

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

I N S T A N D

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Metodika výkonu opatrovnictví

zpracoval Instand, z. ú.

Karlovy Vary 2015

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

I N S T A N D

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Metodika výkonu opatrovnictví

zpracoval Instand, z. ú.

Karlovy Vary
2015

Obsah

1.	Úvod	6
1. 1.	Specifika prostředí Karlovarského kraje	6
1. 2.	K čemu má metodika sloužit – význam a smysl dokumentu	8
1. 3.	Z čeho metodika vychází a na co navazuje	9
1. 4.	Jak metodiku používat – pro koho je určena	9
1. 5.	Slovníček pojmů	9
2.	Co je opatrovnictví?	11
2. 1.	Typy opatrovníků	12
2. 2.	Typy opatrovnictví	13
2. 3.	Kdo se může stát opatrovníkem	14
2. 3. 1.	Fyzická osoba	14
2. 3. 2.	Veřejný opatrovník	15
2. 3. 3.	Profesionální opatrovník	17
3.	Role opatrovníka	18
3. 1.	Vymezení působnosti opatrovníka	18
4.	Co udělat po ustanovení do funkce opatrovníka	23
5.	Zásady výkonu opatrovnictví	26
5. 1.	Způsob práce opatrovníka	26
5. 2.	Nástroje péče o dodržování zásad	27
5. 3.	Komunikace	28
5. 4.	Přání člověka a jeho nejlepší zájem	31
5. 4. 1.	Nerozumná rozhodnutí	32
5. 4. 2.	Práce s rizikem – inspirace v sociálních službách	34
5. 5. 1.	Vztah k dalším typům plánování	35
5. 5. 2.	Postup tvorby plánu	35
5. 6.	Hledání zdrojů	37
5. 6. 1.	Zdroje podpory	37
5. 6. 2.	Neformální podpora	38
5. 6. 3.	Formální podpora	38
5. 6. 4.	Organizovaná podpora: zdroje vztahů a vzájemné podpory	42
5. 7.	Výkon veřejného opatrovnictví	44
5. 7. 1.	Specifika práce veřejného opatrovníka	45
5. 7. 2.	Počátek opatrovnictví u veřejného opatrovníka	45
5. 7. 3.	Zajišťování informací	46
5. 7. 4.	Spolupráce se sociálním okolím člověka, její koordinace a hledání zdrojů	46
5. 7. 5.	Kontrola veřejných opatrovníků krajskými úřady	48
5. 8.	Opatrovnická rada	50
5. 9.	Mediace sporů	50
5. 10.	Case management na obecním úřadě	51
5. 11.	Případová setkání	51
6.	Transformace sociálních služeb a opatrovnictví	53
6. 1.	Opatrovník by měl zejména vykonávat tyto činnosti:	53
7.	Žádost o změnu opatrovníka a navrácení svéprávnosti	57
7. 1.	Změna opatrovníka	57

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

I N S T A N D

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

8. Závěrečné shrnutí 61

Přílohy:

Příloha 1) OPATROVNICKÝ PLÁN: Příklad	62
Příloha 2) Návrh na navrácení svéprávnosti	65
Příloha 3) Kdy je z domu domov	68
Příloha 4) Strategie komunikace s lidmi s autismem	69
ETICKÝ KODEX OPATROVNÍKA	73
Vybrané standardy výkonu opatrovnictví	75
Další podmínky pro výkon veřejného opatrovnictví	75
Seznam použitých zkratk	76
Seznam použitých zdrojů	76
Další zdroje	77

1. Úvod

Metodika výkonu opatrovnictví je (stejně jako *Metodika výkonu podpůrcovství*¹) jedním z výstupů projektu „*Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením*“. Tento projekt byl realizován za podpory prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR v období od dubna 2012 do března 2015 v Karlovarském kraji. Projekt byl realizován, o. s. Instand ve spolupráci s partnery, Ligou lidských práv a Mental Disability Advocacy Center. V průběhu realizace projektu byla zmapována situace provádění veřejného opatrovnictví v kraji a vytvořena SWOT analýza². Byly hledány zdroje inspirace pro řešení témat pojmenovaných ve SWOT analýze, i dalších, která se objevila v průběhu realizace projektu, ve zkušenostech ze zahraničí. Byla vytvořena *Komparativně-právní analýza zahraničních modelů náhradního a podporovaného rozhodování*³. V projektu se realizovaly dvě zahraniční stáže v Britské Kolumbii v Kanadě a ve Švédsku⁴. Následně vznikla právní analýza využití těchto zahraničních modelů v prostředí ČR⁵. Současně byly vytvořeny dva vzdělávací kurzy, které byly realizovány v Karlovarském kraji pro cílové skupiny projektu. V průběhu projektu byl vytvářen model fungování opatrovnictví (včetně profesionálního opatrovnictví) a podporovaného rozhodování v podmínkách ČR, který byl poslední rok projektu zkoušen v praxi v Karlovarském kraji. Ze všech uvedených zdrojů autoři čerpali při tvorbě této metodiky. Celý projekt se realizoval v konzultačním procesu se zástupci jednotlivých relevantních subjektů v Karlovarském kraji, kteří se podíleli i na tvorbě této metodiky, případně s nimi byl diskutován obsah metodiky a byla jimi připomínkována.

V projektu byly vytvořeny dva metodické materiály, jeden se zaměřením na opatrovnictví a druhý se zaměřením na podporované rozhodování. Obě metodiky na sebe vzájemně odkazují. Doporučujeme mít k dispozici oba texty.

Tato metodika obsahuje rovněž návrh Etického kodexu opatrovníka a návrh vybraných standardů kvality procesu výkonu opatrovnictví, které jsou zařazeny na samotný konec textu.

1. 1. Specifika prostředí Karlovarského kraje

Výňatky z historie⁶

V Karlovarském kraji došlo na konci druhé světové války k tzv. „odsunu“ sudetských Němců, a to ve velkém měřítku. Celkově došlo k nejvyššímu úbytku obyvatel v horských a zemědělských oblastech, jako jsou Jáchymov, Kraslice, Teplá. Menší úbytek obyvatelstva byl v průmyslových centrech, kde vyrůstala nová sídliště, která osidlovali noví přistěhovalci. Zemědělská půda zarůstala, lesy i kvůli těžbě vymíraly, horská střediska ztratila na atraktivitě. Výsledkem byl rozsáhlý zánik obcí v kraji⁷.

1 Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením. *Metodika výkonu podpůrcovství*. Karlovy Vary: Instand, z. ú., 2015. Dostupné z www.instand.cz.

2 Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/swot-analyza_201308301326151.pdf.

3 RITTICHOVÁ, Barbora a kol. *Komparativně-právní analýza zahraničních modelů náhradního a podporovaného rozhodování*. Karlovy Vary: Instand, o. s., 2013. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/pravnici-last_201312101337235.pdf.

4 Zpráva ze stáže v Britské Kolumbii v Kanadě dostupná z http://www.instand.cz/dokumenty/zprava-ze-staze-v-britske-kolumbii_201308301326489.pdf a Zpráva ze stáže ve Švédsku dostupná z http://www.instand.cz/dokumenty/zprava-ze-staze-ve-svedsku_201308301327131.pdf.

5 RITTICHOVÁ, Barbora a kol. *Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí ČR*. Karlovy Vary: Instand, o. s., 2014. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/analiza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpurce-v-pravnim-protredi-cr_201501091001583.pdf.

6 V celé této podkapitole je čerpáno zejména z práce Roberta Černého. ČERNÝ, Robert. *Hospodářské důsledky odsunu sudetských Němců na Karlovarsku*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2012. Dostupné z <http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/C4%8Cern%C3%BD-Robert2.pdf>.

7 „Pro přehlednější orientaci v dané problematice lze zaniklé obce v Karlovarském kraji rozdělit do tří kategorií. První část obcí zanikla bezprostředně po transferu Němců, druhá po těžební činnosti a třetí po vytvoření vojenského výcvikového tábora pro potřeby československé armády.“ (Tamtéž, s. 8).

Mnoho továren bylo znárodněno a ty, jejichž výroba postrádala poptávku, pracovní sílu nebo suroviny, byly dány do likvidace. Došlo ke znárodnění nejen dolů, skláren a dalších průmyslových podniků, ale také bank, pojišťoven a dalších institucí strategického významu. V kraji chyběla potřebná kvalifikovaná pracovní síla. Těsně po válce nebyly rovněž prostředky na potřebné opravy objektů. Došlo také k úpadku tradičního porcelánového průmyslu. Na exportu založený průmysl ztrácel svoji konkurenceschopnost. Kvůli tomu klesala produkce i mzdy pracovníků⁸. Další tradiční oblast – lázeňství – po válce také trpěla, protože chyběla tradiční německá klientela. V kraji je silně rozvinut těžební průmysl.

Okolo hranice byla vytvořena pohraniční pásma a v kraji vznikly dva velké vojenské prostory. Zároveň začaly být využívány Jáchymovské uranové doly. I přes migraci do Jáchymova z jiných hornických lokalit republiky byli v roce 1948, na nátlak Sovětského svazu nasazeni první vězni (nejprve němečtí vězni z II. sv. války). V kraji byla nejvyšší koncentrace pracovních táborů v Československu.

Rovněž byly zničeny stovky církevních objektů. S odchodem německého obyvatelstva odešla i značná část tradice a kultury kraje. „Nově přistěhovalí osídlenci z různých končin republiky, mnohdy i repatrianti, neměli možnost, také vzhledem k trvalému tlaku existujícího režimu, vytvořit si na tomto vysídleném území nové náboženské tradice.“⁹

Výše popsaná historie kraje druhé poloviny 20. století se odráží i v dále uváděných, již současných údajích.

Výsledkem historického vývoje jsou určitá specifika Karlovarského kraje

Karlovarský kraj je svébytná oblast ČR se svébytnou geografíí a historií. Jedná se o jeden z nejmenších krajů, co se týče rozlohy i hustoty zalidnění, a je nejmenší co do počtu obyvatel. Kraj je poměrně hornatý. Je zde celkem 132 obcí, z toho pouze sedm s rozšířenou působností. V kraji se nacházela dvě velká vojenská cvičiště: Prameny a Doupov. Jsou zde tedy rozsáhlé neosídlené oblasti.

V kraji je čtvrtá nejvyšší nezaměstnanost a nejnižší průměrný plat¹⁰. Dalším důležitým údajem je nejnižší podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí ze všech krajů v ČR. V kraji je třetí nejnižší podíl věřících osob (cca 20 %).

Kvůli migraci obyvatel, popsané výše, se do kraje přistěhovalo mnoho lidí z různých regionů, kteří zde neměli kořeny ani příbuzenské vazby, a to navíc na počátku socialistické éry, která podporovala v lidech obezřetnost a nedůvěru a potlačovala v nich náboženskou víru. Obyvatelé kraje mají, zdá se, často omezenou zkušenost s podporou rodiny a komunity. Byli nuceni naučit se hospodařit sami s omezenými prostředky, s nedostatečným pocitem důvěry v přirozenou sociální síť. Sousedská solidarita a vzájemná výpomoc, jak říkají zkušenosti získané během realizace projektu, nejsou příliš běžné. To může být jedním z důvodů nízké ochoty rodin, které mají dítě s postižením, otevřít se okolí a žádat ho s důvěrou o nezištnou podporu.

Uvedené skutečnosti ovlivňují možnosti zavádění nových nástrojů pro výkon opatrovnictví, které obsahuje občanský zákoník. Jedná se především o izolovanost lidí s omezenou svéprávností, nedostatek neformálních zdrojů pro jejich podporu, nedůvěru rodin a jejich neochotu ke změnám. Důležitým prvkem pro rozvoj alternativ k opatrovnictví, jak vyplývá z občanského zákoníku, je dobrovolnictví (více o tomto tématu je uvedeno v *Metodice výkonu podpůrcovství*, zejména v kapitole 5. 4 Zdroje pro získávání a podporu vztahů). Jeho rozvoj je však také ovlivněn popsanými specifiky kraje. Dobrovolnictví se věnují většinou mladí, aktivní lidé nebo ekonomicky zajištění lidé ve zralém věku. Nízký podíl vysokého školství v kraji způsobuje nedostatek studentů, kteří by se dobrovolnictví věnovali. Mladí lidé, kteří studují mimo Karlovarský kraj, se často do svého rodiště nevracejí. Dalším zdrojem dobrovolníků bývají církevní organizace, v Karlovarském kraji ovšem není dostatečně rozvinutá tradice církevní charity.

⁸ Tamtéž.

⁹ Zdroj Český statistický úřad. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04.

¹⁰ Zdroj Český statistický úřad. Dostupné z http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/animovana_mapa_nezamestnanost_kraje.

Turismus, lázeňství a sociální politika

Karlovarský kraj je krajem s pátou nejvyšší návštěvností turistů celkem a také (hned za Prahou) s druhou nejvyšší návštěvností nerezidentních turistů, což je způsobeno zejména velkým počtem lázeňských měst (z největších jsou to Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Jáchymov, Lázně Kynžvart), která se tradičně dlouhodobě orientují na turistický ruch.

1. 2. K čemu má metodika sloužit – význam a smysl dokumentu

Metodika výkonu opatrovnictví je dokument v ČR doposud ojedinělý, ačkoliv osob, které mají ustanoveného opatrovníka, jsou desetitisíce¹¹. Opatrovnictví je přitom důležitou součástí v životě všech lidí, kteří se pod tímto institutem ocitnou, a je potřeba, aby tento institut, dokud bude využíván, fungoval co nejlépe a nenarušoval práva dotčených osob. Současně se autoři metodiky přiklání k minimalizaci využívání institutu opatrovnictví, tedy k tomu využít ho jen v případech, kdy není možná jiná alternativa. Dosavadní praxe výkonu opatrovnictví ukázala, že jeho pojetí se velmi liší u opatrovnictví veřejného a u opatrovnictví vykonávaného osobou fyzickou (rodinnými příslušníky, osobami blízkými). U veřejných opatrovníků se toto pojetí pak dále liší v závislosti na velikosti obce, kdy u malých obcí připadá výkon opatrovnictví často na starostu obce, u větších pak tuto roli zastává zpravidla sociální pracovník příslušného odboru sociálních věcí.

Shoda v pojetí výkonu opatrovnictví panuje v tom, že každý opatrovník by měl tuto roli plnit dle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Nejlepší vědomí nemusí nutně znamenat nejlepší způsob výkonu opatrovnictví pro daného člověka. Často opakovaným příkladem je přílišná ochrana člověka ze strany opatrovníka. Někdy se také v praxi setkáváme s tím, že opatrovník při zastupování člověka pod opatrovnictvím hájí zájmy své, nikoliv zastupovaného člověka (někdy aniž by si to sám uvědomoval). Nelze se tedy spoléhat jen na osobnostní vybavení opatrovníka, každý opatrovník by měl vycházet z jasně nastavených pravidel výkonu své funkce.

Specifikaci toho, co je a není úlohou opatrovníka, bohužel nepomáhá ani výrok soudního usnesení o ustanovení opatrovníka, ve kterém jsme se doposud setkávali i s jednou větou, ve znění například: „*Opatrovník je jako zákonný zástupce daného člověka oprávněn a povinen zastupovat opatrovance při právních úkonech a spravovat jeho majetek ve všech věcech.*“ (citováno z usnesení soudu, anonymizováno). Z podobných usnesení vyplývá naddimenzování kompetencí opatrovníka. Absence jasnějšího vymezení má za následek, že výkon opatrovnictví o to víc závisí na osobních vlastnostech jednotlivých opatrovníků, jejich morálce, pracovitosti a zodpovědnosti. Za špatným výkonem opatrovnictví často stojí i dobré úmysly.

Dosavadní praxe ukázala potřebnost vzniku praktické metodiky, která by poskytovala opatrovníkům vodítka, jak svoji práci vykonávat dobře, v souladu s platnou legislativou a zároveň a zejména také v souladu se zachováním práv osob, kterým je ustanoven opatrovník. Tato metodika by ráda sloužila jako užitečný návod, jak vykonávat opatrovnictví a jak zároveň usilovat o změnu a podporovat změnu systému opatrovnictví a jeho alternativ. Může být také příspěvkem k debatě, jak rozlišit dobrou a nesprávnou praxi výkonu opatrovnictví. Autorům je jasné, že změna musí jít ruku v ruce s širší změnou v přístupu soudců, lékařů, zdravotního personálu, sociálních pracovníků, pracovníků v sociálních službách, policie, bank, dalších veřejných služeb, veřejnosti i celé společnosti. Jedním z cílů metodiky je ovlivnit opatrovníky, aby využili své zkušenosti a pravomoc, kterou disponují, k podpoře změn vedoucích k lepšímu životu lidí s postižením.

¹¹ Dle statistik Ministerstva vnitra ČR bylo ke dni 4. 4. 2014 evidováno 8 238 osob omezených a 28 198 osob zbavených způsobilosti k právním úkonům (celkem tedy 36 436 osob se zásahem do způsobilosti) s trvalým pobytem na území ČR. Informace byly získány na základě žádosti dle zákona o svobodném přístupu k informacím. Tato čísla se do tří let od platnosti nového občanského zákoníku výrazně změní. Plné zbavení svéprávnosti už není možné využívat jako variantu a do tří let musí být všechny rozsudky o plném zbavení svéprávnosti přehodnoceny.

1. 3. Z čeho metodika vychází a na co navazuje

Potřebnost metodiky byla prokázána především praxí. Jejím smyslem má být sjednocení výkonu opatrovnictví, zejména u dospělých lidí s mentálním postižením. Východiskem pro tvorbu metodiky se stala platná a připravovaná legislativa. Jedná se především o Úmluvu o právech lidí s postižením, nový občanský zákoník a připravovaný zákon k opatrovnictví (a jeho alternativám). Další zdroje a podněty byly čerpány ze zahraničních zkušeností formou stáží a analýzy zahraničních dokumentů, zejména pak ze dvou analýz: „Komparativně právní analýza zahraničních modelů náhradního a podporovaného rozhodování“¹² a „Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí České republiky“¹³. V některých částech se metodika snaží komplementárně doplňovat nebo navazovat na metodické materiály podpory při rozhodování a právních úkonech, kterou zpracoval Quip – Společnost pro změnu v roce 2013 pod názvem „Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování“¹⁴.

Neopomenutelným zdrojem pro tvorbu tohoto dokumentu je nedávná i současná praxe výkonu opatrovnictví zejména v Karlovarském kraji a zkušenosti s novými nástroji a přístupy testovanými v projektu. Na praktických příkladech konkrétních situací lidí pod opatrovnictvím se autoři pokusí ukázat, co je dobrou praxí a co nikoliv.

1. 4. Jak metodiku používat – pro koho je určena

Metodika se zaměřuje zejména na výkon opatrovnictví u cílové skupiny lidí s mentálním postižením. Okrajově se dotýká práce s lidmi s autismem. V metodice není nijak specificky reflektována práce s dalšími cílovými skupinami, jako jsou například lidé trpící demencí nebo lidé závislí na návykových látkách. Jak se liší výkon opatrovnictví u dalších cílových skupin, nedokáží autoři metodiky kvůli nedostatku vlastní přímé zkušenosti kvalifikovaně posoudit.

Dokument je určen lidem vykonávajícím opatrovnictví v praxi. Stejně tak může být užitečný pro poskytovatele sociálních služeb, sociální pracovníky na obci, osoby blízké, ale může být přínosný i pro pracovníky ve školství, zaměstnavatele, dobrovolnické organizace atd. Metodika obsahuje mimo jiné návody pro potřebné formální postupy, které mohou být v kompetenci opatrovníka, návody jak postupovat v obtížných situacích a při důležitých rozhodnutích při výkonu opatrovnictví, tipy, jak spolupracovat s okolím člověka, příklady dobré i špatné praxe atd. Je možné ji číst jako zkušenost vycházející z projektu i se k ní vracet jako ke zdroji informací.

1. 5. Slovníček pojmů

Nový občanský zákoník: Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který je v účinnosti v ČR od 1. 1. 2014, v textu dále jen zkratka o. z.

Opatrovanec: Označení pro člověka, kterému je ustanoven opatrovník. Autoři textu vnímají toto oslovení jako nevhodné a nedůstojné, a proto v textu používají prosté označení „člověk“.

Svéprávnost: Staronové označení způsobilosti k právním úkonům, tedy způsobilosti nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva zavazovat se k povinnostem (právně jednat). Tento pojem vnímají autoři metodiky rovněž jako nevhodný a významově zatížený. Nicméně jej používají, protože je bohužel součástí o. z.¹⁵ Tento pojem je vnímán pracovníky soudnictví i veřejností často jako pejorativní.¹⁶

¹² Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/pravnici-last_201312101337235.pdf.

¹³ Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/analiza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpury-v-pravnim-protredi-cr_201501091001583.pdf.

¹⁴ ČEBIŠOVÁ, Radka a CHÁBOVÁ, Rela a JOHNŮVÁ, Milena a KOŘÍNKOVÁ, Dana a ŠKOPOVÁ, Veronika. *Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování*. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, 2013. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/018/002208.pdf>.

¹⁵ Viz § 15 odst. 2 o. z.

¹⁶ „Na původní výraz způsobilost k právním úkonům si veřejnost nejen zvykla, ale navíc vystihoval také to, co ve skutečnosti šlo, tedy sníženou schopnost se orientovat v této oblasti.“ Vyšší soudní úřednice paní Talhoferová, osobní rozhovor dne 6. 11. 2014 v Karlových Varech.

2. Co je opatrovnictví?

„Soud jmenuje opatrovníka člověku, je-li to potřeba k ochraně jeho zájmů, nebo vyžaduje-li to veřejný zájem. Soud jmenuje opatrovníka zejména tomu, koho ve svéprávnosti omezil, tomu, o kom není známo, kde pobývá, neznámému člověku zúčastněnému při určitém právním jednání nebo tomu, jehož zdravotní stav mu působí obtíže při správě jmění nebo hájení práv.“ (§ 465 odst. 1 o. z.)

Opatrovnictví je právní institut využívaný v případech, kdy je člověk omezen ve svéprávnosti, nově i tam, kde je člověku svéprávnost zachována, avšak soudním rozhodnutím jsou specifikovány ty oblasti v životě člověka, ve kterých potřebuje podporu či pomoc druhé osoby při rozhodování. Opatrovníkem je fyzická nebo právnická osoba, která poskytuje člověku podporu nebo pomoc při rozhodování v těch soudem vymezených oblastech života, kde daný člověk potřebuje podporu další osoby, a to vždy ve vztahu k právnímu jednání. Opatrovnictví je prvkem systému náhradního rozhodování, opatrovník tedy může v mezích stanovených zákonem rozhodnout za člověka. Vždy by tak měl ale činit v souladu s jeho vůlí a přáním a s jeho vědomím. K člověku by měl přistupovat na základě principů podporovaného rozhodování¹⁷. Rozdíl pak spočívá zejména v možnosti odlišného postupu v případě nerozumných rozhodnutí (viz Metodika výkonu podpůrcovství, kapitola 5. 4. 1. Nerozumná rozhodnutí).¹⁸

Většinou se při výkonu opatrovnictví jedná zejména o následující životní oblasti:

Sociální záležitosti – např. zprostředkování pomoci při zajišťování bydlení, využívání veřejných a sociálních služeb, podpora při uzavírání nájemní smlouvy, kupní smlouvy na byt, smlouvy o poskytnutí sociální služby, dohled nad tím, že má člověk v životě možnost volby, dostatek podnětů, možností, jak získat informace a zkušenosti a že jsou jeho přání a potřeby slyšeny a naplňovány.

Hájení práv – kontrola, zda v životě člověka nedochází ke zneužívání jeho práv či jakémukoliv omezování ze strany osob, služeb nebo institucí v jeho okolí, zajištění podpory pro posilování vlastní obhajoby práv.

Finanční záležitosti – zprostředkování podpory člověka v hospodaření s finančními prostředky od určité výše dle soudního rozhodnutí, zavedení a správa bankovního účtu a provádění platebních operací ohledně úhrad spojených například s bydlením, s čerpáním sociálních služeb apod.

Majetkové záležitosti – správa či podpora ve správě movitého i nemovitého majetku nabytého jeho porizením či dědictvím.

Pracovní záležitosti – zprostředkování podpory při uzavírání pracovních smluv, vysvětlení pracovní smlouvy, práv a povinností z ní plynoucích.

Jednání na úřadech – zprostředkování podpory při vyřizování úředních záležitostí – důchod, dávky sociálního zabezpečení, příspěvek na péči, příspěvek na mobilitu, dávky pomoci v hmotné nouzi, dávky státní sociální podpory.

Dodržování léčebného režimu – zprostředkování podpory při dodržování léčebného režimu.

S účinností nového občanského zákoníku přišla zásadní změna do omezování ve svéprávnosti. Nyní je omezení ve svéprávnosti považováno za krajní řešení. *„Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.“* (§ 55 odst. 2 o. z.) Jinými méně omezujícími opatřeními se rozumí nápomoc při rozhodování (§ 45 – § 48 o. z.), zastoupení členem

¹⁷ Viz Metodika výkonu podpůrcovství.

¹⁸ V případě podporovaného rozhodování podpůrci radí člověku, co by udělali na jeho místě a informují o možných rizicích, nemohou však za něj jednat. Opatrovník může. V rozporu s vůlí a přáními člověka by však měl jednat pouze v nejnútnejším a posledním případě a pouze v konkrétních úkonech. Měl by však vždy dbát na to, že každý člověk potřebuje zažít riziko, že díky nezdarům se všichni učíme a vyvíjíme.

domácnosti (§ 49 – § 54 o. z.) či ustanovení opatrovníka bez zásahu do svéprávnosti (§ 465 odst 1 obč. zák. i § 469 odst. 1 o. z.), ale i mnoho dalších institutů, například zvláštní příjemce sociálních dávek, úpravy převodu vlastnictví, svěrenské fondy, faktická podpora osob a mnoho dalších. Podporu lidem může též poskytovat okruh blízkých osob, přátel a rodina. Nově může soud osobu omezit pouze na dobu určitou, přičemž však nejdéle na dobu tří let.¹⁹

Současná praxe stále silně **nadužívá institut opatrovnictví a omezování svéprávnosti**. Jak ukazují dlouhodobé zkušenosti v zahraničí, alternativy založené na podporovaném rozhodování jsou dostačující a více umožňují a podporují zapojení člověka do společnosti. Tato metodika se pokouší mimo jiné popsat povinnost opatrovníka hledat méně omezující opatření a upozornit na zbytečné omezení, pokud věří, že jím vykonávaný institut opatrovnictví není nutný a potřebný. Autoři metodiky vnímají co nejmenší rozsah omezení, nebo naprostou eliminaci využívání opatrovnictví v ČR jako vytyčený cíl, kterého bude v budoucnosti dosaženo. Výraznou pomocí pro naplnění tohoto cíle je dobře nastavený a funkční systém podporovaného rozhodování²⁰. Z toho, že se takový systém v ČR zatím jen vytváří, by se ale neměla stát výmluva pro zachování současného nevyhovujícího stavu. Důležité je, že ke změnám musí začít docházet především v samotné praxi, kterou vykonávají opatrovníci, ať již veřejní, fyzičtí nebo nově (jak věříme) budou i profesionální.

2. 1. Typy opatrovníků

- **Fyzický opatrovník²¹**

Označujeme tak fyzickou osobu vykonávající opatrovnictví. Jde zpravidla o osobu blízkou, nebo přímo příbuznou člověku. Opatrovnictví vykonává zdarma, byť zákon umožňuje mu za správu jmění přiznat odměnu. Autorům však není známo, že by k tomu v praxi docházelo.

- **Veřejný opatrovník**

Označujeme tak opatrovníka – obec, kde má člověk bydliště, nebo obcí pověřenou organizaci (právnícká osoba zřízená obcí k plnění úkolů tohoto druhu). Opatrovnictví vykonává k tomu pověřený pracovník, v malých obcích obvykle přímo starosta obce. Výkon opatrovnictví je výkonem přenesené působnosti. Veřejné opatrovnictví přichází na řadu až ve chvíli, kdy nemá zájem nikdo mezi příbuznými a blízkými člověka tuto funkci vykonávat a není nalezen jiný vhodný kandidát na opatrovnictví. Jmenování veřejného opatrovníka není vázáno na souhlas obce.

- **Profesionální opatrovník**

Profesionální opatrovník je varianta opatrovnictví fungující v různých podobách v zahraničí. Jedná se o člověka, který vykonává opatrovnictví z vlastní vůle, z čehož vyplývá, že by měl mít na výkon opatrovnictví dostatek času a měl by jej vykonávat kvalitně a s plným nasazením. Činí tak většinou za malou odměnu (obvykle na pokrytí administrativních a cestovních nákladů). V kontextu této metodiky by se měl tedy řídit doporučeními pro fyzického opatrovníka, ovšem s úpravami pro veřejného opatrovníka, protože nemá s člověkem minimálně zpočátku důvěrný vztah. Od veřejného opatrovníka se odlišuje tím, že nemá žádný pracovněprávní vztah k obci v této věci. V současných podmínkách v ČR takovýto opatrovník není formalizován. V zákoně se mluví o tzv. „jiné osobě, která splňuje podmínky pro to, aby se stala opatrovníkem“ (§ 471 odst. 2, věta třetí), která přichází na řadu, pokud si člověk s postiženým nevybere sám svého zástupce, případně není možné využít nikoho z příbuzných nebo osob blízkých opatrovanci. V kontextu projektu, ve kterém vzniká tento dokument, jsme využili typ profesionálního opatrovnictví ve dvou variantách.

V jedné z variant byl uzavřen smluvní vztah s obcí o spolupráci na realizaci projektu a se souhlasem obce jsme uzavřeli dohodu s konkrétním zaměstnancem, který zastupuje obec ve výkonu veřejného opatrovnictví. S ním

¹⁹ V době tvorby metodiky byla v návrhu úprava délky na pět let.

²⁰ Viz. *Metodika výkonu podpůrcovství*.

²¹ V metodice používáme pojem „fyzický opatrovník“. Jeho často používanou alternativou je pojem „soukromý opatrovník“.

jsme pak mapovali jeho činnost, poskytovali jsme metodické vedení a zároveň jsme mapovali možnosti převedení prováděných úkolů na jinou organizaci a jiného člověka, profesionálního opatrovníka. Současně jsme podali podnět, připomínku k doplnění do nově vznikajícího samostatného zákona o opatrovnictví. V budoucnu by tak měla existovat varianta veřejnoprávní smlouvou pověřit jiné než obcí zřizované organizace. (Více viz kapitola 8. a také § 471 odst. 3.)

Ve druhé variantě jsme hledali vhodné opatrovníky mezi „zodpovědnými občany“ v kraji, kteří vnímali tuto činnost jako smysluplnou a chtěli podpořit naplňování práv lidí s mentálním postižením. Tady jsme vycházeli ze švédského modelu, konkrétně institutu förlvartare – „správce“²². Uzavřeli jsme se zájemci o tuto činnost smlouvy a poskytovali jim metodickou podporu. Podrobnosti zkušeností s profesionálním opatrovnictvím jsou popsány v kapitole 6. 2.

2. 2. Typy opatrovnictví

- **Omezení svéprávnosti v konkrétně definované oblasti**

Opatrovník pro osobu s omezenou svéprávností (§ 465 o. z.)

Podle nového Občanského zákoníku lze pouze omezit člověka ve svéprávnosti.²³ V rozsudku musí být přesně uvedeno, v jakém rozsahu není člověk způsobilý samostatně právně jednat a do jaké míry (§ 463,1 o. z.) (například nesmí hospodařit s penězi nad 5 000 Kč měsíčně.)

- **Opatrovnictví bez omezení svéprávnosti (§ 465 odst. 1 o. z. i § 469 odst. 1 o. z.)**

Druhou variantou opatrovnictví je opatrovnictví bez omezení svéprávnosti. Tady jsou veškerá práva člověka zachována bez omezení, pouze v konkrétních případech za něj může jednat opatrovník, pokud je to potřeba (stanoví soud v rozsudku), a musí tak činit v souladu s jeho vůlí.

- **Opatrovník pro správu jmění**

Můžeme se také setkat s označením opatrovník pro správu jmění. Nejedná se o žádný zvláštní typ opatrovníka, ale o vymezení jeho pravomocí. Předmětem jeho činnosti by měla být, jak název napovídá, správa jmění člověka, nikoli například řešení jeho hospitalizace či vhodného nastavení sociálních služeb. Mnohdy ale nemusí být jednoduché od sebe jednotlivé složky pravomocí opatrovníka oddělit.

Se zvláštními pravidly pro opatrovníka, který má pravomoc pouze pro správu jmění, se můžeme setkat v případně finančního ohodnocení. Ustanovení § 462 stanoví, že zákonný zástupce ani opatrovník nemůže požadovat od zastoupeného odměnu za zastoupení. Má-li však dotyčná osoba povinnost spravovat jmění, lze za tuto správu přiznat odměnu. O její výši pak rozhodne soud s přihlédnutím k nákladům správy, k hodnotě spravovaného majetku a k výnosům z něj, včetně časové náročnosti správy. Lze tedy předpokládat, že tato pravidla se užijí zejména u osob s větším majetkem, kdy by opatrovníkem nemusela být jen fyzická osoba, ale i právnická (např. specializovaná společnost zabývající se správou nemovitostí atd.).

Nově zákon také pracuje s variantou ustanovení více opatrovníků. O tom je pojednáno v textu „Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí ČR“²⁴ kap. 2. 2. 1. 3. 1, Ustanovení opatrovníka, s. 36 – Ustanovení dvou a více opatrovníků.

²² Srovnej „Zpráva ze stáže ve Švédsku“ dostupná z http://www.instand.cz/dokumenty/zprava-ze-staze-ve-svedsku_201308301327131.pdf.

²³ Dříve bylo možné člověka zcela zbavit svéprávnosti.

²⁴ Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/analiza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpurnice-v-pravnim-prostredi-cr_201501091001583.pdf.

2. 3. Kdo se může stát opatrovníkem

Primárním hlediskem při výběru opatrovníka by měl být názor a přání člověka.

„Rozhoduje-li soud o jmenování opatrovníka člověku, může tak učinit až po jeho zhlédnutí, nebrání-li tomu nepřekonatelná překážka; musí též vyslechnout jeho vyjádření nebo jinak zjistit jeho stanovisko a vycházet z něho.“
(§ 471 odst. 1 o. z.)

Existují čtyři možnosti opatrovníků:

„Soud jmenuje opatrovníkem osobu, kterou navrhl opatrovanec. Není-li to možné, jmenuje soud opatrovníkem zpravidla příbuzného nebo jinou osobu opatrovanci blízkou, která osvědčí o opatrovance dlouhodobý a vážný zájem a schopnost projevovat jej i do budoucna. Není-li možné ani to, jmenuje soud opatrovníkem jinou osobu, která splňuje podmínky pro to, aby se stala opatrovníkem, nebo veřejného opatrovníka podle jiného zákona.“
(§ 471 odst. 2 o. z.)

2. 3. 1. Fyzická osoba

„Opatrovníka jmenuje soud; současně určí rozsah opatrovníkových práv a povinností.“ (§ 463 odst. 1 o. z.) Na rozdíl od dosavadní praxe je ustanovení opatrovníka dle o. z. řešeno již v rámci řízení o omezení svéprávnosti. Doposud byl člověk zbaven či omezen ve způsobilosti k právním úkonům v rámci jednoho řízení a řízení o ustanovení opatrovníka proběhlo často až za delší dobu. To se ale změnilo pravidlem nové legislativy o tom, že již v rozhodnutí o omezení svéprávnosti jmenuje soud člověku opatrovníka (§ 62 odst. 1).

Pokud je nutné, aby byl člověk omezen ve svéprávnosti, a je proto nezbytné jmenovat opatrovníka, pak by tuto roli měl zastávat někdo z okruhu jeho příbuzných, blízkých či přátel. Měl by to být někdo, komu člověk důvěřuje, kdo daného člověka dobře zná, zná jeho sociální situaci, jeho potřeby, zvyklosti, přání, plány do budoucna, a s kým má s člověkem důvěrný vztah. Opatrovník by měl být schopen zjišťovat přání člověka a jednat podle nich, pokud je to možné. V případě nejistoty by se měl opatrovník poradit jednak se samotným člověkem, jednak s jeho okolím a jeho blízkými.

Opatrovník by měl umět reflektovat svou praxi, svůj přístup k člověku, jemuž poskytuje opatrovnictví. Měl by být schopen odlišit svoje přání, potřeby, zájmy a hodnoty od přání, potřeb, zájmů a hodnot člověka.

Dalším z předpokladů, které by měl opatrovník splňovat, je trestní bezúhonnost, stabilní finanční zázemí (bez exekuce, nebýt v insolvenci, nemít velké množství spotřebitelských úvěrů), schopnost dorozumět se s daným člověkem, naučit se a umět používat způsob, jakým člověk komunikuje, a komunikovat tak s ním v neohrožujících podmínkách (viz kapitola 5.3 Komunikace). Opatrovník by měl mít s daným člověkem dobrý vztah a pravidelný kontakt. Jejich spolupráce by měla fungovat na bázi rovnocenného partnerství.

Opatrovník by měl umět člověka podporovat, oceňovat jeho schopnosti, motivovat jej k potřebným činnostem, kterými jsou zajišťovány jeho potřeby a přání. Měl by mít také alespoň základní finanční gramotnost – základní znalosti o nutných výdajích spojených s otázkou bydlení, stravováním apod.

Na druhé straně není žádoucí, aby podporu, kterou člověk potřebuje k samostatnému životu, vykonával opatrovník sám, ale aby především byl schopen ve prospěch člověka zprostředkovat formální i neformální zdroje pomoci a podpory. Potřebné kompetence opatrovníka se odvíjejí zejména od znění rozsudku.

Příklad z praxe:

Slečna Jiřina využívá sociální službu chráněného bydlení, má rodinu, se kterou je velmi často v kontaktu, návštěvy v rodině potřebuje a rodina jí tyto návštěvy dopravává. Přesto měla veřejného opatrovníka, pověřenou pracovníci obce, ve které sociální službu čerpá. Protože rodina byla s Jiřinou v pravidelném kontaktu a matka projevila zájem o zastávání role opatrovníka, služba jí pomohla podniknout k tomuto příslušné kroky. Po ustanovení matky do

role opatrovníka však došlo k situaci, kdy zpronevěřila všechny Jiřiny finanční prostředky, které jí do té doby nastrádal její veřejný opatrovník. Postupně je všechny prohrála v automatech. O její závislosti v podobě gamblerství nevěděli ani pracovníci služby, ani dosavadní veřejný opatrovník. Věděl to však otec a sestra, kteří tuto skutečnost před podáním návrhu na změnu opatrovníka zamlčeli, pracovníkům služby ji oznámili až poté, co přestaly na účet organizace, poskytující Jiřce službu, chodit úhrady za služby. Služba ihned podnikla kroky ke změně. Sociální pracovníce si o možném výkonu opatrovnictví promluvila se sestrou Jiřiny. Ta o tuto roli projevila zájem, a tak došlo znovu ke změně opatrovníka. Stala se jím sestra a matce byla soudem uložena povinnost všechny prostředky, které zpronevěřila, splácet. Tento příklad ukazuje, že někdy dobré předpoklady pro výkon opatrovnictví, jako je trestní bezúhonnost či stabilní finanční zázemí (matka v tomto případě pracovala v zahraničí a měla dobrý výdělek) samy o sobě nestačí. Nejdůležitější je vzájemný vztah mezi potenciálním opatrovníkem a člověkem s postižením.

2.3.2. Veřejný opatrovník

Výkon veřejného opatrovnictví je institut využívaný v případech, kdy není možné člověku s omezením svéprávnosti ustanovit opatrovníka z řad příbuzných nebo blízkých osob (§ 471 o. z.). Ustanovení opatrovníka by mělo předcházet využití všech ostatních dostupných právních nástrojů, které o. z. nabízí: např. nápomoc při rozhodování, zastoupení členem domácnosti, opatrovnictví vykonávané jinou osobou (dobrovolný/profesionální opatrovník). Veřejným opatrovníkem je pak ustanovena obec, kde má člověk bydliště (trvalý pobyt není podmínkou). Jmenování veřejného opatrovníka potom není vázáno podle novely zákona o obcích na jeho souhlas. Veřejným opatrovníkem lze také jmenovat právnickou osobu zřízenou touto obcí k plnění veřejného opatrovnictví (více v kapitole č. 8)²⁵. Veřejný opatrovník – obec je v podstatě abstraktní pojem. Obec navenek zastupuje starosta nebo jím pověřený zaměstnanec (zařazený do obecního úřadu) a ten pak vykonává činnosti opatrovníka. Tento člověk je již zhmotněným zástupcem opatrovníka a mnohdy je nesprávně zaměňován za opatrovníka – fyzickou osobu. Na pověřených obecních úřadech a obecních úřadech obcí s rozšířenou působností (tzv. obcích II. a III. typu) je většinou agenda opatrovnictví svěřena sociálním pracovníkům, ale není výjimkou, že tuto agendu vykonávají právníci či tajemníci úřadu. Na obcích tzv. I. typu je zpravidla výkon opatrovnictví svěřen přímo starostovi obce. Tato praxe je dlouhodobě široce kritizována jak ze strany samotných obcí, tak i ze strany sociálních služeb a neziskových organizací. Opatrovnictví v takových případech často vykonává osoba, která nemá na výkon opatrovnictví dostatek času, zkušeností a vzdělání a vykonává jej pouze formálně. Pro člověka pod opatrovnictvím mívá tato praxe velmi negativní důsledky.²⁶

Příklad z praxe:

Pan B. využíval službu chráněného bydlení zhruba dva a půl roku, když se ho opatrovník rozhodl navštívit v jeho domácnosti. Přišel k němu domů, zaťukal, pan B. otevřel a opatrovník se ho začal vyptávat, v domnění, že mluví s asistentem, zda je pan B. doma. Pan B. se začal neuvěřitelně hlasitě smát. Velmi ho tato situace pobavila. Opatrovník si v té chvíli uvědomil, že mluví s člověkem, kterému vykonává opatrovnictví, nikoliv s asistentem. Ve spise v kanceláři měl totiž poněkud starší fotografii klienta ještě z dob, kdy pobýval v ústavní péči. Pro pana B. byla tato situace vtipná a od srdce se zasmál, ale pokud se nad touto situací zamyslíme, už nám tak komická nepřijde. Taková situace bohužel zřejmě stále není ojedinělá. Doufejme jen, že povinnost opatrovníků dle o. z. být s člověkem pod opatrovnictvím v pravidelném kontaktu bude naplňována.

Nezřídka se stává, že pro veřejného opatrovníka je snazší člověka nechat umístit do pobytové sociální služby ústavního typu, aniž by k tomu byl pádný důvod. Podle nového občanského zákoníku je teoreticky možné převést opatrovnictví z menších obcí na obce větší. Zatím však s takovouto praxí není zkušenost. Připravovaný nový zákon o opatrovnictví by měl vyřešit zejména otázku financování při takovémto postupu. Předpokládá se, že s účinností nového občanského zákoníku začnou být více využívány alternativy k opatrovnictví a lidé nebudou tolik omezo-
vání ve svéprávnosti a naopak jim bude navracena.

²⁵ Autoři metodiky ovšem nejsou obeznámeni s tím, že v současnosti v ČR nějaká taková právnická osoba působí.

²⁶ Na druhou stranu existují také názory, které vítají, aby výkon opatrovnictví zůstal i na malých obcích, ale se spec. příspěvkem na činnost opatrovníka. Argumentem tu je na malé obci předpokládána blízkost tohoto opatrovníka člověku.

Veřejný opatrovník je většinou zaměstnanec obce pověřený k výkonu dané činnosti. Tato osoba by měla splňovat charakteristiky popsané u opatrovnictví vykonávané fyzickou osobou. Jedinou odlišností je, že není vyžadován důvěrný vztah s člověkem (kvalita vztahu se bude lišit, protože se pro opatrovníka jedná o placenou práci, opatrovník má tedy odpovědnost i vůči zaměstnavateli a při výkonu opatrovnictví musí vždy zvažovat i loajalitu vůči zájmům a potřebám svého zaměstnavatele). Vztah veřejného opatrovníka k člověku by měl být „profesionální“. Měl by plnit právní úkony v souladu se zájmy a přáními člověka. Opatrovník by měl sledovat, zda nedochází k nějakému střetu mezi zájmy člověka pod opatrovnictvím a zájmy zaměstnavatele, a měla by mu být dostupná v takové situaci podpora (např. supervize, mediace). Veřejný opatrovník by měl hájit práva a potřeby člověka a usilovat o možnost využití dalších alternativ k opatrovnictví.

Specifikum způsobu práce veřejného opatrovníka a jeho pozici v systému sociální práce na obci se věnuje podrobněji kapitola 5.7 Výkon veřejného opatrovnictví. Většina z postupů, principů a zásad, pokud není v textu nebo v samostatné kapitole 5.7 uvedeno jinak, se vztahuje i na práci veřejného opatrovníka.

Opatrovnictví na obci I. typu

Cílem této metodiky je mimo jiné poskytnout i starostům malých obcí vodítko, jak se chopit role opatrovníka. Malý obecní úřad, kde pracuje mnohdy jen jeden nebo dva zaměstnanci, a nedostatek zkušeností osoby pověřené opatrovnictvím, by neměly být překážkou pro řádný výkon opatrovnictví. Malá obec může mít oproti těm větším také jistou výhodu, skutečnost, že si zde lidé bývají blíže, lépe se znají a vědí o sobě. Člověk s postižením v malé obci nemusí žít v sociální izolaci. Pro starostu-opatrovníka by tak mělo být jednodušší zajistit si zjištění potřeb, přání a tužby takového člověka. I starosta malé obce může být za určitých podmínek dobrým opatrovníkem. Jsou známy příklady dobré praxe, kdy starostové obcí úzce spolupracují se sociálními pracovníky obcí tzv. II. nebo III. typu, protože výkon opatrovnictví je úzce propojen s činnostmi sociální práce, anebo s krajským úřadem, který rovněž vykonává a koordinuje činnosti sociální práce na obecních úřadech. Sociální odbor takové obce by měl být starostovi obce I. typu nápomocen v těch záležitostech, ve kterých mu chybí znalosti a zkušenosti.

Nevýhodou malých obcí může být nedostatečná síť sociálních služeb, omezená nabídka zájmových aktivit či pracovního uplatnění pro člověka.

Vztah výkonu veřejného opatrovnictví a sociální práce

Zejména na obcích tzv. II. a III. typu vykonávají často opatrovnictví osoby, které jsou současně pověřeny k výkonu sociální práce u těch samých osob, jimž vykonávají opatrovnictví. Stává se pak, že dochází ke zmatku v oddělování sociální práce a opatrovnictví. Vedou se diskuse o tom, zda opatrovník má vykonávat ve vztahu k člověku sociální práci, či nikoliv, zda je vhodné, aby byli sociální pracovníci zároveň veřejnými opatrovníky. Sociální práce je multioborová disciplína. Přistupuje k člověku v kontextu jeho sociálního prostředí, jeho minulosti, od které se odvíjí současnost, a na které je možné stavět budoucnost. Sociální pracovník se nemůže spokojit s obeznámením se s konkrétní problematickou situací člověka. Je třeba zjistit, co situaci předcházelo, v jakém kontextu, jestli je člověk v takové situaci poprvé nebo opakovaně, jestli má ve svém okolí lidi, u kterých může očekávat podporu apod. Přesto je potřeba sociální práci a opatrovnictví odlišovat. Autoři tohoto textu spatřují roli opatrovníka především v dohlížení na to, zda je člověku zajištěna veškerá podpora, aby mohl žít co nejvíce samostatně, mohl uplatňovat svá občanská a osobní práva a měl dostatečné vztahové zázemí. V této roli opatrovník především zprostředkovává potřebnou podporu, pokud tak dostatečně nečiní nikdo jiný (koordinátor podpory). V praxi se jedná o jasné oddělení rolí a kompetencí sociálních pracovníků a opatrovníků. V případě malých obcí, kde tyto role v současné situaci rozdělit mezi dvě osoby nelze, by měla osoba vykonávající opatrovnictví i sociální práci reflektovat svoji pozici. Měla by být vedena ke schopnosti poznat, kdy hrozí, že dojde ke střetu zájmu, a mít možnost v takových situacích najít podporu třeba v případových setkáních nebo opatrovnických radách se zastoupením osob, které nepracují na obci.

Příklad z praxe:

Pan P., který se odstěhoval z DOZP, má opatrovníka – pracovníci na obci, která zároveň vykonává sociální práci. Pan P. se učí hospodařit s penězi, aby mohl poznat cenu peněz, k čemuž doposud neměl v DOZP příležitost, protože hospodařil jen s minimální částkou měsíčně. Potřebuje si vyzkoušet a zažít, jaké jsou důsledky toho, když neušetří peníze na jídlo nebo je zbytečně někde utratí. Opatrovník se ale obává, že pan P. nebude mít dostatek financí, bude žít v chudobě a nebude utrácet své peníze rozumně. Následně by mohlo dojít k tomu, že ji jako sociální pracovníci naroste množství sociální práce s tímto člověkem. Rozhodne se proto, že mu umožní podstupovat jen minimální rizika a hospodaří nadále s jeho prostředky.

Příklad z praxe:

Paní G. pobývala řadu let v ústavní péči. Rodina o ni nejevila zájem, nikdo z příbuzných s ní nebyl v kontaktu. Po dosažení zletilosti byla soudem zbavena způsobilosti k právním úkonům a byl jí ustanoven veřejný opatrovník – obec. Paní G. se v rámci transformace sociálních služeb odstěhovala do chráněného bydlení. Opatrovníkem je paní G. stále obec, ale značně se proměnil způsob výkonu opatrovnictví. Opatrovník se aktivně zajímá o život G. v chráněném bydlení, o její pokroky v oblasti sebeobsluhy, o její první úspěchy v samostatném nakupování apod. Opatrovník ví, co má paní G. ráda, na čem lpí, jaké jsou její rituály, potřeby a přání. Opatrovník je také v pravidelném kontaktu s pracovníky sociální služby – sociální pracovníci, klíčovou pracovníci.²⁷

2. 3. 3. Profesionální opatrovník

Možnost stát se profesionálním opatrovníkem by měl mít každý, kdo má o to zájem a splňuje základní požadavky, které by měl splňovat fyzický opatrovník. Mezi ně by měly patřit:

- trestní bezúhonnost
- stabilní finanční zázemí (bez exekuce, nebýt v insolventi)
- schopnost dorozumět se s daným člověkem, umět používat způsob, jakým člověk komunikuje, nebo si umět zajistit dobrý způsob, jak se s člověkem dorozumět (komunikační pomůcky, lidé, kteří člověku rozumí apod.) (viz kapitola 5. 3 Komunikace o tom, jak komunikovat s lidmi s mentálním postižením či duševní nemocí),
- základní finanční gramotnost – základní schopnosti orientovat se v oblasti nutných výdajů spojených s otázkou bydlení, stravování apod. a řádně se starat o plnění finančních povinností v oblastech stanovených rozsudkem
- schopnost navázat dobrý vztah a pravidelný kontakt s člověkem
- spolupráce by měla fungovat na bázi rovnocenného partnerství
- schopnost člověka podporovat, oceňovat jeho schopnosti, motivovat jej k potřebným činnostem, kterými jsou zajišťovány jeho potřeby a přání
- schopnost sebereflexe pro odlišení svých hodnot a hodnot člověka.
- Není nutné, aby mezi profesionálním opatrovníkem a člověkem existoval důvěrný vztah. Profesionální opatrovník by měl být člověk, který chce vykonávat prospěšnou a odpovědnou činnost s dobrým úmyslem

Spolupráce mezi profesionálním opatrovníkem a člověkem by měla být funkční. Pokud by si navzájem nerozuměli, měl by profesionální opatrovník od výkonu se zdůvodněním ustoupit. Vzájemným nepochopením se myslí osobní nesoulad. Pokud opatrovník nesouhlasí s jednáním člověka, měl by postupovat podle kapitoly 5. 4. 1. Nerozumná rozhodnutí. Pokud se rozhodne odstoupit z výkonu opatrovnictví, měl by popsat kroky, které byly učiněny a/nebo je potřeba podle něj učinit. V případě odstoupení by měl být také schopen popsat, jak se snažil člověku srozumitelně vysvětlit důsledky jeho jednání.

²⁷ Pojem klíčový pracovník se používá v sociálních službách pro označení pracovníka, jehož úkolem je koordinovat podporu konkrétního člověka a průběžně vyhodnocovat, zda odpovídá potřebám a přáním člověka.

3. Role opatrovníka

„K povinnostem opatrovníka náleží udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbát o jeho zdravotní stav a starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy.“ (§ 466 odst. 1 o. z.)

Opatrovník právně jedná v mezích svého zmocnění (tzn. v rozsahu stanoveném soudem), to znamená, že například nezajišťuje fakticky samotnou činnost, nečiní za člověka všechny úkony, nezajišťuje člověku práci, ale poskytuje mu podporu při jednání na příslušném úřadu práce a zprostředkuje mu kontakt na sociální službu, která mu vhodné zaměstnání pomůže najít. Poté kontroluje, že je člověk adekvátně podporován při shánění práce a pokud získá práci, že je pracovní smlouva právně v pořádku a náplň samotné práce v souladu s přáním a vůlí člověka a odměna za práci je adekvátní rozsahu a výkonu pracovní činnosti.

„Opatrovník při plnění svých povinností naplňuje opatrovancova právní prohlášení a dbá jeho názorů, i když je opatrovanec projevil dříve, včetně přesvědčení nebo vyznání, soustavně k nim přihlíží a zařizuje opatrovancovy záležitosti v souladu s nimi. Není-li to možné, postupuje opatrovník podle zájmů opatrovance.“ (§ 467 odst. 1 o. z.)

Opatrovník zjišťuje přání člověka nebo se ujišťuje, že jsou spolehlivě a v maximálním rozsahu zjišťována, pomáhá mu rozhodnout se a respektuje jeho rozhodnutí, pokud je to možné, a to i pokud jsou rozhodnutí nerozumná. Opatrovník koná vždy pokud možno v souladu s přáním a vůlí člověka. Pokud to možné není nebo opatrovník nesouhlasí s přáním člověka, diskutuje s člověkem o svých důvodech, radí se s okolím člověka, s lidmi, kteří člověka znají, případně svolá setkání těchto lidí za účelem řešení sporného rozhodnutí (viz kapitola Nerozumná rozhodnutí).

Příklad z praxe:

Pan O. žil řadu let v ústavní péči. Ve svých 40 letech pobýval v druhém takovém zařízení. V zařízení nebyl spokojen a chtěl odejít a využívat jinou sociální službu – chráněné bydlení nebo podporu samostatného bydlení, ale rozhodnutí odejít neustále měnil. Svou nespokojenost ve stávajícím zařízení dával najevo neustálými stížnostmi na personál, ale ze změny ve svém životě měl obavu. Podařilo se zrealizovat návštěvu dvou organizací poskytujících službu chráněného bydlení. Pan O. měl možnost pobyt v těchto organizacích na několik dní vyzkoušet a poté se dokázal rozhodnout a do chráněného bydlení jedné z navštívených organizací se odstěhoval i přes skepsi a nedůvěru personálu stávajícího zařízení a opatrovníka. Personál i opatrovník nevěřili, že bude pan O. spokojený, a domnívali se, že se do původního zařízení stejně vrátí. Jeho rozhodnutí považovali za nerozumné. Pan O. v chráněném bydlení nevydržel dlouho, nechal se hospitalizovat v psychiatrické nemocnici a odtamtud přešel do jiného zařízení, poskytujícího službu domov pro osoby se zdravotním postižením a službu chráněné bydlení. Nevíme, zda v tomto zařízení setrval, nebo je již v nějakém jiném, ale důležité pro něj určitě bylo, že jeho rozhodnutí byla respektována i přes řadu pochybností. Ač se nám mnohdy zdá, že se někdo druhý nerozhoduje správně, pro dotyčného je přesto velmi důležité, že je respektován a má možnost si důsledky svých rozhodnutí zažít.

3. 1. Vymezení působnosti opatrovníka

Do konce roku 2013 byla v zákoně zavedena možnost plného zbavení způsobilosti k právním úkonům. Od 1. 1. 2014 tato varianta přestala platit. Člověka je možné pouze omezit v konkrétně definovaném rozsahu. Mění se tím i náplň práce a rozsah úkolů opatrovníka. Předpokládá se, že mnoha opatrovníkům výrazně ubude práce. Budou podporovat člověka vždy jen v určitých přesně stanovených oblastech právních jednání. Předpokládá se též, že díky novým alternativním nástrojům k omezení svéprávnosti bude ubývat opatrovnictví jako institutu celkově.

Přestože věříme v pozitivní vývoj správným směrem, je nutné počítat s tím, že přechod k systému založenému na podporovaném rozhodování nebude jednoduchý. Změnu systému a ústup opatrovnictví vnímáme jako proces propojený s deinstitucionalizací, tedy postupným transformováním ústavního systému sociální péče na

individualizovaný systém podpory. Tyto změny potřebují být doprovázeny celkovou změnou postoje společnosti, která si musí znovu zvyknout na přítomnost lidí s postižením ve společnosti.

Bohužel, důsledky stále fungujícího (ne však plně funkčního) systému, založeného na ústavní péči, se odrážejí na samotných lidech s postižením, ale i opatrovnících, pracovnících v sociálních i veřejných službách, pracovnících státní správy i tzv. „široké veřejnosti“. Lidé s postižením ztrácejí v tomto systému možnost a schopnost se samostatně rozhodovat, pracovníci služeb, státní správy atd. se zase těžko zbavují zvyku rozhodovat s odvoláváním se na svou zodpovědnost za ně.

Ukázkou toho, jak se veřejný opatrovník nechce vzdát své kompetence rozhodovat za člověka, je nedávný případ, který zde uvádíme pro ilustraci špatné praxe:

Příklad z praxe:

U paní Z. v létě 2014 proběhlo řízení o svéprávnosti. Jedná se o velmi samostatnou paní, která třetím rokem využívá službu chráněného bydlení a předtím pobývala v DOZP. Paní Z. využívá službu asistenta osm hodin týdně, rozloženou do tří dnů v týdnu. To samo o sobě naznačuje, že je paní Z. velmi schopná a soběstačná. Asistent jí poskytuje podporu v oblasti finanční (hospodaření s penězi, větší nákupy, vedení přehledu o financích), v oblasti zdraví (objednávání k lékaři, hlídání zásoby léků, návštěvy lékařů), v oblasti uplatňování práv (jednání na úřadech, u soudu, na poště apod.). V ostatních oblastech života je téměř soběstačná. Zvládá menší nákupy, velmi ráda a dobře vaří, péče o domácnost je jejím koníčkem, proto má doma vždy moc pěkně uklizeno a útulno. Umí si říci, co potřebuje, co má ráda, v čem potřebuje pomoc druhého. Na základě toho soud rozhodl o navrácení svéprávnosti v plném rozsahu a ustanovil paní Z. opatrovníka. Opatrovníkovi byly vymezeny kompetence tak, že je oprávněn spravovat bankovní účet jmenované a poskytovat konzultace ve věcech uzavírání smluv, týkajících se běžných finančních záležitostí v hodnotě nad částku 4500 Kč, a ve věcech záležitostí týkajících se jejího zdravotního stavu. Schválení soudu je vyžadováno v případech neběžných záležitostí a nakládání se jměním opatrovankyně.

Až na to, že soud nevymezil, zda je částka 4500 Kč stanovená na den, týden či měsíc, je možné považovat rozsudek za adekvátní. Pokud si uvědomíme, že paní Z. je velmi schopná, v mnoha ohledech soběstačná a v oblastech, které nezvládá, si platí sociální službu, která ji podporuje, není důvod proti rozsudku cokoli namítnout. Bohužel veřejný opatrovník vidí věci jinak, a tak podal proti rozsudku odvolání. Jednak chce vymezit období u částky 4500 Kč, což je pochopitelné, ale dále žádá soud, aby byla paní Z. omezena ve svéprávnosti tak, že nebude oprávněna nakládat s majetkem a finančními prostředky nad 4500 Kč měsíčně, činit právní jednání týkající se finančních záležitostí (nad 4500 Kč měsíčně), uzavírat veškeré smlouvy a vyřizovat veškerá právní jednání související se sociálními dávkami, pořizovat závěť, jednat v pracovněprávních vztazích, uzavřít manželství a rozhodovat o zásahu do své duševní nebo tělesné integrity. Opatrovník v tomto případě nechtěl být „jen“ správcem účtu a konzultantem.

Dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení má za následek to, že lidé s postižením nemají mnoho známých, přátel, „neplacených“ lidí ve svém životě. Jsou výrazně omezeni v možnosti získat dobré přátele a známé, kontakty či navázat vztahy. Vztahy jsou přitom základem možnosti fungování podporovaného rozhodování, základem stability v životě, ochrany, zdrojem neformální podpory atd. Role opatrovníka a jeho důležitost zejména v hájení práv člověka sílí v případech, kdy člověk má minimum sociálních kontaktů. Pokud má člověk více dobrých vztahů, měl by opatrovník s těmito lidmi spolupracovat. Pokud člověk důvěrné vztahy nemá, měl by opatrovník usilovat o zprostředkování jejich postupného navazování, např. prostřednictvím dobrovolnické organizace.

Pokud člověk dostatek kvalitních vztahů nemá, může být v mnoha případech opatrovník jednou z mála osob, nebo i jedinou osobou, která může hájit práva člověka s postižením žijícího buď v ústavu, nebo v prostředí, kde je zneužíván a omezován. Proto v této metodice vymezujeme tři základní role, o nichž jsme přesvědčeni, že by je měl kvalitní opatrovník v současné situaci naplňovat.

• 1. role:

Opatrovník by měl ve shodě a po domluvě s člověkem právně jednat jen v oblastech, které jsou mu určeny soudním rozhodnutím. Měl by v dostatečné míře znát o člověku relevantní informace pro tu oblast, kde je jeho stanovená kompetence.

• 2. role:

Opatrovník by měl, zejména pokud je to potřeba (tedy pokud člověk nemá dostatek kontaktů, blízkých vztahů a jiného zastání), hájit práva a zájmy člověka a usilovat o naplnění jeho přání, naplnění možností pro uskutečnění relevantního právního jednání (např. podepsání nájemní smlouvy v novém bydlení). Věříme, že v těchto oblastech a za tímto účelem může opatrovník (jak to činil často i doted) překročit rámec svých soudem stanovených kompetencí a zajímat se o celkovou situaci člověka. Minimálně tím, že informuje příslušného sociálního pracovníka na obecním úřadě o nevyhovující situaci člověka. Ostatně s jednoduchým úkolem, jako je hospodaření s určitou částkou měsíčně, souvisí mnoho věcí, od příjmů (práce, výše příspěvku, důchodu, kde a jak utrácet, co by člověk chtěl a co může, kolik z částky má k dispozici atd.), přes bydlení (výše nájmu, energie, jak si byt zařídit apod.), ke vztahům (s kým je utratí, s kým se rozdělí o náklady na cestu, kdo s ním půjde nakoupit, poradí mu s výběrem apod.). Opatrovník by měl usilovat o změnu situace člověka, který žije v podmínkách pro něj nevyhovujících nebo v podmínkách, které toleruje jen proto, že nemá zkušenost s lepší alternativou. Jeho úsilí by mělo spočívat v právním jednání podle vůle člověka směrem k rozšíření jeho možností a v podpoře dalších kroků u příslušných institucí a organizací (na obci usilovat o řešení nepříznivé situace, zajištění vhodného bydlení, oslovení sociálních služeb, oslovení dobrovolnické organizace pro zajištění kontaktů apod.). Záběr těchto činností je opravdu široký, proto je vhodné se spojit se sociálními pracovníky na obecních úřadech, kteří tyto činnosti budou vykonávat v rámci výkonu sociální práce na doporučení a ve spolupráci s opatrovníkem.

• 3. role:

Role opatrovníka je také usilovat (s pomocí právních a dalších nástrojů) o to, aby opatření byla pro člověka co nejméně omezující. Pokud člověk například spolehlivě hospodaří s 1 000 Kč měsíčně podle rozsudku, měl by opatrovník usilovat o navýšení částky, případně i o navrácení svéprávnosti, nebo i o využití alternativ k opatrovnictví.

Koordinační role opatrovníka

V ČR se v době tvorby metodiky vedla debata na téma širší vymezení rolí opatrovníka. Většina nových přístupů omezuje pouze a striktně roli opatrovníka na pomoc při činění právních úkonů. Diskutuje se, jak vykládat některé paragrafy nového občanského zákoníku, kde je uvedena povinnost opatrovníka být v pravidelném kontaktu s člověkem, dohlížet na jeho zdravotní stav apod.

Autoři této metodiky se primárně přiklání k co nejúžeji vymezené roli opatrovníka. Tato ideální představa ale počítá s tím, že další složky systému podpory člověka s postižením zastávají adekvátní potřebné role. Mnoho lidí se dnes shodne na tom, že je potřeba oddělit opatrovnictví a jeho výkon od přímé asistenční podpory člověka.²⁸ Je tím zejména myšleno, že lidé, kteří jsou placeni za asistenci člověku (sociální pracovníci, pracovníci v sociálních službách, osobní asistenti apod.) by neměli zároveň vykonávat funkci náhradního rozhodování, aby nedocházelo ke střetu zájmů.²⁹

Druhou „spornou“ rolí opatrovníka je role koordinační.³⁰ Například v britském modelu je tato role institucionálně oddělena, existují specializovaní koordinátoři péče, kteří organizují a dohlíží na zajištění podpory pro lidi, kteří to potřebují, žijící v jimi „spravované“ konkrétně vymezené oblasti.

28 Obce se ale podle zkušeností z projektu zatím spíše brání oddělení rolí sociálních pracovníků a opatrovníků na obci.

29 Specifická situace panuje v případě opatrovníka z řad osob ve společné domácnosti, kde je vkládána důvěra ve fungující vztahy lidí žijících spolu. Tady jsou zdůrazňovány a nabízeny (byť zatím nedostatečně) podpůrné a kontrolní nástroje, jakými jsou např. opatrovnícká rada, spolky podpory, na ochranu majetku svěřenský fond, podpůrcovství apod., které je nyní možné využívat (viz dále v této metodice a v *Metodice výkonu podpůrcovství*).

30 Že se jedná o dva odlišné druhy aktivit, je lépe vidět v systémech, kde je koordinace péče formalizovaná a kde obhajoba a podpora zájmů klientů může být delegovaná na specializované „advocacy workers“ – obhájce práv člověka –, kteří se věnují jenom podpoře rozhodování v konkrétních situacích a nedělají koordinaci péče. Rozdíl v obou druzích aktivit může být vyjádřený tím, že pro opatrovníka na prvním místě musí být přání člověka. Koordinace péče přitom může vycházet z potřeb, a ty někdy mohou být v rozporu s přáním člověka. Proto se například v Anglii mohou na případové konferenci dostat koordinátor a obhájce do sporu.

Tato metodika klade zvýšený důraz na důležitost takové role. Vychází přitom z předpokladu, že v ideálním případě by koordinační roli měli vykonávat blízcí lidé v okolí člověka, pokud nejsou, pak pracovníci na obcích, zejména na obcích III. typu. Současné praxe ale zatím i podle zkušeností z projektu není v tomto směru dostatečně rozvinuta. Metodika se tedy snaží vést opatrovníka k tomu, aby měl tyto koordinační role v povědomí a pokud je to v praxi potřeba, bral na sebe některé prvky této role. Měl by tak činit pouze v případě nutnosti vyplývající z podmínek v okolí. Primární rolí opatrovníka by ale měla být oblast vymezených právních úkonů a hájení práv a zájmů člověka.

Opatrovník by měl minimálně reflektovat, kdo vykonává koordinační roli – zejména proto, že když koordinace není formalizovaná, nějaká koordinace je pokaždé přítomná. Pokud tuto roli zastává opatrovník, měl by si uvědomovat, že takové aktivity dělá a chápat je jako svébytné aktivity, které neplynou z titulu opatrovníka, ale jsou nezbytné pro to, aby péče a podpora byly efektivní. V metodice jsou tyto oblasti často jmenované jako přehled zdrojů (obec, služba, dobrovolnické centrum, okolí člověka), kam se obrátit, kde se dožadovat podpory, zejména pokud taková podpora není nikým jiným pro člověka vyžadována a zajišťována. Tato metodika i navazující *Metodika výkonu podpůrcovství* se zároveň snaží zdůrazňovat koordinaci vedenou v týmu více lidí (samozřejmě pokud je to přáním člověka a umožňují to podmínky).

Praxe ustanovení opatrovníka při zachování svéprávnosti

„Člověku, jemuž působí zdravotní stav při správě jeho jmění nebo při hájení jeho práv obtíže, jmenuje soud na jeho návrh opatrovníka a ve shodě s takovým návrhem určí opatrovníkovi rozsah působnosti. Na návrh opatrovance soud opatrovníka také odvolá.“ (§ 469 odst. 1 o. z.)

„Opatrovník jedná zpravidla společně s opatrovancem; jedná-li opatrovník samostatně, jedná v souladu s vůlí opatrovance. Nelze-li vůli opatrovance zjistit, rozhodne na návrh opatrovníka soud.“ (§ 469 odst. 2 o. z.)³¹

V rámci přezkumného řízení o svéprávnosti u některých lidí již došlo k navrácení svéprávnosti a byl jim ustanoven opatrovník bez zásahu do svéprávnosti. Tento krok je principiálně správný. Sami opatrovníci si však často s tímto novým institutem nevědí rady, a pokračují proto často

31 Důvodová zpráva k o. z. k tomuto paragrafu říká následující: „Ustanovení § 469 upravuje možnost ustanovit člověku opatrovníka bez toho, že by došlo k omezení svéprávnosti a představuje tak další alternativu k omezení svéprávnosti. Toto opatření bude vhodné zejména v těch případech, kdy není obava, že aktivním právním jednáním vznikne dotčené osobě újma, ale kdy by újma mohla vzniknout v důsledku toho, že osoba by sama určité úkony neučinila (např. žádost o sociální dávky). Nezbytná pomoc bude v tomto případě poskytnuta jmenovaným opatrovníkem, který nebude moci jednat samostatně, ale jenom společně s opatrovancem, případně v souladu s jeho vůlí. Pokud vůli opatrovance nebude možno zjistit, soud rozhodne na místo opatrovníka. Pokud bude vůle opatrovance a opatrovníka v rozporu, opatrovník musí respektovat vůli opatrovance. Protože se připouští ustanovit opatrovníka svéprávné osobě v určitých případech i bez zřetele k tomu, zda v tom směru projevila nějakou vůli, navrhuje se určit, že svéprávnému nelze opatrovníka ustanovit, pokud sám ohledně svého jmění zvolil jiné efektivní opatření.“ Dostupné z <https://www.obczan.cz/zakon/noz/cast-prvni/hlava-iii/dil-3/oddil-2/paragraf-469?do=detail-comments-item-291-switchExpanded>.

ve výkonu opatrovnictví, jako by byl člověk ve svéprávnosti omezen. Je potřeba informovat člověka a podporující osoby o možnosti samostatného jednání. Komplikací mohou být soudní rozsudky. Opatrovníkovi jsou soudem v některých případech stanoveny takové kompetence, že se pro člověka, který byl doposud zbaven způsobilosti k právním úkonům, a nově mu byla svéprávnost navracena, prakticky nic nemění. Opatrovník je oprávněn za člověka dělat vše a zároveň nikdo dostatečně nepracuje s člověkem a nemotivuje ho k samostatnému nebo podporovanému rozhodování a jednání. Pro přiblížení takové praxe, která není ideální, uvádíme následující příklad:

Příklad z praxe:

Paní K. byla do roku 2014 plně zbavena způsobilosti k právním úkonům. Je jí nad 60 let, několik let pobývala v DOZP a čtvrtým rokem využívá službu chráněného bydlení. Má ráda ruční práce, zejména vyšívání, ráda vaří, peče moučníky. Velmi ráda chodí na procházky, krmí labutě. Paní K. neumí číst a psát, ale během pobytu v chráněném bydlení se naučila spoustu dovedností spojených se sebeobsluhou, vedením domácnosti apod. Nikdy nepodnikla žádné jednání, kterým by si způsobila újmu. Vše, co potřebuje, jí pomáhá zajistit sociální služba, jejíž asistenci využívá devět hodin týdně, rozloženu do tří dnů. Soud jí na jaře 2014 navrátil svéprávnost a ustanovil jí opatrovníka dle § 465. Opatrovník je však oprávněn za paní K. činit veškerá právní jednání týkající se jmění a finančních záležitostí, nakládat s jejími finančními prostředky, případně uzavírat smlouvy, zastupovat ji ve všech právních jednáních týkajících se běžných finančních záležitostí. Nejednala-li se o běžnou záležitost, vyžaduje se k naložení se jměním paní K. schválení soudu. Opatrovník je povinen udržovat s opatrovankyní pravidelné spojení, projevovat o ni skutečný zájem, dbát o její zdravotní stav a starat se o naplnění jejích práv a chránit její zájmy. Mezi navrácením svéprávnosti a vymezením opatrovníkových kompetencí zde spatřujeme značný rozpor. Je paní K. svéprávná, nebo není, když v konečném důsledku za ni může opatrovník dělat úplně vše?

Podobných výroků soudních rozhodnutí, jako jsme pro ilustraci citovali ve výše uvedeném příkladu, je více. Výroky soudu zřejmě mohou komplikovat některým opatrovníkům orientaci v situaci, protože byli dlouho zvyklí na určitý způsob práce pod podobnými výroky. Takovéto formy opatrovnictví bez omezení svéprávnosti, kdy je rozsudek soudu obecný a nepříliš konkrétní, mohou dobře fungovat v případě, že existuje jasná dohoda mezi opatrovníkem a člověkem o rozsahu kompetencí opatrovníka a rozsahu jeho faktické činnosti. Opatrovník i člověk musejí být dobře domluveni a informovaní o situaci (například kdo zajišťuje pravidelné platby). Dále tu uvádíme i jinou dobrou praxi při navrácení svéprávnosti, a to na tomto příkladu:

Příklad z praxe:

Paní F. je 45 let, řadu let pobývala v ústavní péči, poslední dva roky žije v chráněném bydlení. Jde o velmi samostatnou paní, která ráda vaří, velmi ráda cestuje, je velmi společenská, má ráda návštěvy, kterým vždy přichystá sladké pohoštění a drobný dárek. Paní F. moc ráda dělá lidem kolem sebe radost. Asistenci v chráněném bydlení využívá šest hodin týdně, rozloženou do pěti dnů v týdnu. Pomoc potřebuje v oblasti finanční (hospodaření s penězi), v oblasti zdraví (zajištění preventivních prohlídek, objednání k lékaři) a v oblasti uplatňování práv (jednání na úřadech, při soudním jednání, na poště apod.). V oblasti volného času a v oblíbeném cestování potřebuje podporu při vyhledání autobusových či vlakových spojů a při nácviu nové trasy. Samostatně zvládá menší i větší nákupy, vaření, veškerou péči o domácnost apod. V rámci řízení o svéprávnosti byla paní F. vyšetřena soudním znalcem a na základě tohoto vyšetření byl znalcem vypracován posudek, v jehož závěru bylo doporučeno navrácení svéprávnosti a ustanovení podpůrce. Soud na základě jednání, vyslechnutí samotné paní F., stávajícího opatrovníka a zástupce služby chráněného bydlení svéprávnost paní F. navrátil. Zároveň jí ustanovil opatrovníka, kterému vymezil tyto kompetence – správa jejího bankovního účtu. Na vše ostatní má paní F. sociální službu, což soud považuje za dostatečný nástroj ochrany. Kdyby paní F. kolem sebe měla dostatečnou síť lidí – přátele a známé, kteří by byli ochotni jí poskytovat podporu, nemusela by mít ustanoveného opatrovníka, pouze podpůrce. Věříme, že jednou kolem sebe tyto lidi mít bude, ale vzhledem k dlouhému pobytu v ústavní péči a poměrně krátkému pobytu v chráněném bydlení se tato síť lidí kolem paní F. prozatím nevytvořila.

4. Co udělat po ustanovení do funkce opatrovníka

Pokud je člověku omezenému ve svéprávnosti ustanoven opatrovník, pak poté, co se usnesení o ustanovení opatrovníka stane pravomocným, je potřeba udělat následující praktické kroky. Výčet v tabulce popisuje všechny kroky v případě, kdy byl člověk maximálně omezen na svéprávnosti. Uvádíme zde veškerý výčet pro situace, kdy je potřeba hájit práva člověka, nebo kdy je způsobilost člověka k samostatnému právnímu jednání omezena v maximálním rozsahu. Věříme však, že takto komplexní opatrovnictví bude v budoucnu nastávat jen minimálně. Tabulka obsahuje pouze výčet potřebných úkonů, nikoli jejich časovou posloupnost.

Krok	Oblast	Co je potřeba udělat	Popis oblastí
1	Informovat - Předložit listinu opatrovníka	Listinu opatrovníka předložit na všech úřadech a institucích, kde je nebo bylo v jeho věci jednáno.	• ohledně výplaty důchodu a pojistného na sociální zabezpečení – Česká správa sociálního zabezpečení (sděluje soud, zasílá rozsudek, v případě, že platba chodí na účet, musí si to zajistit sám opatrovník) • úřad práce – oddělení nepojistných sociálních dávek (příspěvek na péči, mobilita, dávky pomoci v hmotné nouzi) • úřad práce – oddělení státní sociální podpory – dávky státní sociální podpory (příspěvek na bydlení, přídavek na dítě, sociální příplatek) • zdravotní pojišťovna • banka – pokud má člověk veden u nějaké banky účet či vkladní knížku - sociální služba – v případě, že člověk využívá nějaký druh sociální služby • zaměstnavatel – v případě že daný člověk pracuje • vlastník či nájemce bytu • informovat opatrovníckou radu, je-li ustanovena
2	Zmapovat vztahovou síť³²	Zjistit vztahy v životě člověka, které osoby jsou důležité, zda má nějaké blízké přátele, zda má dostatek sociálních kontaktů nebo dostatečnou možnost je získávat. Jednak od samotného člověka, jednak od pracovníků sociálních služeb, které člověka podporují, nebo podporovali, nebo předchozího opatrovníka, byli-li, jednak od blízkých osob, které člověka znají nebo dříve znaly.	• příbuzní, další blízké osoby, vztahová síť v okolí člověka a kontakty na ně • pokud je to zmapováno službami, ujistit se, že je to zmapováno správně
3	Zmapovat osobní historii člověka³³	Zjistit minulost člověka, co dříve dělal, kde žil, jak žil, jednak od samotného člověka, jednak od pracovníků sociálních služeb, které člověka podporují, nebo podporovali, nebo předchozího opatrovníka, byli-li, jednak od blízkých osob, které člověka znají nebo dříve znaly.	• ideálně formou soupisu příběhu člověka, vyplněného vhodného dotazníku apod. • pokud je to zmapováno službami, ujistit se, že je to zmapováno správně
4	Zmapovat potřeby a přání člověka	Zjistit současná přání a potřeby člověka, jednak od samotného člověka, jednak z dokumentace, jednak od blízkých osob, které člověka znají, nebo dříve znaly. Je potřeba informace vyhodnocovat vždy obezřetně a pokud možno ve spolupráci s člověkem.	• jeho současné potřeby, přání • pokud je to zmapováno službami, ujistit se, že je to zmapováno správně
5	Zmapovat vize člověka do budoucna³⁴	Zjistit sny a vize, co by chtěl člověk dělat, změnit. Jednak od samotného člověka, jednak z dokumentace, jednak od blízkých osob, které člověka znají nebo dříve znaly.	• pokud je to zmapováno sociálními službami, ujistit se, že je to zmapováno správně • případně je třeba člověku pomoci s vytvořením si vlastní vize, protože se o to možná dosud nikdo nezajímal, nebo pomohl člověku vytvořit negativní vizi (např. že svět je nebezpečný, a proto je nejlepší zůstat v ústavu apod.)

32 Např. pomocí nástroje Kruh vztahů – více viz Metodika výkonu podpůrcovství, příloha č. 4.

33 Příklad viz Metodika výkonu podpůrcovství, příloha č. 5.

34 Např. pomocí nástroje Vize – více viz Metodika výkonu podpůrcovství, příloha č. 1.

6	Zmapovat bydlení ³⁵	Zjistit, zda je člověk spokojen s místem svého bydliště, případně jsou-li podmínky jeho bydlení dostatečné a neomezující.	- bydlení v DOZP, v rodině, jinde, kde je člověk v izolaci - člověk je ve věku, kdy chce opustit „rodné hnízdo“ apod. - případně si zmapovat možnosti jiného bydlení
7	Zmapovat zájmy, koníčky	Zjistit, jaké má člověk zájmy a koníčky, co by chtěl dělat, čemu se věnovat. Jednak od samotného člověka, jednak z dokumentace, jednak od blízkých osob, které člověka znají nebo dříve znaly.	- věci zvláštní oblíbenosti, koníčky a zájmy apod. - domácí zvířata (zajistit evidenci, platbu poplatků, povinnou veterinární péči)
8	Zmapovat sociální služby	Zjistit, jaké využívá člověk sociální služby. Následně se ujistit, že služby fungují dobře, naplňují kvalitně potřeby člověka.	- jaké má člověk sociální služby - jak fungují
9	Zmapovat příjmy	Zjistit si dostupné informace ohledně příjmů člověka – důchod, hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání, příspěvek na péči, na mobilitu, dávky v hmotné nouzi, případné příjmy ze zaměstnání apod.	- důchod (Česká správa sociálního zabezpečení Praha) - mzda (zaměstnavatel, nutné zajistit pracovní smlouvu) -sociální dávky – příspěvek na péči, příspěvek na mobilitu, dávky pomoci v hmotné nouzi, dávky státní sociální podpory (úřad práce podle trvalého bydliště člověka) - renty a jiné příjmy (např. plynoucí z dědictví)
10	Zmapovat výdaje	Zjistit si dostupné informace o výdajích daného člověka – nájemné + služby spojené s bydlením, mobilní operátoři, případné platby za sociální služby, úvěrové smlouvy, spoření, pojištění apod.	- nájemné a služby související s užíváním bytu - platby za sociální služby - úvěry a půjčky - pojištění (majetku, života a zdraví, vozidla atd.) - mobilní operátoři -spoření - většina výdajů je podložena smlouvou. Tyto smlouvy je potřeba zajistit od bývalého opatrovníka nebo člověka a zkontrolovat jejich plnění
11	Zajistit bankovní účet	Pokud nemá člověk zřízen bankovní účet, pak je nutné tento účet ve spolupráci s daným člověkem zřídit a řádně spravovat v souladu s rozsudkem o omezení svéprávnosti; v akutních případech může být toto úplně první krok, který je potřeba udělat při převzetí opatrovnictví, pro zajištění finanční stability.	bankovní účet – oznámit bance, že majitel má omezenou svéprávnost; POZOR: banky neumí pracovat s institutem veřejného opatrovníka u soukromých účtů, zavedou dispoziční právo k účtu pouze na konkrétní fyzickou osobu (pracovníka úřadu), která pak figuruje v bankovním systému se všemi svými osobními údaji.
12	Zmapovat nemovitý majetek a movitý majetek	Zjistit si veškeré dostupné informace ohledně movitého a nemovitého majetku daného člověka (výpis z katastru nemovitostí).	- nemovitosti – výpis z katastru nemovitostí (katastrální úřad) - motorové vozidlo – výpis z evidence motorových vozidel; POZOR: osoba s omezenou svéprávností může být vlastníkem, ale nemůže být provozovatelem vozidla, proto registr vozidel automaticky jako provozovatele zapisuje opatrovníka, který pak odpovídá za motorové vozidlo a škody jím způsobené.
13	Zmapovat zdravotní potřeby	Zjistit si informace ohledně zdravotní péče, která je osobě poskytována – ošetřující lékaři (praktický lékař, stomatolog, psychiatr, psycholog, neurolog...); preventivní prohlídky a plánované kontroly a vyšetření; (opatrovník nezjišťuje diagnózu člověka).	- registrující lékaři (praktický, zubní lékař a gynekolog) - ošetřující lékaři - preventivní prohlídky a sjednané kontroly a vyšetření - schopnosti související se zajištěním potřebné zdravotní péče
14	Zjistit doklady a jejich platnost	Zjistit si u daného člověka, které doklady má v držení, a zkontrolovat jejich platnost (občanský průkaz, průkaz zdravotní pojišťovny, průkaz ZTP...)	- občanský průkaz a cestovní pas - průkaz zdravotní pojišťovny (příslušná zdravotní pojišťovna) - průkaz osoby se zdravotním postižením (úřad práce) - platnost dokladů
15	Ostatní	Zjistit, zda má člověk nějaké závazky vůči zdravotní pojišťovně, správě sociálního zabezpečení či jiným subjektům. Zjistit, zda vůči danému jedinci není zahájeno nějaké exekuční řízení (dotazem na soud). V akutních případech mohou být toto úplně první kroky, které je potřeba udělat při převzetí opatrovnictví.	- daňové nedoplatky (finanční úřad) - existence závazků vůči zdravotní pojišťovně a správě sociálního zabezpečení, popř. dalším subjektům (nedoplatky nájmu, energií apod.) - exekuční řízení – dotaz na okresní soud, zda nějaká eviduje - uzavírání nových smluv o poskytování sociálních služeb -dědické řízení-soudní jednání a žaloby (manželství, aměšťanecký poměr apod.) - režstřík živnostenského podnikání, osoba bez plné svéprávnosti nemůže podnikat (obecní živnostenský úřad)

Závažná zjištění v oblasti financí (např. vysokou zadluženost) je žádoucí uvést do vyúčtování správy jmění, kterou opatrovník předkládá každoročně soudu, opatrovnícké radě a člověku vždy do 30. června.

³⁵ Např. pomocí nástroje Kdy je z domu domov – příloha č. 3 této metodiky.

Nově je v o. z. (§ 485) uloženo opatrovníkovi, který spravuje jmění, zajistit soupis jmění a předat jej do dvou měsíců od svého jmenování soudem, člověku a opatrovnícké radě. Toto však není jediná informace o člověku, kterou je potřeba při zahájení výkonu funkce opatrovníka opatřit, přičemž výčet shora uvedených zjišťování lze považovat za základní. Není vždy možné i přes tato opatření postihnout vše. Zejména zadluženost je velmi problematické zjistit, respektive zkompletovat veškeré finanční závazky vzhledem k velkému množství bankovních i nebankovních společností.

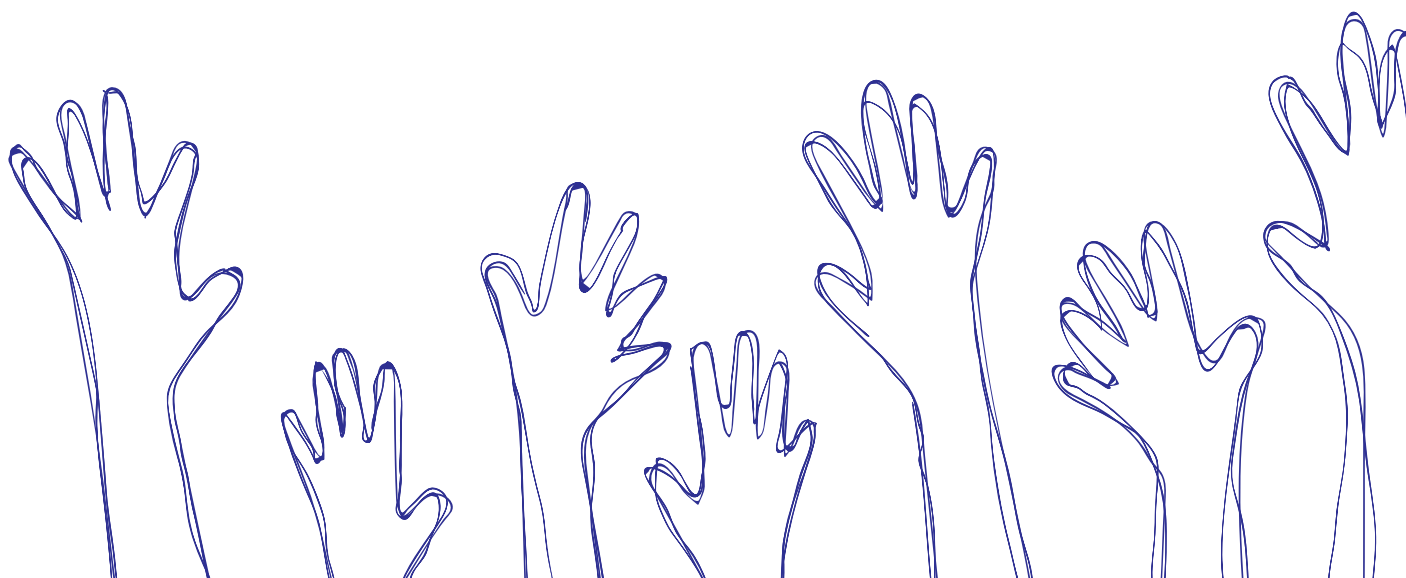
Jakmile je zjištěno, že někde vznikly nějaké nesrovnalosti, je nutné, aby opatrovník začal jednat a začal prověřovat všechny okolnosti případu.

Příklad:

1. *Opatrovník zjistí, že proti člověku je vedeno přestupkové řízení. Po celou dobu řízení byl člověk nesvéprávný. Přestupkový orgán však doručoval písemnosti pouze omezenému ve svéprávnosti. Opatrovník musí napadnout průběh řízení pro nezákonnost. Řízení nemohlo být ani zahájeno, neboť nemohlo být řádně vykázáno doručení o zahájení řízení.*
2. *Člověk při prvním zjišťování informací nebyl dle registru vozidel vlastníkem ani provozovatelem motorového vozidla. A nemá zájem žádné vozidlo vlastnit. Po nějaké době se opatrovník o vlastnictví vozidla dozvěděl, protože se ozvala Česká kancelář pojistitelů a požadovala úhradu dlužného pojistného. Opatrovník opětovným nahlédnutím do registru vozidel zjistil, že došlo ke změně a na osobu bylo vozidlo převedeno. Člověk je držitelem průkazu mimořádných výhod osoby se zdravotním postižením ZTP/P, čímž je osvobozen od úhrady tzv. ekologické daně při převodu motorového vozidla. Proto se stává velmi zajímavým objektem a snadným cílem a obětí nepoctivců, kteří toho využívají a na člověka převedou motorové vozidlo, které následně sami provozují. Obvykle se opatrovník dozvídá o nesrovnalosti až ve chvíli, kdy se přestane hradit „povinné ručení“ nebo je vozidlem způsobena dopravní nehoda. V takovém případě opatrovník musí upozornit registrující orgán na nesrovnalost, vyvolat správní řízení, aby příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností vrátil věc v předešlý stav, nebo musí namítat neplatnost právního jednání. Vhodné je podat trestní oznámení na okresním státním zastupitelství, neboť povinnost hradit zákonné pojistné má provozovatel vozidla, kterým člověk nebyl, a mohlo také dojít k tomu, že se provozovatel chtěl na úkor nesvéprávného zbavit odpovědnosti a finančně si polepšit.*

Smlouvy, které uzavřel bývalý opatrovník nebo člověk sám před omezením svéprávnosti, zůstávají v platnosti a nemění se v důsledku změny opatrovníka. Protistraně je pouze potřeba oznámit změnu opatrovníka.

Na soupis zjištěných informací je možné použít různé formuláře. Jednu variantu formuláře na základní informace o člověku uvádíme v příloze č. 6. *Metodiky výkonu podpůrcovství*. Tato tabulka samozřejmě v praxi obsahuje jen základní informace. Je potřeba mít ve „složce“ další podrobnější informace a výsledky mapování (ať už vlastního nebo získaného a ověřeného mapování ze sociálních služeb či od jiných služeb nebo blízkých osob člověka), a to samozřejmě pouze v případě, pokud se to vztahuje ke znění rozsudku.

5. Zásady výkonu opatrovnictví

5. 1. Způsob práce opatrovníka

Opatrovník nemá nad člověkem z titulu své pozice moc. Jeho úkolem není člověka ovládat, řídit jeho život. Žádným způsobem nesmí člověka ponižovat, nic mu přikazovat a zakazovat, dělat rozhodnutí za něj a bez jeho vědomí. Opatrovník poskytuje pouze podporu v těch oblastech, ve kterých to člověk s omezením potřebuje, což vychází z výroku soudního rozhodnutí, na základě kterého byl dotyčný ve svéprávnosti omezen, a z jeho potřeb. Nakonec učiní potřebný právní úkon, ale usiluje o to, aby to bylo v souladu s vůlí a přáním člověka. Tato přání a vůli člověka musí znát a opakovaně znovu zjišťovat. Mimo to by se měl opatrovník zaměřit také na činnosti vedoucí k sociálnímu začleňování člověka s postižením tak, aby předcházel jeho případné sociální izolaci. Měl by spolupracovat s okolím člověka, jeho blízkými, asistenty poskytujícími mu podporu apod. a ujišťovat se, že jsou plně naplňována práva člověka a všechny možnosti podpory pro to, aby mohl žít plný život podle svých přání.

V rámci platformy neziskových organizací byl pro věcný záměr zákona o opatrovnictví zpracován text „Zásady opatrovnictví, nápomoci při rozhodování a zastoupení členem domácnosti“:

Autorky prvotního návrhu: JUDr. Dana Kořínková, Camille Latimier.

Doplněno: Barbora Rittichová, Václav Štrunc a další členové platformy neziskových organizací pro změnu v praxi opatrovnictví a přípravu samostatného zákona o opatrovnictví.

1. Smyslem opatrovnictví, nápomoci při rozhodování a zastoupení členem domácnosti je naplnění a ochrana práv člověka při právním jednání a podpoře tohoto jednání.
2. Výkon opatrovnictví, nápomoci při rozhodování a zastoupení členem domácnosti je založen na respektování přirozené důstojnosti, osobní nezávislosti, včetně svobody volby, a samostatnosti člověka. (čl. 3 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením³⁶, dále jen „Úmluva“)
3. Opatrovník, podpůrce nebo zástupce poskytuje člověku podporu, aby mohl plně užívat všechna svá lidská práva a základní svobody a plně a účinně se zapojit a začlenit do společnosti. (čl. 3 Úmluvy)
4. Opatrovník, podpůrce nebo zástupce poskytuje veškerou potřebnou podporu člověku, aby mohl přijmout vlastní rozhodnutí.
5. Opatrovník nebo zástupce právně jedná a podporuje v souladu s vůlí a preferencemi člověka.
6. Pokud není možné zjistit aktuální vůli nebo preference člověka, jedná opatrovník, podpůrce nebo zástupce na základě znalosti osobního příběhu a dříve vyjádřených preferencí člověka.
7. Opatrovník, podpůrce nebo zástupce zajistí člověku možnost používat způsob nebo formát komunikace, kterému člověk rozumí. (čl. 21 Úmluvy)
8. Opatrovník, podpůrce nebo zástupce spolupracuje (přiměřeně) s ostatními osobami, které člověku poskytují podporu (přirozenou i profesionální).
9. Opatrovník je povinen se vzdělávat ve všech aspektech výkonu jeho činnosti. Kvalifikace veřejného opatrovníka je zajištěna povinným proškolením a pro soukromé opatrovníky, podpůrce nebo zástupce možnostmi dobrovolného školení a konzultací.

³⁶ Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (Convention on the Rights of Persons with Disabilities). New York: OSN, 2006. Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_CJ_rev.pdf.

10. Existuje jednoduchý a přístupný mechanismus (mediace), kterým se člověk (nebo kdokoli jeho jménem) může domáhat ochrany před porušením svých práv ze strany opatrovníka, podpůrce nebo zástupce. Člověk, opatrovník, zástupce z členů domácnosti i podpůrce musí mít možnost využít nejen zákonem stanovených postupů v rámci soudních či správních řízení, ale i dalších efektivních mechanismů k řešení konfliktu či stížnosti ve vzájemném vztahu. Mediací se zabývají specializované organizace, které sdružuje Asociace mediátorů České republiky (<http://www.amcr.cz/mapa/>).
11. Opatrovník, zástupce z členů domácnosti i podpůrce při výkonu činnosti jednají s osobou tak, aby mohlo dojít k plnému rozvoji jejich schopností. Opatrovník, podpůrce nebo zástupce má povinnost upozornit na to, že opatření, případně omezení (např. opatrovnictví) je zbytečně omezující nebo nepotřebné a že by mělo dojít ke změně.
12. Opatrovník, podpůrce či zástupce z členů domácnosti vykonává svou činnost jen pro tolik osob, aby tento výkon byl vždy řádný, aby se dostatečně mohl věnovat každé z nich.

5. 2. Nástroje péče o dodržování zásad

O dodržování těchto principů je třeba pečovat, základními nástroji jsou:

- **Sebereflexe**

Každý opatrovník by měl pracovat se svojí vnitřní přirozenou zkušeností, schopností rozhodovat a respektem ke zkušenosti druhých. Měl by upřímně sdílet svoji zkušenost, pokud je na ni dotazován. Měl by se zpětně zamýšlet nad svými postoji a způsobem rozhodování a zohlednit to při své další práci.

- **Empatie**

Opatrovník by se měl vždy snažit co nejvíce se vžít do situace člověka a reflektovat jeho potřeby. Pracovat s argumenty a aktuální situací člověka. Svoji situaci má být schopen popsat a odlišovat jako svoji a nevnučovat ji druhému člověku. Může svoje preference nabídnout jako alternativu, pokud je to relevantní a zejména pokud o to člověk požádá.

- **Vzájemná podpora opatrovníků a supervize**

Opatrovník by měl člověku případně poskytovat i emoční podporu zejména v závažných a náročných rozhodnutích. Měl by si být vědom vlastních hranic a hranic podporovaného člověka a měl by je umět udržovat a respektovat. Opatrovník se v některých případech může dostat do situace, kdy s přáním člověka nesouhlasí, jeho rozhodnutí se mu zdá nerozumné a neví, zda člověka podpořit. V takových případech by měl mít opatrovník možnost využít adekvátní podporu. Nabízí se dva osvědčené způsoby.

Prvním z nich je vyhledat podporu mezi ostatními opatrovníky. Jedná se o vytvoření tzv. peer skupin, ve kterých je možné sdílet zkušenosti a tříbit svoje postoje s lidmi ve stejné roli. Taková setkávání může organizovat buď sám opatrovník nebo nezisková organizace, která pracuje např. s dobrovolníky.

Druhou možností je využívání supervize, tedy setkávání s odborníkem, který je vycvičen v supervizních dovednostech. Supervize může být buď individuální, nebo skupinová. Zajištění supervizní podpory je však vázáno na vytvoření podmínek, především finančních.

Dalším možným zdrojem podpory jsou případová setkání, která může svolat např. sociální pracovník ve spádové obci člověka. Podpůrnou roli může mít i opatrovnická rada, k jejímuž vytvoření může dát opatrovník podnět. Opatrovnickou radu pak může využívat k pravidelným poradám o situaci člověka, zejména tehdy, pokud si sám není jist způsobem svého rozhodování.

5. 3. Komunikace

Tématem komunikace mezi opatrovníkem a člověkem se zabývají zejména následující odstavce občanského zákoníku:

K povinnostem opatrovníka náleží udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, jakož i dbát o jeho zdravotní stav a starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy. (§ 466 odst. 1 o. z.)

Rozhoduje-li opatrovník o opatrovancových záležitostech, vysvětlí opatrovanci srozumitelně povahu a následky rozhodnutí. (§ 466 odst. 2 o. z.)

Soud vyvine potřebné úsilí, aby zjistil názor člověka, o jehož svéprávnosti rozhoduje, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, který si člověk zvolí. (§ 56 odst. 2 o. z.)

Má-li člověk obtíže dorozumívat se, není to samo o sobě důvodem k omezení svéprávnosti. (§ 57 odst. 2 o. z.)

Každý člověk má nějaký svůj specifický způsob komunikace a každý využíváme jazyk svým jedinečným způsobem. Někteří lidé nekomunikují verbálně, nebo mohou využívat slova v jiných nebo dalších smyslech, než jaké běžně mají. Komunikací je i chování člověka. Pro dobrou spolupráci je žádoucí, aby komunikace byla funkční, tzn. obousměrná.

Příklad z praxe:

Pan Karel je klientem chráněného bydlení. Je to velmi srdečný člověk, který vždy velmi ochotně a se vším souhlasí, nedokáže se v některých situacích jasně vymezit a říci „ne“. Stává se tak snadno zneužitelným. Sám to o sobě ví, vnímá to jako problém a služba se snaží s tímto problémem na základě jeho přání pracovat. Před časem objevila pana Karla v chráněném bydlení jedna jeho sestra, která o něj dlouhé roky nejevila zájem. Najednou za panem Karlem přijela a dělala mu návrhy, ať se k ní odstěhuje, že u ní mu bude dobře, nebude muset pracovat, že ona se o něj postará. Nabídla mu, aby k ní nejdříve přijel na návštěvu. Pan Karel souhlasil. Nicméně nezvedal telefon, když mu zanedlouho volala, neodpovídal na SMS, které mu psala a své asistentce se svěřil s tím, že se nechce odstěhovat, že má rád svou práci, své kamarády a život v chráněném bydlení. Na tomto příkladu se snažíme ukázat, jak je někdy chování člověka důležitějším projevem komunikace než samotná komunikace verbální. V případě pana Karla je jeho počínání jasným nesouhlasným projevem k návrhu odstěhování se k sestře, ačkoliv s tímto návrhem verbálně před sestrou souhlasil.

• Komunikace – verbální

Základem dobré spolupráce mezi opatrovníkem a člověkem je komunikace. Mezi lidmi s postižením jsou lidé, kteří dokáží verbálně komunikovat bez větších obtíží. Dokáží vyjádřit své potřeby, přání i tužby. Pak opatrovníkovi k porozumění takovému člověku postačí dobře a trpělivě naslouchat, jasně a srozumitelně komunikovat. Na důkaz porozumění situaci, slovnímu sdělení a souvislostem je potřeba toto ověřovat pomocí zpětné vazby. To lze zajistit jednoduchými otázkami, na které nestačí pouze jednoslovné „ano“, „ne“, „nevím“. Je potřeba dotazovat se např. „Jak rozumíte této situaci?“, „Co si o tom všem myslíte?“, „Jaký je váš názor?“ Pokud je zřejmé, že člověk dané věci zcela neporozuměl, pak je vhodné situaci objasňovat dále a používat i jednoduché příklady, na kterých se situace člověku lépe ozřejmí.

Je dobré mít na zřeteli, že člověk může mít své vlastní specifické prvky komunikace. Některá slova a významy mohou být zástupná a mít v jeho individuálním užívání jazyka jiný nebo další význam, který vznikl zřejmě na základě předchozí životní zkušenosti.

• Komunikace – neverbální

Mezi lidmi, kteří mají jmenovaného opatrovníka, jsou i lidé, kteří mají potíže s verbální komunikací nebo nejsou schopni komunikovat verbálně vůbec. I tito lidé však mají své potřeby, přání a sny, které není možné opomíjet jen proto, že je neznáme nebo jim nerozumíme. I s těmito lidmi je nutné komunikovat. Je nutné vycházet z předpokladu, že každý člověk bez ohledu na míru postižení je schopen komunikace, ať už verbální či neverbální. I z neverbální komunikace je možné se od člověka dozvědět, co potřebuje, co má a nemá rád, co by si přál apod. Při komunikaci s takovým člověkem je potřeba zaměřit se na jeho výraz v obličeji, v očích, na jeho mimiku či drobné pohyby končetin. Takového člověka se dotazujeme pomocí otázek, na které lze odpovědět „ano“ či „ne“. Dáváme mu možnosti volby a sledujeme, co se děje v jeho tváři, protože pomocí gest, mimiky a pohybu očí či končetin je možné u člověka rozpoznat pocity libosti a nelibosti. Souhlas a radost může být projevena úsměvem nebo jen navázáním očního kontaktu. Při projevení nesouhlasu můžeme ve tváři člověka spatřit zamračení nebo se úplně vyhne očnímu kontaktu.

Komunikací je i obecněji chování člověka. Pokud je při (nebo po) nějaké činnosti, například tancování, na člověku patrná libost nebo nelibost s danou činností, je to také informace a určitý způsob komunikace. Je třeba všimnout si toho, jestli pocity libosti pramení z dané činnosti nebo třeba z prostředí, ve kterém se činnost odvíjí, případně jestli jde o reakci na lidi, s kterými je vykonávána apod. Komunikací může být i jakákoliv jiná činnost i vyjadřovaný pocit, včetně agrese, útěku nebo absence zájmu.

Užitečným nástrojem možností komunikace je dokument přeložený z praxe v Britské Kolumbii:

Jak komunikuji:³⁷

JÁ, RADEK, DÁVÁM NAJEVO SVOU VŮLI NÁSLEDUJÍCÍMI ZPŮSOBY:

Někdy komunikuji za pomoci gest (na něco se dívám a někdy se po tom natáhnu). Učil jsem se principu příčiny a následku na dotykovém monitoru počítače. Učil jsem se, že když se natáhnu, abych se dotkl monitoru, dokážu na něm změnit obraz. Ne vždycky se mi podaří přimět ruku, aby udělala to, co chci, protože mám časté záchvaty, které se vměšují do mých myšlenek a schopností. Nicméně dokázal jsem svému učiteli, že když nemám záchvat, zvládnou si osvojit princip příčiny a následku.

Radost vyjadřuju úsměvy, očním kontaktem a nejčastěji kýváním levou nohou nahoru a dolů. Když jsem spokojený, splním jednoduché úkoly, které se po mě žádají, jako např. sáhnout si pro hrnek, když mi to někdo řekne (a když mám žízeň), nebo si strčit ruce do rukávů, když mě někdo požádá.

Nespokojenost dávám najevo zamračením nebo tím, že někoho odstrčím rukama. Nelíbí se mi čištění zubů a vždycky se pokouším odstrčit každého, kdo mi je chce čistit, nakonec to však většinou vzdám a svolím, protože moje podpůrkyně říká, že potřebuju zdravé zuby, a takhle je můžu získat. Někdy se bráním dotyku, obzvláště na levé ruce. Odvrátím tvář a sevřu rty, když nechci jídlo nebo když potřebuju během jídla pauzu. Když se mi někdo nelíbí, schovám si obličej do paží nebo skloním hlavu na hrudník a odmítám oční kontakt.

Mám rád plavání, čas na podložce a cvičení, volné posedávání po zemi ve volném čase, ježdění na koni, skupinové akce jako Letní tábor, práci s hlínou a keramikou, rodinné sešlosti, některé akční filmy a hezké holky, rád se dívám v televizi na krasobruslení, opaluju se, dlouho spím, jím a hraju bowling, poslouchám country, pozoruju lidi, když o tom neví, a cestuju.

To, že se mi tyhle věci líbí, dávám najevo tím, že kývám pravou nohou, jsem bdělý, občas se usměju, vydávám zvuky, navazuju oční kontakt a snažím se zapojit, jak nejlíp dovedu.

Nemám rád přímé slunce, když nemám sluneční brýle. Cizí lidi a lidi, co na mě zírají. Lidi, kteří o mně mluví, jako bych u toho nebyl. Když musím brzy vstát a někdo mě popohání, abychom se vypravili na výlet. Neraď si nechávám čistit uši, ale jestli na tom trváte, snesu to.

Nelibost dávám najevo tím, že se vyhýbám očnímu kontaktu, mračím se, zatínám zuby a odstrkuju rukama ošetřovatele. Zakrývám si oči a skláním hlavu k paži, abych naznačil, že chci nasadit sluneční brýle. Pokud to dělám uvnitř v domě a venku nesvíí slunce, znamená to, že chci jít ven.

Abych dal najevo své preference, když dostanu na výběr mezi dvěma nebo více jídly nebo předměty, navážu oční kontakt nebo se upřeně dívám na svou volbu, potřebuju dost času a možná zopakování otázky. V reakci na otázku, jestli chci napít, otevřu ústa a/nebo otevřu pravou ruku a natáhnu se pro hrnek.

Vybírám si, které tričko/svetr si obleču, co si dám k obědu. Jestli chci začít pitím nebo jídlem. Když ráno dostanu léky, a mám na výběr, zda zůstat v posteli nebo vstát, většinou si zase lehnu, abych ukázal, že rád spím, ale jsou dny, kdy zůstanu sedět, abych dal najevo, že jsem připravený začít den. Dárky si většinou vybírám s pomocí své podpůrkyně.

Volný čas trávím doma a dívám se na televizi nebo jsem s rodinou u kuchyňského stolu. Taký se mi moc líbí v mém speciálním polohovacím křesle, ve kterém se můžu posunovat do spousty zajímavých pozic. Opravdu rád poslouchám country a dívám se na klipy country hudby v televizi. Jsem spokojený, když se účastním všech rodinných sešlostí a diskusí. Dokážu se dost hlasitě ozvat, když mám pocit, že mě ignorují.

³⁷ Tento byl poskytnut v tištěné verzi Joanne Taylor, ředitelkou organizace Nidus, při osobním jednání dne 21. 5. 2013 ve Vancouveru.

Chodím do kina, nakupovat, na bowling, komunitní zábavní a sportovní akce a speciální komunitní akce jako např. Festival stromů.

Tyto preference vycházejí z postřehů, na kterých se všichni shodneme a stvrzujeme, že je zohledňujeme v našich rolích.

_____ , zástupce	datum: _____
_____ , zástupce	datum: _____
_____ , zástupce	datum: _____

• **Komunikace – alternativní a augmentativní**

Jde o různé formy dorozumívání, jejichž pomocí se buď řeč úplně nahrazuje (alternativní komunikace) nebo doplňuje pro lepší srozumitelnost (augmentativní komunikace). Zjednodušeně jsou tyto formy nazývány AAK a poměrně hojně se s nimi setkáváme v prostředí sociálních služeb. Ty mají povinnost seznamovat klienty, kterým své služby poskytují, se smlouvami, pravidly apod., ale zejména pak s klienty vytvářejí tzv. individuální plány. Pro služby je tedy nezbytné se s klienty dorozumět, a tak velmi často používají různé prvky AAK, neboť často jsou klienty sociálních služeb lidé s mentálním znevýhodněním, lidé s poruchami řeči, sluchu apod. I v případech, kdy klient umí číst a psát, jsou pro něho některé texty obtížné a nesrozumitelné, proto bývají pracovníky doplňovány různými obrázky, piktogramy či fotografiemi, které si klienti volí sami tak, aby textu porozuměli.

Příklad z praxe:

Pan K. žil celý život s matkou. Po její smrti, v jeho 45 letech, byl umístěn do ústavní péče, odkud se o tři roky později přestěhoval do chráněného bydlení. Pan K. má poruchu sluchu – neslyší a poruchu řeči – verbálně nekomunikuje. Pro pracovníky služby bylo zpočátku velmi obtížné se s panem K. dorozumět, protože doposud neměli s takovým klientem zkušenost. Neuměl znakovou řeč ani makaton³⁸. Dorozumívání s panem K. bylo možné pouze pomocí různých gest, mimiky a celkově za pomoci jeho výrazu obličeje, hlasitého lusknutí na prsty v případě spokojenosti a dupání a syčení v případě nespokojenosti. Pan K. umí psát, dokáže opisovat texty, ale nikdo neví, do jaké míry opisovaným textům rozumí. Velmi rád pracuje na počítači a své potřeby a přání dokáže pracovníkům sdělovat pomocí obrázků na internetu. Stejným způsobem s panem K. vytvářejí pracovníci služby jeho individuální plány, které směřují k samostatnému nakupování a vaření, protože v nakupování a vaření našel pan K. zálibu.

Specifika komunikace s lidmi s autismem jsou nastíněny v příloze č. 4 této metodiky.

5. 4. Přání člověka a jeho nejlepší zájem

*„Opatrovník dbá, aby způsob opatrovancova života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu ro-
zumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým představám a přáním.“ (§ 467 odst. 2 o. z.)*

Každý člověk má své potřeby, svá přání a sny. Jinak tomu není ani u lidí označovaných jako lidé s postižením. Na základě toho, co potřebujeme, chceme, co si přejeme, pak děláme i různá rozhodnutí. Každý má právo se rozhodovat na základě svých možností, schopností a představ o tom, co je či není správné. I člověk omezený ve svéprávnosti, nebo svéprávný, který má jmenovaného opatrovníka, má právo dělat rozhodnutí jako každý z nás, a úlohou opatrovníka je člověka v rozhodování podporovat. Je však důležité, aby opatrovník vycházel z toho, co je pro daného člověka důležité, co chce a co potřebuje z úhlu pohledu samotného člověka. Nesmí vycházet pouze z toho, co sám považuje pro člověka za dobré či nevhodné. Určitě si každý z nás vybaví mnoho situací, kdy o ostatních soudí, že se rozhodli špatně, a že on by se na jejich místě rozhodl jinak. Běžně ale respektujeme právo každého člověka na jeho rozhodnutí, i pokud s nimi nesouhlasíme (samozřejmě pokud

³⁸ Makaton je jazykový program, který pomáhá lidem komunikovat za pomoci značek a symbolů. Je navrhnutý na podporu mluveného jazyka a znaky a symboly jsou používány s mluvenou řečí, ve slovosledu jako při mluvené řeči. Pro více informací: The Makaton Charity, <https://www.makaton.org/>.

nás tato rozhodnutí neohrožují nebo neomezují v našich základních právech). V případě opatrovnictví má opatrovník soudem danou moc pomáhat se rozhodovat jinému člověku. Proto je klíčovou povinností každého opatrovníka schopnost sebereflexe, schopnost odlišit svoje přání a hodnoty od hodnot a přání daného člověka.

5. 4. 1. Nerozumná rozhodnutí

Abychom dobře pochopili, co je myšleno termínem nerozumné rozhodnutí, je potřeba si vysvětlit proces rozhodování. Jde o hledání nejvhodnější varianty řešení problému, tak aby byly naplněny naše cíle (nastal očekávaný stav). Rozhodování je vždy spojeno s volbou mezi řešeními. Je potřeba si uvědomit, že rozhodování ovlivňují předem dané podmínky, ale také okolnosti neznámé (skryté), které však mohou významně ovlivnit výsledek rozhodování. A právě zde vznikají větší či menší rizika spojená s rozhodováním. Co je tedy nerozumné rozhodnutí? V podstatě je to pohled druhého člověka na nějaké rozhodnutí, které již měl možnost na základě svých zkušeností, širší znalosti podmínek, vyhodnotit jako „nerozumné“.

Každý člověk má právo činit i „nerozumná“ rozhodnutí, respektive rozhodnutí, která druzí považují za nerozumná. Rozhodnutí, která se jeho okolí nebo jeho opatrovníkovi jeví jako špatná. Ostatně kdo z nás takové nerozumné rozhodnutí někdy neudělal? Nerozumná rozhodnutí nás celý život učí, dodávají nám nezbytné zkušenosti a posunují nás dál. Mnoho nerozumných rozhodnutí potřebujeme učinit, abychom se poučili, potřebujeme si prožít případné důsledky. Navíc se může ukázat, že to, co se nyní jeví jako nerozumné rozhodnutí, může mít pro nás nakonec pozitivní důsledky. To, co může být nerozumné pro ostatní, může být rozumné pro nás. Úkolem opatrovníka je pouze rozlišit, zda pro člověka je takové nerozumné rozhodnutí nějakým způsobem výrazně ohrožující, zda je riziko příliš velké a zda si člověk skutečně uvědomuje možné důsledky (i když kdo z nás si je vždy plně uvědomuje) a chce i s touto znalostí dané riziko podstoupit.

- Pokud opatrovník shledá rozhodnutí jako ne zásadně ohrožující (tzn. ohrožující na životě nebo zdraví), nebo shledá, že člověk plně chápe možné důsledky a je ochoten nést riziko, pak je jeho povinností takové rozhodnutí, i když se mu zdá z jeho pohledu naprosto nevhodné, respektovat.
- Velmi ohrožující rozhodnutí představují takovou míru ohrožení pro člověka, že jejich negativní důsledky není možné běžnými prostředky eliminovat. Pokud opatrovník shledá rozhodnutí jako velmi ohrožující, měl by se poradit i s dalšími lidmi v okolí člověka, ideálně i s opatrovnickou radou, případně by měl požádat sociálního pracovníka na příslušné obci o svolání případové konference. Pokud je rozhodnutí člověka stále vyhodnoceno jako velmi ohrožující, pak by měl člověka vhodným způsobem přimět k jeho změně a vysvětlit mu veškeré následky a důsledky, které pro něj z daného rozhodnutí budou plynout. Cestou může být podstoupení menšího rizika podobného typu.

- Pokud se opatrovník ocitne v situaci, kdy nějakým způsobem nedokáže posoudit závažnost rozhodnutí člověka, zda pro něj bude či nebude ohrožující, pak je na místě poradit se s okolím člověka, dalšími lidmi, kteří člověka znají. Jedná-li se o velmi závažné jednání, může se opatrovník obrátit o radu na opatrovnícký soud.

Příklad velmi ohrožujícího rozhodnutí:

Slečna K. je klientkou chráněného bydlení, má střední stupeň mentálního znevýhodnění s projevy autismu a častými záchvaty epilepsie. Verbální komunikace u K. je na velmi nízké úrovni, ke zvládnutí činností v řadě oblastí života potřebuje vyšší míru podpory. K. užívá pravidelně 3x denně léky. Z počátku při jejich užívání potřebovala podporu asistenta, aby rozeznala, které léky a jak často má brát, proto byly v uzamčené skříňce asistentů, aby- chom předešli riziku jejich nadměrného užití. K. si pořídila lékovku s přihrádkami na celý týden. Naučila se léky do lékovky nadávkovat a postupem času dokázala sama v pravidelnou dobu léky užívat. Časem byla natolik kompetentní, že léky nemusely být uschovány a asistent pouze dohlížel nad správností a pravidelností jejich užívání. Nicméně se po nějaké době stalo, že se K. cítila být natolik kompetentní, že začala medikovat i ostatní její spoluby- dlící v bytě, který s nimi sdílela. Jednou se stalo, že zaměnila lékovky a podávala ostatním klientkám špatnou me- dikaci. Její rozhodování ve smyslu podávání medikace bylo velmi ohrožující pro ostatní její spolubydlící. Služba tak její počínání vyhodnotila jako rozhodování s velmi nepřiměřeným rizikem. Z tohoto důvodu bylo nutné zame- zit K. v přístupu k lékům a všem klientkám je vydávat pouze pod dohledem pracovníků. Jsme si vědomi toho, že jsme K. i její spolubydlící omezili v právech svobodné volby, svobodného rozhodování, ale toto opatření bylo jen dočasné, trvalo zhruba tři měsíce. V jejím případě nestačilo poučení o tom, jaké důsledky vlivem jejího jednání mohou nastat, protože abychom mohli vyhodnotit, zda je klient dostatečně poučen, ví, zná a chápe důsledky své- ho jednání, potřebujeme zpětnou vazbu od člověka, že tomu, co my sdělujeme, on rozumí. U K. tomu tak nebylo. Nemohli jsme si být jisti, zda všem důsledkům rozumí, zda si uvědomuje rizika, a tak bylo nutné vypracovávat postupy a dohody za pomůcek alternativní a augmentativní komunikace a pracovat s ní na tom, abychom docílili jejího uvědomění. Zároveň se s ostatními klientkami pracovalo na posílení jejich kompetencí, aby si poznaly své lékovky. Pomocí obrázků se jim na lékovky vyznačilo, které přihrádky jsou na ráno, odpoledne, večer, a na který den. Každá z klientek si k tomu vybrala obrázky, které se jí líbily, podle kterých tak bylo jistější, že se zorientují. Postupně jsme začali od opatření v podobě uzamčených léků ustupovat v podobě prodlužování doby, po kterou nebyly léky uzamčené, ale volně dostupné. Pracovníci mapovali počínání všech klientek. Později se přistoupilo k uvolnění léků i přes noc, kdy v bytě nebyl přítomen asistent. V současnosti již nejsou léky uzamčené vůbec, všechny klientky jsou natolik kompetentní, že již nemusí být omezováno jejich právo svobodné volby a svobodné- ho rozhodování. Příkladem chceme poukázat na to, že s ohrožujícími riziky se musí pracovat na tom, aby se z nich stala rizika přiměřená. Je nutné lidi umět podporovat směrem k samostatnosti a samostatnému rozhodování. Je jen na zvážení, které důsledky ohrožujících rozhodnutí jsou natolik vážné, že není možné člověka nechat takové důsledky zažít, a které důsledky mají pro člověka edukační charakter, nikoliv ten ohrožující.

Příklad neohrožujícího rozhodnutí:

Pan F. chce letět na zahraniční dovolenou k moři. Cena takové rekreace je cca 30 000 Kč. Finanční situace pana F. je velmi dobrá, má našetřen dostatek finančních prostředků tak, že i po zaplacení rekreace mu zůstane dostatečná finanční rezerva cca 20 000 Kč. Opatrovník by měl rozhodnutí opatrovance respektovat a pomoci mu ve výběru vhodné cestovní kanceláře, rekreace, v zajištění cestovního přípojištění, případně doprovodu apod.

Lze tedy v zásadě rozlišit dva druhy nerozumných rozhodnutí – ohrožující a neohrožující. V obou případech je potřeba rizika „ošetřit“ vhodným přístupem. Takový postup nebo prostředky nemusí opatrovník nutně znát. Je pro něj důležité vědět, na koho se obrátit s požadavkem na pomoc či spolupráci. Práce s riziky by měla být každodenní součástí práce sociálních služeb a sociálních pracovníků na obci.

5. 4. 2. Práce s rizikem – inspirace v sociálních službách

Způsob práce s riziky v sociálních službách může být inspirací i pro opatrovníky a může jim poskytnout bližší představu o tom, jak může práce s riziky vypadat. Tato práce vychází z předpokladu, že sociální služby usilují o maximální podporu člověka v tom, aby se dokázal co nejvíce osamostatnit a bez těchto služeb se dokázal v budoucnu obejít. Jde tedy o to, využít co nejvíce jeho vlastních schopností a dovedností a snažit se o jejich další rozvoj směrem k dosažení maximální samostatnosti daného člověka. Nežijeme ve vakuu, a tak je téměř s každou lidskou činností spojeno nějaké riziko. Při krájení chleba se můžeme pořezat, při přecházení vozovky nás může přejít auto, při vaření se můžeme opařit či popálit, při přílišné zálibě v nakupování nám mohou předčasně dojít finanční prostředky a nevyjdeme tak s penězi po celý měsíc.

Existuje celá řada dalších rizik, našim cílem však není je zde všechny vyjmenovat. Pro sociální služby je důležité zmapovat, jaká rizika a při jakých činnostech mohou člověka potkat. Dále je nutné tato rizika nějakým způsobem vyhodnotit, zda jsou pro člověka přiměřená či nepřiměřená, jinými slovy zda jsou či nejsou přímo nebezpečná, a poté s těmito riziky pracovat. Přiměřeným rizikovým situacím je vhodné člověka vystavit, protože pokud jim vystaven nebude, nikdy nepoznáme, jak si v daných situacích počíná a jak tyto situace zvládá. Zatímco krájení chleba může být pro někoho vážně ohrožující, pro druhého může jít jen o riziko drobného poranění, které může potkat každého z nás. Pokud je krájení chleba vážně ohrožující (když například pro poruchu motoriky rukou a poruchu srážlivosti krve bude pro daného člověka riziko vždy nepřiměřené) je lepší, aby takovému riziku člověk ani nebyl vystaven, a krájení chleba raději nenacvičujeme. V tomto případě zvolíme variantu, kdy namísto chleba celého si člověk bude nakupovat chléb krájený. Na druhé straně s člověkem, u něhož jsme riziko poranění při krájení chleba vyhodnotili jako riziko přiměřené, tuto činnost nacvičovat budeme. Nejen, že budeme nacvičovat samotné krájení chleba, ale také to, jak si ošetřit drobné řezné poranění a jak postupovat v případě, že si způsobí hlubší řeznou ránu. Nacvik krájení můžeme provádět tak, že nejdříve člověku vedeme ruku, ve které drží nůž, a pomáháme mu fyzicky. Poté přistupujeme k tomu, že ho necháme krájet chléb samostatně pod naším dohledem. Když vidíme, že je člověk zručný a chléb opravdu zvládá krájet samostatně, řadí se tato činnost mezi ty, které bezpečně zvládá. Riziko, že si přitom způsobí řezné poranění, vyloučit nemůžeme, ale víme, že si umí drobné poranění ošetřit sám a při větším poranění si přivolá pomoc. Takto může vypadat ukázka práce s riziky na jednoduché činnosti, kterou je krájení chleba. Obdobné je to i při činnostech souvisejících s finanční oblastí. Nakládání s penězi je spojeno s riziky a pro lidi, kteří nikdy neměli možnost s penězi hospodařit, nakupovat, platit si za služby, ať už sociální či veřejné, jsou rizika nakládání s penězi o to větší. I tato rizika je důležité důkladně zmapovat a poté s nimi náležitě pracovat. Pro ilustraci uvedeme následující příklad:

Příklad z praxe:

Pan Josef žil celý život v ústavní péči, kde měl zajištěn veškerý servis, a svoje finanční prostředky v podobě invalidního důchodu a příspěvku na péči fyzicky nikdy neviděl, protože chodily přímo na účet příslušného DOZP. Poté, co se odstěhoval do služby chráněného bydlení, mu pracovníci pomohli založit jeho bankovní účet, na který mu začal chodit důchod a příspěvek na péči, a ze kterého se učil platit si za poskytované služby. Dle pravidel chráněného bydlení si každý měsíc s pomocí asistenta vybíral z účtu hotovost na stravu a na zajištění svých běžných potřeb, jako jsou léky, drogerie, cigarety, strava pro psa a další. S těmito prostředky se následně učil vyjít. Pan Josef nikdy nebyl omezen ve způsobnosti k právním úkonům, protože nikdo nikdy návrh na omezení v jeho případě nepodal. Dostačujícím nástrojem jeho ochrany byla vždy pomoc nějaké sociální služby. Neměl tedy žádný soudně stanovený týdenní či měsíční limit pro hospodaření, ale hospodaření bylo v jeho životě novinkou, se kterou se musel naučit zacházet. Pracovníci služby nejdříve mapovali, jak se pan Josef orientuje v bankovkách a mincích, ve zboží a cenách v obchodech. Zpočátku mu dělalo problémy obojí, protože mu kvůli ústavní péči chyběla běžná každodenní zkušenost. Než se tedy přistoupilo k samostatnému nakupování, musel pan Josef některé činnosti nacvičovat. Učil se sestavovat nákupní seznam toho, co potřebuje k denní potřebě a k vaření, z letáků si vyhledával ceny zboží, aby si dopředu dokázal za pomoci kalkulačky odhadnout přibližnou cenu nákupu. Výhodou této činnosti bylo to, že si mohl vzít do obchodu adekvátní sumu peněz, aby předešel ztrátě větší hotovosti či odcizení, a případné ošizení pokladnicí v obchodě by bylo také minimální. Šlo tedy o minimalizaci rizik. Zpočátku byl do obchodu doprovázen asistenty. Po nějaké době, když už se v obchodech i ve zboží orientoval, začal do nich docházet samostatně. Asistenti mu poskytovali podporu pouze tehdy, když si o ní řekl, což bylo zpravidla při větších nákupech. Asistenti mapovali, jak si pan Josef v nakupování vede, zda kupuje to, co si naplánuje, zda si dokáže nákup vyúčtovat a zda

kolem nakupování nejsou ještě nějaká rizika, o kterých předtím neuvažovali. Postupem času si pan Josef nakupování osvojil natolik, že považoval psaní seznamů a plánování nákupů za nadbytečné a upustil od toho. Bylo to jeho rozhodnutí, ačkoliv z pohledu služby dosti nerozumné. Nicméně si pan Josef začal hospodařit a nakupovat po svém a zanedlouho došlo k situaci, kdy dal přednost nákupu cigaret do zásoby a stejně tak se nechal unést akční cenou psích konzerv. Utratil tak více peněz najednou a brzy mu tak chyběly prostředky na stravu. Pan Josef se ocitl v situaci, kdy v důsledku vlastního „nerozumného“ rozhodnutí pocítil nouzi a příjemné mu to nebylo. Bylo to však pro něj velmi důležité, protože bez této zkušenosti zažít si nepříjemného důsledku svého jednání by se nikdy nepoučil. Několik dní si musel při přípravě a vaření stravy vystačit s tím, co měl v zásobě doma, a mnoho toho zrovna nebylo. Musel oslovit sousedy (další klienty chráněného bydlení) a někdo mu půjčil vajíčka, někdo máslo, někdo se s ním podělil o pečivo. Následující měsíc pan Josef ochotně spolupracoval s asistenty na sestavení nějakého postupu pro hospodaření s penězi, aby s nimi lépe vycházel. Bylo mu nabídnuto, že by si mohl peníze rozdělovat do obálek podle účelu, na který mají být použity. Pan Josef tak začal používat obálkovou metodu. Vždy, když si vybral prostředky na stravu a věci běžné potřeby, rozděloval s pomocí asistenta tyto prostředky do několika obálek. Měl tak rozdělené finance na stravu, léky, potraviny, cigarety, stravu pro psa, hygienu, práci a čisticí prostředky. Zanedlouho tak dokázal peníze i ušetřit, což se mu stalo tou nejlepší odměnou za jeho šetrné nakupování.

5. 5. Tvorba opatrovnického plánu

Opatrovnický plán je nástroj, při jehož tvorbě jsme se volně inspirovali podobnou praxí využívanou v Německu. Plánování umožňuje opatrovníkovi i člověku vyvíjet dlouhodobě a cíleně úsilí pro naplnění potřeb a práv člověka. Obsahuje plán, strategii jak postupovat při podpoře člověka a vyhodnocování toho, co se daří, nebo nedaří a proč. Tento dokument může sloužit také jako kvalitní podklad pro zprávy pro soud.

5. 5. 1. Vztah k dalším typům plánování

Znalost člověka a jeho historie je nezbytnou podmínkou pro sestavení úspěšného opatrovnického plánu. Při jeho tvorbě je důležitá účast člověka, jehož plán je tvořen. Plánování je odlišné od individuálního plánování sociálních služeb.

Při plánování sociální služby jde o to, přizpůsobit službu uživateli dle jeho potřeb. Zahrnuje ty oblasti života, ve kterých daný člověk potřebuje pomoc či podporu a které konkrétní sociální služba řeší. Opatrovnický plán zahrnuje ty oblasti, které jsou vymezeny soudem.

Opatrovnický plán může čerpat podklady z individuálních plánů sociálních služeb i z jiných forem plánování a může s nimi být provázáný. Je to plán práce opatrovníka a měl by vycházet z vize budoucnosti člověka.

5. 5. 2. Postup tvorby plánu

Je důležité, aby plánování probíhalo vždy za účasti člověka, pokud to jeho stav dovoluje (neplatí jen ve výjimečných případech, kdy to není s ohledem na zdravotní či duševní stav člověka možné). Je vždy zapotřebí vyvinout maximální úsilí a podporu, aby byl člověk schopen zasáhnout aktivně do plánování. Každý vytvořený plán musí být s člověkem konzultován a jím odsouhlasen, pokud není přítomen jeho tvorbě.

Procesy plánování umožní naplnit osobní cíle člověka. Nejprve je vhodné člověku vysvětlit, proč je plánování potřebné, a zdůraznit výhody, které z toho plynou – zejména udržení a soustavné naplňování potřeb, přání, vizí, cílů, vyhodnocování vzájemné spolupráce, kontrola nad výkonem opatrovníka apod. Plánování musí probíhat formami, které nejlépe vyhovují člověku. Nejčastější formou je rozhovor. Pokud člověk není schopen rozhovoru, je potřeba využít další alternativní techniky – alternativní komunikace, spolupráce s pečujícími osobami, osobami blízkými, pozorování atd. (viz kapitola 5.3 Komunikace). Pokud opatrovník nemá dostatečné dovednosti vést

rozhovor, popř. využit alternativních technik komunikace, může využít spolupráce s lidmi, kteří člověku rozumí a znají ho, případně, pokud takoví lidé nejsou, spolupracovat se sociálními pracovníky sociální služby nebo obecního úřadu či jinými odborníky.

Při tvorbě plánu se opíráme především o to, co je důležité z pohledu člověka. Můžeme konzultovat zjištěné s dalšími osobami v jeho okolí, vždy ale pracujeme primárně s tím, co víme od samotného člověka.

Opatrovník není expertem na celý život člověka. Pokud identifikuje jiné nenaplněné přání a potřeby, než ty, které se vztahují k vymezení jeho kompetencí podle rozsudku, předá je k řešení blízkým lidem, sociálnímu pracovníkovi obecního úřadu, sociální službě, dobrovolnické organizaci apod. Jen ve zcela výjimečných případech, kdy nelze potřeby člověka saturovat jinými prostředky, zasáhne sám opatrovník. Jeho zásah by měl spočívat v zajištění výše uvedených alternativ (blízcí, služby atd.), kteří budou člověka při zajištění potřeb a přání schopni dostatečně podpořit.

- **Prvním krokem** při sestavování opatrovnického plánu je **soupis informací vyplývajících z rozsudku a zmapování současného stavu** v životě člověka ve vztahu ke znění rozsudku. Jak člověk žije, jakou má podporu, jak moc je samostatný apod.
- Dalším krokem je stanovení cíle. Cílem lze definovat nějaký očekávaný stav v budoucnosti. Je to určitá představa o tom, co se má stát, k čemu by měla směřovat aktivita člověka i opatrovníka. Cílem vzájemné spolupráce člověka a opatrovníka v rámci opatrovnického plánu je zajištění právních úkonů. Plán by se měl ideálně zaměřit na zlepšení nebo rozvinutí potřebné dovednosti, která by vedla k navrácení způsobilosti, nebo na nalezení takové podpory, že by účast opatrovníka nebyla potřeba. Hlubší a pravidelný kontakt opatrovníka s člověkem a spolupráce s podpůrnou sítí člověka by měly vést k tomu, že stanovené cíle budou reálné, budou odpovídat potřebám člověka a jeho představám a přáním (§ 466 a násl.), přičemž bude zachováno i jeho právo na „nerozumná rozhodnutí“.

Příkladem takového cíle může být například rozvinutí schopnosti hospodařit s určitou částkou peněz. Je důležité se s člověkem dohodnout na reálném cíli. Tzn., že pokud je člověk omezen tak, že není schopen hospodařit s vyšší částkou na měsíc, než je 1 000 Kč, pak reálným cílem může být rozvoj v hospodaření s částkou 2 000 Kč do šesti měsíců. Nereálným cílem by v tomto případě (samozřejmě v závislosti na situaci) mohlo být chtít rozvinout schopnost člověka hospodařit s částkou 10 000 Kč do tří měsíců. Nalezení podpory by spočívalo ve vyhledání podpůrných osob, které mají s člověkem důvěrný vztah a které by bez nároku na vlastní obohacení zajišťovaly v této oblasti člověku spolehlivou podporu.

- Při stanovení cíle je potřeba konkrétně **vymezit, čeho chce opatrovník s daným člověkem dosáhnout**. Je důležité vymezit si také to, **za jak dlouho bude cíl naplněn a hlavně jak se pozná, že bylo cíle dosaženo**. Jinými slovy **cíl musí být konkrétní, reálný, časově ohraničený, aby bylo možné i jeho vyhodnocení**.
- Dalším krokem v tvorbě opatrovnického plánu je určení způsobu, jak bude cíle dosaženo, tzn. **stanovení dílčích kroků** v plánu.

Zůstaneme-li u příkladu člověka omezeného v hospodaření s penězi na 1 000 Kč měsíčně, pak jeho cílem by mohlo být, že člověk bude umět samostatně hospodařit s částkou 2 000 Kč měsíčně. Peníze bude utrácet rozumně a hospodárně a zároveň dle svých potřeb a přání.

Kroky, kterými bude směřováno k naplnění cíle, by mohly být tyto:

- Opatrovník zjistí možnosti zapojení člověka do kurzu o hospodaření s penězi, a to buď prostřednictvím sociální služby, nebo pomocí osob z okolí daného jedince.
- Opatrovník se ujistí, že člověk má sociální službu, sociálního pracovníka nebo někoho blízkého, kdo s ním pravidelně a spolehlivě vyhodnocuje výsledky jeho hospodaření s penězi. Pokud nikdo takový není, činí to po dobu nezbytně nutnou, než bude někdo takový zajištěn, sám opatrovník.

- Dále je nutné naplánovat si s daným člověkem pravidelné schůzky, na kterých bude opatrovník zjišťovat, co se člověku v rámci plánovaného rozvoje daří, co se nedaří, poskytovat mu podporu při rozhodování, diskutovat s ním o důsledcích, které z rozhodování při hospodaření s penězi plynou, a podobně.
- Dalším krokem by mohlo být zajištění blízké osoby, podpůrce nebo sociální služby, která bude spolehlivě podporovat člověka při návratu samostatnosti při hospodaření s penězi, případně zajišťovat asistenci při hospodaření s penězi dlouhodobě.

Posledním krokem v opatrovnickém plánu je jeho vyhodnocení. Stanovování cílů je jedním z důležitých kroků plánování. Nicméně ne vždy se musí plány zcela naplnit, nebo se naopak mohou naplnit lépe, než se čekalo, protože život přináší nové situace a nepředvídatelné změny. Zejména nenaplnění plánu ale musí mít jasné a dobře popsání důvody. Proto je potřeba plán pravidelně přehodnocovat. Tato fáze je důležitou zpětnou vazbou pro všechny zúčastněné, zejména pak pro samotného člověka. Získané zkušenosti mají velký potenciál pro učení a další rozvoj člověka a je možné zhodnotit rizika, která ohrozila naplnění plánu. Při vyhodnocování opatrovnického plánu by neměly chybět relevantní blízké osoby. Výsledkem vyhodnocení plánu může být i fakt, že člověk dokáže hospodařit s určitou podporou s penězi a nemusí být tedy omezen ve svéprávnosti.

Na závěr vyhodnocování plánu by si měl opatrovník vždy položit následující otázky:

- **Může člověk využívat nějaké méně omezující opatření (např. opatrovník bez omezení svéprávnosti, nápomoc při rozhodování, zastoupení členem domácnosti, předběžné prohlášení či další možnosti)? Potřebuje moje zastoupení? Má už dostatečně zajištěnou podporu pro to, aby mohl využívat dalších alternativ? Co je potřeba udělat pro to, aby to bylo možné? Co a kdy pro to udělám já?**

Opatrovník nemusí plán osobně realizovat, to je prostor pro podpůrnou síť osob kolem člověka, sociální službu apod., ale měl by být tím, kdo dohlíží na naplňování plánu. Plán je vhodné zpracovávat písemně a průběžně do něj zaznamenávat vše podstatné, co se v souvislosti s ním odehrává. Dobře zpracovaný opatrovnický plán může sloužit zároveň jako pravidelná každoroční zpráva – vyúčtování správy jmění pro příslušný soud. Tuto zprávu má opatrovník povinnost podávat za kalendářní rok vždy nejpozději k 30. 6.

Příklad opatrovnického plánu je v příloze č. 1.

5. 6. Hledání zdrojů

Pokud mají lidé zajištěné dostatečné zdroje ve svém životě, potřebují opatrovníka postupně v mnohem méně situacích.³⁹ Dostatečné zdroje umožňují naplňovat plánování a postupně rozvíjet možnosti a svobodu každého člověka. Máme tím na mysli dostatečné zdroje podpory formální i neformální a nechceme zpochybňovat potřebu dlouhodobé koordinační role opatrovníka či jiné odpovědné osoby při monitorování a vyhodnocování osobní situace a potřeb člověka.

Zdroji se zde myslí jednak:

- Zdroje podpory
- Materiální zdroje

5. 6. 1. Zdroje podpory

Opatrovnictví je institut náhradního rozhodování, kde jeden člověk rozhoduje často o více oblastech života druhého člověka. Měl by tak činit, jen pokud je to potřeba. Lepším modelem ale je, když má člověk k dispozici více lidí,

³⁹ Pokud se opatrovník podílí na koordinaci podpory (nejsou, nebo dostatečně nefungují jiné zdroje koordinace), je u dlouhodobých potřeb podpory potřeba jeho pravidelné a dlouhodobé přítomnosti.

se kterými se může poradit a kteří se mohou poradit mezi sebou o předmětu rozhodování. Navíc v současnosti se stále setkáváme s různou praxí výkonu opatrovnictví. Někteří opatrovníci vykonávají opatrovnictví bez znalosti právního člověka, proti jeho vůli, směřují podporu při právním jednání s další podporou apod. Autoři vycházejí ze zkušenosti z realizace projektu, že celá řada nesvéprávných by nemusela být omezena ve svéprávnosti, pokud by měli zajištěnou dostatečnou podporu v oblastech, kde se potřebují rozhodovat. Jak ukazují zkušenosti v jiných zemích, klíčovým prvkem k zajištění dostatečných zdrojů a možností jejich využívání je dostatek kvalitních vztahů s ostatními lidmi. Ideální je, pokud takový člověk má ve svém okolí lidi (sousedé, kamarády, dobrovolníky, pracovníky sociální služby), kteří mu se zapojením do veškerého dění ve společnosti pomáhají.

5. 6. 2. Neformální podpora

Prvním zdrojem takové podpory by měli být blízcí lidé, blízké okolí člověka⁴⁰. Tato podpora se označuje jako **neformální podpora**. Neformální podpora je podpora vykonávaná neprofesionály, v běžném prostředí, v běžných situacích a zdarma.⁴¹ Zdroje neformální podpory hledáme především ve vztazích s lidmi v okolí člověka. Můžeme k tomu využít některých vyzkoušených metod, např. mapování vztahů v okolí člověka. K tomu se výborně hodí osvědčený nástroj „**Mapa vztahů**“, využívaný v systému plánování zaměřeném na člověka.⁴² Provést výše popsané mapování by měla být schopna každá terénní sociální služba zaměřená na relevantní cílovou skupinu, případně metodik podpory při rozhodování, (viz *Metodika výkonu podpůrcovství*), ale také sociální pracovník v obci. Dalším dobrým nástrojem je zpracování „**Mapy komunity**“⁴³. Podrobný postup mapování a zajištění neformální podpory je popsán v *Metodice výkonu podpůrcovství*. Mapu komunity by měl pro své občany zpracovávat ideálně obecní úřad. Na pomezí formální a neformální podpory je dobrovolnictví. V dnešní době vznikají dobrovolnické programy, které se zaměřují na trávení volného času s člověkem a často se snaží i o podporu a rozvoj dlouhodobých vztahů.⁴⁴

Opatrovník by měl tedy:

- Zajistit zpracování mapy vztahů, pokud není, zajistit zpracování mapy komunity, pokud není.
- Kontaktovat lidi v okolí člověka, ideálně již zachycené na mapě vztahů, pokud nejsou s člověkem v kontaktu. K tomu může využít sociální služby nebo jiné organizace, které tuto činnost umějí vykonávat (neziskové organizace, dobrovolnická centra, svépomocné organizace, zejména v malých obcích sociální pracovníci na obecním úřadu apod.)
- V dalším kroku případně zajistit koordinaci těchto zdrojů organizovanou formou. Tzn., pokud je to vhodné, iniciovat společná setkání lidí, kteří člověka znají a podporují, a podpořit vznik podpůrné sítě, vznik organizovaného spolku nebo opatrovnické rady (viz kapitola 5. 8 v této metodice a kapitola 6 v *Metodice výkonu podpůrcovství*). Může s nimi také konzultovat neformálně.

5. 6. 3. Formální podpora

Pouze pokud není k dispozici dostatečná neformální podpora, nebo nemůže pokrýt všechny potřeby, teprve pak by měla být využívána **podpora formální**.

⁴⁰ Sem mohou patřit i profesionálové, kteří člověka podporují i mimo pracovní dobu, bývalí asistenti atd. V některých případech mohou být blízcí lidé zdrojem ohrožení a zneužívání pro člověka. Proto je dobré, pokud má člověk kolem sebe lidi z různých skupin (rodíče, přátelé mimo rodinu, vrstevníci apod.).

⁴¹ Více viz např. JOHNŮVÁ, Milena. Přirozená podpora obecně. Zpracováno pro projekt Správná volba občanského sdružení Rytmus. Praha, 2006. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/010/001265.pdf>.

⁴² ČEBIŠOVÁ, Radka a CHÁBOVÁ, Rel a JOHNŮVÁ, Milena a KOŘÍNKOVÁ, Dana a ŠKOPOVÁ, Veronika. Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, 2013. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/018/002208.pdf>.

⁴³ Zdroj: JOHNŮVÁ, Milena, ČEBIŠOVÁ, Radka. Setkání v rámci projektu Černá a Bílá ze dne 25. 3. 2014 v Praze.

⁴⁴ V Karlovarském kraji je to například dobrovolnický program Dohromady, o. s. Instand, v Plzeňském kraji například program Možnosti tu jsou.

a) Sociální služby

Sociální služby by měly člověku pomáhat tak, aby mohl žít co nejsamostatněji a co nejvíce se podílet na svém životě. Formální podpora by měla přicházet také v běžném životě ze strany pracovníků veřejných služeb, v zaměstnání, případně místních spolecích a sdruženích.

Kde takové služby hledat?

Především fyzičtí opatrovníci, tedy rodinní příslušníci a blízké osoby z okolí člověka pod opatrovnictvím, mohou mít nedostatek informací o dostupných sociálních službách a možnostech, jak je zajistit. Dosavadní praxe ukázala, že široká škála sociálních služeb, které je možné i různým způsobem kombinovat, se stále ještě nedostala do povědomí společnosti. Stále ještě přetrvává povědomí převážně o ústavní péči, tedy domovech pro osoby se zdravotním postižením (dále jen DOZP), jako o jediném možném reálném řešení. Právě tuto službu totiž běžně rodinní příslušníci člověka, který se ocitl v nepříznivé sociální situaci vlivem např. úmrtí dosavadní pečující osoby (rodiče), vyhledávají a oslovují. Nebo se naopak toho, že jejich příbuzný v takové službě skončí, velice bojí. Neví však, jak dosáhnout zřízení potřebných služeb, aby byly dostupné. Přitom DOZP by měl být až zcela krajním řešením pro člověka, který byl doposud zvyklý na život v přirozeném prostředí, jímž pro něj byla rodina.

Příklad z praxe:

Slečna L. vážně onemocněla matka a potřebovala tak sama pomoc jiné osoby. Byla umístěna v domově pro seniory, ač nepatřila do cílové skupiny a nepotřebovala takovou podporu. L. má sourozence, kteří se o ni nemohli starat. Vyhledali tak pro L. DOZP a zkontaktovali jej. Naštěstí pracovníci DOZP usoudili, že slečna L. může žít s přiměřenou podporou v přirozeném prostředí. Dali sestrám kontakt na službu chráněného bydlení, kterou slečna L. poté začala využívat.

Pan H. zrovna dosáhl svých 18 let a navštěvoval v té době základní školu speciální a praktickou, když se situace v jeho rodině značně zhoršila. Stoupalo napětí mezi ním a jeho otčímem, se kterým po rozvodu matka žila. Matka se rozhodla řešit vzrůstající napětí v rodině umístěním H. v DOZP. I v tomto případě sociální pracovnice osloveného DOZP doporučila matce kontaktovat pro H. jinou vhodnější službu. Pan H. tak, stejně jako slečna L. v prvním uvedeném příkladu, začal využívat službu chráněného bydlení.

Případů, kdy rodina usiluje o umístění svého člena rodiny do DOZP, je mnoho, a děje se tak především z neznalosti možnosti využití jiných alternativních sociálních služeb, nebo kvůli nedostatku důvěry v efektivitu služby a či nedostatečné podpory při koordinaci, která může být v takovém případě náročnější, než když všechny potřeby zajišťuje jedna služba a rodina „má pokoj“. Na uvedených příkladech je vidět dobrá praxe DOZP. Do DOZP již nejsou přijímáni lidé, kteří tuto službu nepotřebují. Aby se povědomí o širší škále sociálních služeb dostalo k lidem v naší společnosti, je důležité zde uvést, kde vhodné služby vyhledat.

- 1) **Prvním zdrojem**, kde získat informace o poskytovaných sociálních službách, **je příslušný městský či obecní úřad dle místa bydliště**. Na těchto úřadech by měl každý obdržet informace o možnostech poskytovaných služeb a cílových skupinách. Obce s rozšířenou působností (pozn.: nejsou to jen bývalá okresní města) mají legislativou svěřeny úkoly v oblasti sociálních služeb, které se týkají zjišťování potřeb na svém území a zejména pomoci lidem s nalezením vhodné sociální služby. Tyto obce zaměstnávají kvalifikované sociální pracovníky, kteří mohou v případě potřeby kontaktovat vhodnou sociální službu, předat člověka do péče odborníkům, kteří zajistí sanaci jeho potřeb. Samozřejmě by měli nabízet celou paletu možností, které může člověk využít, a to s ohledem na jeho aktuální potřeby a možnosti.
- 2) Na těchto obecních úřadech lze obvykle získat i katalog poskytovatelů sociálních služeb. **Katalog poskytovatelů sociálních služeb** s místní působností nemusí obce povinně zpracovávat a je pouze na nich, zda ho pro své občany připraví.
- 3) Cenným a spolehlivým zdrojem informací o poskytovatelích sociálních služeb je **Registr poskytovatelů sociálních služeb. Lze jej nalézt v elektronické podobě na <http://iregistr.mpsv.cz>**. Stejně tak jako obce s rozšířenou působností může poskytnout informace o poskytovatelích i příslušný krajský úřad.

b) Materiální zdroje

Mluvíme-li o materiálních zdrojích, pak máme na mysli především faktické zajištění bydlení, sociálních služeb, veřejných služeb, práce, kontaktů na místní spolky, sport, koníčky a další, které člověku umožňují participovat na společenském životě a naplňovat své potřeby a přání.

Kvalitní bydlení:

Opatrovník, který má v kompetenci například podpis smluv, by se měl ujistit, že člověk je spokojen se svým bydlením, bydlí tam, kde může být v kontaktu se svými blízkými a vykonávat činnosti a aktivity, které chce vykonávat. Pokud opatrovník zjistí, že bydlení nevyhovuje, měl by tuto informaci sdělit na příslušná místa (blízcí, obec, sociální služba) a podporovat změnu bydlení podle přání a potřeb člověka. Konkrétní obec by měla být schopna zajistit byty a sociální služby pro člověka, sociální služba zmapovat potřeby člověka a zorganizovat jejich naplnění. Kraj by měl podporovat a případně koordinovat jednotlivé činnosti (podrobněji o roli opatrovníka viz také např. v kapitole 6. Transformace sociálních služeb a opatrovnictví, dále k zjišťování kvality bydlení viz příloha č. 3 této metodiky).

Kvalitní služby:

Opatrovník by měl kontrolovat, zda člověk dostává služby, které chce a které potřebuje, a zda fungují dobře a kvalitně, zejména v oblasti vymezené mu rozsudkem (např. služba, které člověku pomáhá hospodařit s penězi). Je potřeba kontinuálně monitorovat, jestli míra potřeb podpory a existující podpora jsou efektivně propojené, pokud služba nemůže nabídnout odpovídající podporu, mělo by dojít k vyjednání nové služby. V případě, že s jejich fungováním opatrovník není spokojen, může službu kontaktovat a vyjednat nápravu. Pokud by nebyl úspěšný, může se obrátit na krajský úřad, který může podat podnět k inspekci v dané službě.

Opatrovník by si měl průběžně pokládat otázky typu:

- Jak poznám, že je člověk v pořádku?
- Žije člověk život obdobný životu svého vrstevníka, ve společnosti běžný?
- Jak poznám, že je člověk spokojený?
- Vyhovuje mu denní režim?
- Je sociální služba nastavená optimálně?
- Ví co má rád/nemá rád? Jak reaguje? Jak chce trávit svůj den?
- Jak poznám, že je člověk spokojený/nespokojený, když verbálně nekomunikuje?

Takových otázek bychom mohli nalézt nepřeberné množství. Důležité je nastavit si individuálně u každého člověka způsob mapování jeho situace. To však opatrovník nemusí dělat sám, ale spolupracuje při tom s lidmi kolem člověka. Je-li člověku poskytována nějaká sociální služba, pak mapování situace bude pravděpodobně probíhat ve spolupráci se sociální službou. To by však neměl být jediný zdroj informací. Dalším může být rodina, člověk sám, jeho ošetřující lékaři, bývalý poskytovatel sociálních služeb nebo sociální pracovník. Mapování situace člověka se neomezuje jen na osoby v zařízeních sociálních služeb, ale jde i o lidi, kteří žijí v rodině nebo samostatně. Nejčastějším způsobem mapování a zjišťování situace je rozhovor.

Popis dobré praxe opatrovníka: Adekvátní práce:

Opatrovník by měl dohlížet na zajištění služeb, které pomohou člověku vyhledat a získat práci, a případně i služeb, které mu umožní do práce docházet.

- Kontaktovat sociální službu sociální rehabilitace a jiné programy zaměřené na podporu při získávání zaměstnání. Sociální rehabilitace je sociální služba bez úhrady po dobu dvou let. Pomáhá vyhledat práci, připravit člověka na práci. Další programy poskytují podle potřeby asistenta v práci zdarma.
- Úřad práce – má programy na zaměstnávání lidí s postižením, zajišťuje benefity pro zaměstnance, může dotovat pracovní místa.
- Chráněné a sociálně terapeutické dílny, pokud člověk nemůže pracovat na otevřeném trhu práce.

Zájmy a koníčky:

Opatrovník by měl dohlížet na zajištění kontaktů a/nebo služeb, které případně pomohou zajistit potřebné kontakty pro člověka, pokud to potřebuje a nemá dostatek možností a zdrojů, kde a jak trávit volný čas.

- Kontaktovat dobrovolnické organizace.
- Kontaktovat zájmové spolky (sport, rybaření, kultura, apod.) – zapojit člověka, může pomoci, pokud je to potřeba, sociální služba.

Opatrovník by se měl ujistit, že má člověk dostatek informací o možných zdrojích i možnosti je využít.

5. 6. 4. Organizovaná podpora: zdroje vztahů a vzájemné podpory

Jak jsme již uvedli, praxe opatrovnictví v ČR vytváří situaci, kdy je často jeden člověk – opatrovník pověřen k rozhodování o mnoha oblastech v životě člověka, resp. v právních jednáních týkajících se mnoha různých oblastí. Zároveň jak jsme popsali výše v kapitole 3, není u nás institucionalizovaná koordinační role, které by byla využitelná zejména pro případ, kdy jiné, neformální zdroje koordinace nefungují. Samotné hospodaření s penězi (asi nejčastější důvod a předmět omezení) může výrazně ovlivnit život člověka. Proto je vždy lepší, pokud má člověk více možností s kým se poradit, a stejně tak i opatrovník. Také sociální služby by neměly mít takový vliv na život člověka, jak dnes často mají, zejména pokud člověk žije v ústavu, ale i pokud využívá například více služeb jedné organizace. Proto je velkou výhodou jak pro opatrovníka, tak pro člověka, pokud je opatrovník součástí nějaké širší skupiny, která člověka podporuje. V této kapitole uvádíme několik příkladů formální i neformální organizace podpory. Přitom zdá se platit, že pokud je to potřeba, může se formální podpora změnit nebo rozšířit o neformální podporu (například v případě opatrovnické rady, která může sloužit jako zdroj pro vznik podpůrné sítě kolem člověka), nebo se neformální podpora může změnit na formální strukturu (například opatrovnickou radu).

V zahraničí existuje více variant takovýchto skupin. Některé slouží jako skupiny, které se sejdou jen ke konkrétnímu tématu, důležitému rozhodnutí v životě člověka, některé se scházejí pravidelně, některé mají dokonce rozdělené funkce a pravidla vzájemného setkávání. Patří sem například:

- Opatrovnická rada – více viz kapitola 5. 8 Opatrovnická rada
- Microboardy – více viz Metodika výkonu podpůrcovství, kapitola 6 Organizovaná podpora – varianty Microboardu⁴⁵ v podmínkách ČR
- Spolky – více viz Metodika výkonu podpůrcovství, kapitola 6. 1 Spolek
- Svěřenské fondy – více viz Metodika výkonu podpůrcovství, kapitola 6. 3 Svěřenský fond
- Kruhy podpory⁴⁶

V České republice jsou organizované spolky, kruhy podpory a další uskupení lidí soustředící se na pomoc a podporu lidí s jakoukoliv formou postižení, teprve v začátcích.

Uvádíme výčet možných důvodů tohoto stavu, které vycházejí ze zkušeností získaných v rámci realizace projektu:

1) Stávající systém opatrovnictví:

Dlouhodobě existující systém založený na opatrovnictví s vysoce nadužívanou praxí zbavování a omezování ve svéprávnosti a téměř neomezené kompetence opatrovníků nepočítal se zapojením okolí člověka.

2) Dlouhodobá tradice ústavní péče:

Ještě v nedávné minulosti **byli lidé s postižením umisťováni do ústavní péče**, a to často do míst, kde „lišky dávají dobrou noc“. Lidé s odlišnostmi byli „uklizeni“ a jejich přítomnost na ulicích, pracovištích, kulturních akcích byla spíše výjimkou.

⁴⁵ Více informací zejména zde: <http://www.velacanada.org/>.

⁴⁶ Více informací např. zde: http://www.circlesnetwork.org.uk/index.asp?slevel=0z114z115 & parent_id=115.

3) Nezkušenost veřejnosti:

Trendem současnosti je omezování ústavní péče, rozšiřování takových sociálních služeb, které umožňují lidem s postižením žít v běžném, přirozeném prostředí. Tento trend s sebou nese také určité nároky na veřejnost. Je potřeba, aby se lidé opět naučili žít vedle sebe a zároveň tak trochu spolu, aby se zajímali o druhé kolem sebe, aby dokázali být vnímaví k potřebám druhých lidí, a nejen k těm svým. Jedině takovým způsobem lze docílit toho, že se kolem lidí, kteří potřebují podporu svého okolí, začne vytvářet síť lidí, kteří se takovou podporu naučí poskytovat a budou ji chtít poskytovat.

4) Izolace rodin s lidmi s postižením:

V izolaci se ale často ocitají i lidé, kteří žijí v rodině. Žijí pouze uvnitř své rodiny bez účasti na veřejném, společenském a kulturním životě. Rodiče stárnou, umírají a co je poté s člověkem, který žil dlouhá léta pouze v „bezpečí“ své rodiny? Bývá osamocen stejně (někdy možná i více) jako člověk, žijící dlouhá léta v ústavní péči. Najednou nemá kolem sebe lidi, kteří mu pomohou naplňovat jeho potřeby a přání.

Vznikají sice nové sociální služby, které tyto potřeby a přání člověka pomáhají naplňovat, ty však nejsou všemocné. Dokáží mnoho, uspokojit jeho materiální potřeby, často i ty duchovní, ale nedokáží nahradit rodinu, blízké a přátele. Vztahy s druhými lidmi jsou pro každého člověka velmi důležité a jinak je tomu u člověka s postižením. Důležitost těchto vztahů vystihuje následující ukázka z příběhu Cathy Anthony z Kanady, která na svém vlastním životním příběhu vyzdvihuje potřebu vytvoření kruhu lidí kolem jejího syna:

Když jsem byla mladou matkou, na počátku nové životní cesty, začala jsem spolupracovat s Institutem pro podporu rodiny (Family Support Institute, FSI). Dnes, o 23 let později, mě stále dojímají a inspirují rodiny, se kterými jsem přes FSI ve spojení. Tyto vztahy s ostatními rodinami mi v životě nadále slouží jako určitá neformální záruka. Doteď jsou mým okruhem síly, podpory, spojení, přátelství, rad, inspirace a mnohého dalšího.

Jednou z nejdůležitějších, nejzávažnějších a nejnadějnějších otázek, o kterých jako rodiče přemítáme, je, „kdo bude součástí života mého dítěte“. Tato otázka přesahuje čas a jde s námi celým životem našeho dítěte až do budoucnosti, kde už nebudeme.

Vždycky se mi líbilo africké přísloví „K vychování dítěte je třeba celé vesnice“. Vzpomínám si, jak jsem před mnoha lety četla dětskou knížku s názvem „Je třeba celé vesnice“, ve které malá africká dívka hledá svého mladšího bratra a nakonec ho najde v opatrovnictví celé vesnice. To je pro mě jádrem neformálních záruk a pojištění; a mou odpovědí na otázku, kdo opatruje mé dítě.

Uvědomuji si, že tyto neformální záruky zahrnují láskyplné vztahy mezi lidmi a to, co můžeme udělat, abychom pomohli snížit míru něčí zranitelnosti, a proto v mém srdci téma vesnice silně rezonuje. Měla jsem také úžasnou možnost cestovat do vesnic v jiných částech světa a to mi v hlavě vyvolává obrazy lidí, jejichž životy jsou těsně protkány vzájemnou péčí. Vždycky mě fascinovalo bohatství vztahů, které jsem viděla ve tvářích těch, které podle našich měřítek považujeme za chudé.

Jak můj syn vyrůstal, pozměnila jsem znění přísloví z „K vychování (jednoho) dítěte je třeba celé vesnice“ na „K vytvoření kruhu kolem jednoho člověka je třeba celé vesnice“. Pro mě to znamená rodinu, přátele, sousedy, členy komunity, pečovatele a podporovatele, kteří vytváří krásný kruh a bezpečnou záchytnou síť kolem mého syna. Oni jsou lidé z jeho vesnice, kteří se postarají, aby byl Joshův život dobrý. Je to pro mě obzvláště důležité od té doby, co Josh roztáhl křídla a odstěhoval se, aby žil vlastním životem mladého muže v jiné komunitě, už ne se mnou. Uvnitř cítím, že čím více lidí Joshe zná a záleží jim na něm, čím více lidí je součástí jeho života, tím bezpečnější a bohatší bude jeho život.

Vzpomínám si na někoho, kdo mi před mnoha lety řekl, že rodiče se musí naučit „nechat je jít – pustit je.“ Na to jsem odpověděla: „Rodiče nikdy nenechají své děti jít, má matka mě nikdy nepustila. Ale co se opravdu musíme naučit je, jak se jich držet jinak.“ A držet se jich jinak znamená zvát, vítat a přijímat jiné lidi do života našich milovaných. Dar vztahů, které utváří neformální prvky bezpečí a ochrany kolem našich drahých, nám rodičům dovoluje držet se jich jiným způsobem. Je dar mít jiné lidi, kteří pomáhají nejen naše drahé chránit, ale také je podporovat, aby mohli zastávat ceněné role, pozitivně existovat v komunitě a aby se jim dostalo podpory při dosahování jejich snů. Tohle všechno se rovná životu, který má účel, smysl, kvalitu a bezpečí.

Myslím, že si stále více uvědomujeme význam budování vesnice kolem druhého člověka. Umíme lépe navazovat nové způsoby konverzace, které zvou a přijímají ostatní do života našich blízkých. Pro mě to znamená dál vědět, kdo zná mého syna, stará se o něj a je aktivní součástí jeho života. Kdo je tu pro něj jako přítel, kdo je mu nablízku v nouzi a v radosti, aby mu pomáhal budovat si smysluplný život. Toto je rozvíjení jeho života a pro mě učení se dělit se o něj s jinými. Držet se ho jinak.⁴⁷

Širší společenské trendy – profesionalizace, specializace, inspirace ze zahraničí.

V Britské Kolumbii, odkud pochází výše uvedený příběh, mají za sebou již desítky let hledání zajištění co nejlepší podpory pro lidi s postižením v běžném prostředí v „komunitě“. Vznikly zde unikátní nestátní, neziskové a do jisté míry stále svépomocné organizace, které se zaměřují na podporu vzniku a udržování neformální podpory pro lidi s postižením. Pomáhají vyhledávat a motivovat lidi v jejich okolí, aby s nimi trávili čas, navzájem mezi sebou spolupracovali a podporovali sebe i člověka s postižením, aby mohl žít zcela normální a plnohodnotný život. Tyto organizace jsou výsledkem hnutí iniciovaného samotnými rodinami a lidmi s postižením. Principy, ze kterých tento přístup vychází, jsou ale komplexnější a jdou za rámec poskytování sociálních služeb. V ČR se podpora lidí s postižením řeší stále většinou odděleně a mimo kontext ostatních služeb, veřejnosti atd. Pokud se nějaké aktivity vyvíjejí, vypočítávají se potřebné finance na komunitní služby, plánuje se jejich kapacita atd. V Kanadě se ale vydali opačným směrem. První je člověk a jeho potřeby a úkolem je ušít mu na míru podporu a zajistit služby. Využívají tady například systém individuálního financování. Služby tedy musí být flexibilní a doplňované právě neformální podporou. Celý koncept se nepohybuje jen v oblasti sociálních služeb. Autoři hlavních myšlenek hnutí vycházejí z inovátorů a autorů věnujících se celkovému fungování společnosti. Tito autoři stavějí do protikladu profesionalitu, odbornost, specializaci, objednávání služeb mimo místo, kde žijí, atd., a vzájemnou podporu, vzájemnost, blízké vztahy a vazby, svépomoc, lokální ekonomiky atd. Tvrdí například, že není potřeba tolika profesionálů (např. sociálních pracovníků, psychologů, facilitátorů apod.), pokud existuje dobrá a funkční síť vztahů mezi lidmi. Není potřeba dovážet služby do místa, je výhodnější, ekologičtější, bezpečnější, kvalitnější podporovat se navzájem. Hovoří o jiném společenském kontaktu, který je spojený s mnoha dalšími věcmi a praktikami. Mezi ně patří například pěstování lokálních plodin, prodávání produktů v kraji, alternativními měna, podpora místní ekonomiky, zaměstnávání v místě, kontakty mezi sousedy. Opakem takového přístupu je to, co často známe z našich krajů: rodiny se zužují na minimum členů, jejich členové bydlí daleko od sebe, sousedé spolu příliš nekomunikují, neznají se, často dojíždějí za prací někam daleko, veškerý volný čas mimo práci tráví v domě nebo někde mimo komunitu, platí si různé kroužky, zážitky a terapie apod. V tomto úhlu pohledu jsou právě lidé s postižením velkým pojítkem společnosti a potenciální tvůrci vztahů a spolupráce.

5. 7. Výkon veřejného opatrovnictví

Veřejný opatrovník se stará o záležitosti člověka a v rozsahu stanoveném soudem pak činí právní jednání. Měl by činit pouze to, nicméně o. z. překračuje tuto hranici a opatrovník nad rámec právního jednání zajišťuje i jiné úkoly (např. má znát přání a představy člověka, zabezpečit jejich zjištění, udržovat s člověkem kontakt). Je potřeba si však uvědomit, že opatrovník není „chůva“ a nepečuje celodenně o člověka, ale právním jednáním se snaží, aby člověk žil život dle svých představ. Vykonává je pokud možno v souladu s jeho vůlí. Veřejný opatrovník má zejména koordinační a kontrolní roli při rozhodování samotného člověka. Kontroluje, zda se člověku dostává

⁴⁷ The Power of Knowing Each Other: Stories about informal safeguards told by BC families. Community Living British Columbia, 2011.

toho, co potřebuje.⁴⁸ Opět se jedná o činnost, která by měla být v budoucnu více formálně uchopena sociálními pracovníky na obci (viz kapitola 3. této metodiky).

5. 7. 1. Specifika práce veřejného opatrovníka

V zásadě by se způsob práce veřejného opatrovníka neměl lišit od práce opatrovníka fyzického. Fyzický opatrovník bývá člen rodiny a je zde předpoklad, že na tomto základě je mezi člověkem a opatrovníkem osobní vztah. V případě veřejného opatrovníka jde o profesionální přístup a výkon povolání, kde se osobní vztah nepředpokládá.

Specifickým rysem veřejného opatrovníka (obce) je omezení jeho pracovní činnosti na provozní dobu úřadu. Může tak dojít k situaci, kdy vznikne problém, který musí řešit opatrovník, ale ten je nedostupný. Není obvyklé, aby veřejný opatrovník sloužil pohotovost obdobně jako orgány sociálně právní ochrany dětí.⁴⁹ Z toho důvodu je velmi důležité, aby opatrovník zjišťoval a mapoval situaci člověka a zajistil rizikové plány pro případné rizikové situace. § 466 o. z. ukládá opatrovníkovi povinnost udržovat s člověkem vhodným způsobem pravidelný kontakt. Rizikovým situacím se ale zcela vyhnout nedá. Pokud nastanou, měly by dobře fungovat veřejné služby, policie, lékaři a další profesionálové.

Opatrovník by měl zjišťovat přání člověka a poskytovat mu vhodnou podporu pro jejich vyjadřování. O průběhu takového zjišťování je vhodné vést záznam v dokumentaci.

Příklad z praxe:

Klient DOZP, verbálně nekomunikuje, je imobilní. Od svého útlého věku byl v různých zařízeních sociálních služeb. Rodina o něj v podstatě osobně nepečovala. Jediný, kdo je s ním v každodenním kontaktu, jsou pracovníci sociální služby. Klient je v poslední době velmi neklidný, trhá oblečení, pojídá jej. Pracovnice pověřená výkonem opatrovnictví má vedené záznamy o klientovi, kde nalezla záznam z dřívější doby o stomatologickém zákroku. V době před tímto zákrokem se člověk choval podobně. Pracovnice dala podnět zařízení ke kontrole zdravotního stavu.

5. 7. 2. Počátek opatrovnictví u veřejného opatrovníka

Veřejný opatrovník většinou získává informaci, že bude jmenován, ještě před vlastním vydáním rozhodnutí o jmenování. V té době ještě nemá žádnou zákonnou možnost zjišťovat o člověku informace.⁵⁰

Jmenováním se situace diametrálně mění. Veřejný opatrovník – obec, po právní moci rozhodnutí o jmenování opatrovníkem pověří konkrétní osobu výkonem opatrovnictví, pokud tuto funkci nebude vykonávat přímo starosta obce jakožto statutární zástupce. Základní informace o člověku čerpá opatrovník v tu chvíli:

- z rozsudku o omezení svéprávnosti,
- ze znaleckého posudku, byl-li vypracován,
- od bývalého opatrovníka, kterému soud uloží při ukončení opatrovnictví předání správy jmění,
- ze spisu vedeném na opatrovníckém oddělení okresního soudu.

Jak rychle se odehraje první kontakt s člověkem, záleží na konkrétní situaci. Zdržuje-li se člověk na území obce, zpravidla není problém první kontakt uskutečnit v řádu několika dní od chvíle, kdy rozhodnutí o jmenování opatrovníkem nabylo právní moci. Určitá omezení v možnosti kontaktovat se nastávají ve chvíli, pokud je člověk mimo území města, např. ve vzdálené psychiatrické nemocnici.

⁴⁸ V případě fyzických opatrovníků by mělo tuto koordinační a kontrolní roli vykonávat okolí. V případě potřeby to může činit opatrovník sám, nebo ve spolupráci s okolím člověka.

⁴⁹ Takovou pohotovost zřizuje například město Olomouc.

⁵⁰ Jinak je to u obcí II. a III. stupně, kde jejich sociální odbor je již v krátké době po podání návrhu požádán o provedení sociálního šetření v místě bydliště. Sociální pracovníce je potom u soudního jednání o posuzovaném člověku schopna říci naprosto vše. U malých obcí je tato příležitost dána velikostí této komunity.

Seznámení: první a následující kontakty s člověkem

První kontakt s člověkem, kterému byl ustanoven veřejný opatrovník, by měl respektovat možnosti a schopnosti konkrétního člověka.

Je vždy výhodou, pokud se pro první i další vzájemná setkávání eliminují situace, které mohou být pro člověka pod opatrovnictvím náročné. Všichni lidé se většinou dobře cítí ve svém prostředí, kde bydlí, je jim blízké vlastní sociální okolí v bydlišti, známé prostředí jim přináší jistotu. Z tohoto pohledu je výhodou, pokud se první kontakt se zástupcem veřejného opatrovníka odehraje v prostředí, které člověk důvěrně zná. Není účelné trvat na tom, že veřejný opatrovník je instituce, a proto se kontakt s člověkem bude odehrávat výhradně v jeho kanceláři.

První kontakt by rozhodně neměl probíhat příliš dlouho a neměl by mít charakter „výslechu“. První kontakt s člověkem by měl proběhnout ve chvíli, kdy má opatrovník, alespoň základní informace o člověku (např. kde žije, s kým žije, blízké osoby). Výhodou může být, pokud se takového setkání zúčastní i některá z blízkých osob nebo pracovník sociální služby, kterou člověk využívá, popř. sociální pracovník obce.

Nezbytné je si při prvním setkání s člověkem předat kontaktní údaje (telefonické spojení obou, adresu, kde opatrovník k zastížení) a také naplánovat další setkání za účelem zajištění dalších informací. Je dobré pamatovat na formu předaných informací a opět respektovat možnosti a schopnosti člověka, aby poskytnutým informacím dobře rozuměl.

Komunikace

Osoby, kterým je omezena svéprávnost, potřebují často specifickou podporu, a to zvlášť v oblasti komunikace. Zjištění způsobu komunikace a dorozumění je tedy první oblast, na kterou by se měl veřejný opatrovník zaměřit při mapování situace člověka, ještě před navázáním prvního kontaktu.

Lidé s ustanoveným opatrovníkem se mohou specificky dorozumívat. Je nezbytné přizpůsobit se jejich způsobu komunikace, případně si zajistit někoho, kdo se s člověkem dorozumí, a důsledně dbát na to, aby člověk dobře porozuměl předávaným informacím. Více informací je v kapitole 5.3 Komunikace.

5. 7. 3. Zajišťování informací

S trochou nadsázky lze říci, že **zjišťování informací o člověku je nikdy nekončící proces**. Nestačí informace zjistit při převzetí opatrovnictví člověka, ale je potřeba zjištěné revidovat, opětovně ověřovat v určitých intervalech (doporučení min. 1x ročně).

V první řadě je zdrojem informací sám člověk, jeho sdělení získané rozhovorem, dále pak například jeho bývalý opatrovník a především jeho sociální okolí, zejména příbuzní, blízké osoby, pracovníci sociálních služeb a také sociální pracovníci obce.

5. 7. 4. Spolupráce se sociálním okolím člověka, její koordinace a hledání zdrojů

Veřejný opatrovník je poslední volbou pro člověka s omezenou svéprávností, neboť se jeho opatrovníka nepodařilo vyhledat mezi příbuznými nebo blízkými osobami. Je také možné, že nikdo takový není, nebo okruh blízkých osob tuto funkci nechce vykonávat.

Ideální je, když má člověk přirozenou podporu, což je pomoc, kterou neposkytují profesionálové, a navíc je obvykle poskytována bez finanční odměny (viz kapitola 5. 6. 2. Neformální podpora). Jde hlavně o to, aby lidé pod opatrovnictvím měli možnost participovat na běžném životě společnosti (např. pracovat, zúčastňovat se společenských akcí). Taková podpora z blízkého okolí bývá tou nejlepší, nejvíce integrující a nejméně omezující pomocí. Jde o pomoc, kterou využívá každý z nás běžně ve svém životě.

Spolupráce opatrovníka s okolím člověka navazuje na zjišťování informací o něm v okruhu jeho rodiny, známých, přátel, spolužáků, sousedů, dalších klientů sociální služby, spolupracovníků, pracovníků sociálních služeb. Pokud je člověk v zařízení sociálních nebo zdravotních služeb, je určitě žádoucí spolupracovat také s poskytovateli sociálních služeb na tom, aby život člověka co nejvíce vyhovoval jeho představám a aby měl trvalou možnost zažít alternativy života v ústavu (na který může být zvyklý) a byl v tom podporován. Opatrovník by měl v těchto případech vždy vycházet z konceptu normality, tzn. jaký je běžný způsob života vrstevníka ve společnosti. Měl by se vždy zajímat o to, co všechno lze udělat pro to, aby člověk nemusel žít ve specifických podmínkách ústavního zařízení. Podle článku 19 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením mají všichni lidé právo „*žít v rámci společnosti, s možnostmi volby na rovnoprávném základě s ostatními... a nebyly nuceny žít ve specifickém prostředí*“.^{51, 52} O. z. stanoví opatrovníkovi povinnost dohlédnout, „*aby způsob opatrovancova života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i zvláštním opatrovancovým potřebám a přáním*“⁵³. Opatrovník by měl proto vždy usilovat o to, aby člověk mohl žít v běžné komunitě s podporou přirozených a neformálních vztahů. Je žádoucí, aby spolupracoval v tomto smyslu především se sociálním pracovníkem daného ústavního zařízení a společně s ním mapoval situaci člověka. Zmapování situace by pak mělo být podkladem k vyhledávání vhodných alternativ k pobytu v kolektivní pobytové službě.

Vzájemná spolupráce opatrovníka s osobami blízkými a také člověkem je velmi žádoucí, neboť jsou významným zdrojem informací o každodenním životě člověka, a opatrovník může tak přesněji hájit zájmy člověka v souladu s jeho vůlí a zájmem.

Je velmi těžké dát jednoznačný návod, jak spolupracovat a hledat zdroje, protože to vždy vychází z konkrétní situace a potřeb člověka.

51 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (Convention on the Rights of Persons with Disabilities), New York: OSN, 2006. s. 12. Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_CJ_rev.pdf, str. 12.

52 „Život v rámci společnosti se zde týká lidí s postižením, kteří jsou schopni žít ve vlastních místních komunitách jako rovnoprávní občané s potřebnou podporou pro účast na každodenním životě. Sem spadá bydlení ve vlastních domech/bytech nebo s vlastní rodinou, chození do práce, chození do školy a zapojování se do komunitních aktivit. Aby bylo zajištěno, že lidé s postižením budou mít stejné volby, svobody a moc nad svým životem jako ostatní občané, je třeba, aby veškerá asistence, která jim je v praxi poskytována, vycházela z jejich vlastních voleb a cílů.“ (BULIC, Ines; PARKER, Camilla. Náhled na Článek 19 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením. Evropská koalice pro komunitní život. Náhledová zpráva, 2009. Dostupné z: <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/014/001776.pdf>).

53 § 467 odst. 2 o. z

Na prvním místě musí být přání člověka. Člověku by mělo být nasloucháno. Vzájemná spolupráce musí být vyrovnaným vztahem (partnerstvím). Zdroje je pak potřeba hledat tak, aby byla naplněna přání a potřeby člověka, v případě plánování také právě stanovené cíle.

Vždy je potřeba podporovat tvorbu podpůrné sítě osob kolem člověka. Tuto síť nutně nemusí vytvářet opatrovník, ale lze využít potenciálu komunity, zejména sociálních služeb, spolků v obci, dobrovolnických organizací či sociálních pracovníků obce. (více v kapitole 5. 6. 4. Organizovaná podpora: zdroje vztahů a vzájemné podpory).

Tam, kde blízké osoby zcela chybí, je žádoucí pokusit se vyhledávat možné potenciální kontakty v okolí a také nové kontakty vytvářet (viz Metodika výkonu podpůrcovství, kapitoly č. 5. 3 a 5.4).

5. 7. 5. Kontrola veřejných opatrovníků krajskými úřady

Autor: Odbor sociálních věcí Krajského úřadu Moravskoslezského kraje, oddělení sociální ochrany, oblast sociální práce a poradenství

Z pohledu krajského úřadu jako metodického a kontrolního orgánu vůči obecním úřadům v rámci své územní působnosti v souladu s ustanovením § 67 zákona o krajích (zákon č. 129/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů a dle ustanovení § 129 a násl. zákona o obcích (zákon č. 128/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů), tj. dále KÚ MSK, je třeba na oblast metodiky a kontroly v oblasti opatrovnictví pohlížet v těchto obecních souvislostech:

Situace kompetencí a působnosti ze strany KÚ MSK v oblasti opatrovnictví včetně metodiky i kontroly před 1. 1. 2014 a od 1. 1. 2014 je rozdílná, a to v souvislosti s tím, že od 1. 1. 2014 na základě změn soukromého práva (účinnost nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. o. z.) byla provedena mimo jiných změn také novelizace zákona o obcích novým ustanovením § 149 b (které navazuje na ustanovení o výkonu opatrovnictví obcí dle o. z.).⁵⁴

Proto před účinností těchto změn měl (tj. do konce roku 2013) krajský úřad kompetence ke kontrole obcí ve vztahu k opatrovnictví pouze v rozsahu kontroly zajištění pomoci a podpory v rámci sociální práce a poradenství (včetně koordinace zajištění sociálních služeb) v souladu s ustanoveními § 92 až § 93a zákona o sociálních službách (č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů) ve spojení s ustanovením § 4a zákona o Úřadu práce ČR (č. 73/2011 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a prováděcích předpisů (tj. vyhlášky MPSV č. 424/2011 Sb. účinné do 31. 10. 2013 a nově od 1. 11. 2013 vyhlášky MPSV č. 332/2013 Sb.), kde osoby omezené ve způsobilosti k právním úkonům (resp. od 1. 1. 2014 osoby omezené ve svéprávnosti) i osoby pečující jsou specifickými cílovými skupinami. Krajský úřad tak v rámci kontroly výkonu sociální práce prováděl proto též kontrolu zabezpečení práv a zájmů těchto pečovaných osob a na druhou stranu zajištění a podporu osob pečujících (tj. opatrovníků, příp. zvláštních příjemců pro účely dávkových systémů sociálního zabezpečení), ale i osob, které jsou uváděny jako osoby pečující pro účely dávky příspěvku na péči dle zákona č. 108/2006 Sb., včetně zajištění práv osob při aplikaci ochrany jejich zájmů a uspokojení potřeb z hlediska uzavírání smluv o poskytování sociální služby dle § 91 odst. 6 zákona o sociálních službách. Tj. působnost ve vztahu k metodice a kontrole vycházela pro krajský úřad zejména z výkonu sociální práce a poradenství ve vztahu k určeným sociálním skupinám, a to v nejširším rozsahu pak vůči obecním úřadům obce s rozšířenou působností v rámci výkonu tzv. přenesené působnosti (tj. výkon státní správy svěřené orgánům územních samosprávných celků – obcím a krajům, resp. jejich orgánům). Působnost kontroly nebo metodické činnosti přímo k výkonu opatrovnictví obcí krajský úřad neměl stanovenou.

Od účinnosti změn soukromého práva, tj. od 1. 1. 2014, má krajský úřad navíc svěřeny také kompetence kontrolního a metodického orgánu v souladu s dosavadním ustanovením § 67 zákona o krajích

⁵⁴ Bylo by možné ale také hovořit ještě o dřívějším okamžiku, a to v souvislosti s vydáním nálezu Ústavního soudu č. II. ÚS 995/07 ze dne 10. 7. 2007, který hovoří o tom, že výkon veřejného opatrovnictví je výkonem přenesené působnosti, a ze kterého vycházela následná změna zákona.

v rámci výkonu přenesené působnosti, a to vůči výkonu přenesené působnosti obcemi v souvislosti s výkonem veřejného opatrovnictví dle nově přijatého ustanovení § 149 b zákona o obcích. Proto ve vztahu k obsahu a znění uvedeného ustanovení § 67 lze výkon opatrovnictví obcemi kontrolovat i metodicky vést ze strany krajského úřadu, neboť výkon opatrovnické funkce obce je považována za přenesenou působnost. Je tak zřejmé, že je kompetence krajských úřadů ke kontrole a metodice jednoznačná a těmito změnami rozšířená, což znamená i širší odpovědnost za koordinaci a podporu obcí v této činnosti.

Se zřetelem na výše uvedené je přístup KÚ Moravskoslezského kraje (KÚ MSK) k metodice a kontrole obecních úřadů po těchto změnách následující:

S ohledem na skutečnost, že každý soudem ustanovený opatrovník (bez rozdílu – zda se jedná o fyzickou osobu nebo právnickou – tj. obec) má odpovědnost především vůči soudu za řádný výkon opatrovnictví dle rozsahu kompetencí – jak byly soudem opatrovníkovi svěřeny, přistupuje KÚ MSK ke kontrole a metodice k výkonu opatrovnictví tak, že se soustředí při metodice a následné kontrole na tyto oblasti činností:

- **na postupy a zajištění komunikace i koordinace činností s cílem přenosu informací:**
 - směrem od obcí k soudu (tj. úroveň zpráv z různých šetření, vyjádření, žádosti o schválení konkrétních úkonů nebo jiná korespondence směrem k soudu – kde cílem je např. ochrana osoby a jejich práv i zájmů apod.)
 - mezi obcemi I., II. a III. typu z hlediska zajišťování sociálních služeb, sociální práce a poradenství apod. včetně provázání souvisejících agend, které mohou předcházet nebo doplňovat výkon opatrovnictví (jako je rozhodování o zvláštním příjemci dle ustanovení § 10 a § 118 zákona o organizaci a provádění sociálního zabezpečení č. 582/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů),
- **úroveň podpory ve vztahu k sociální práci a poradenství**, tj. jak je zajištěno konkrétními obcemi, že každý opatrovník (pokud nevykonává na příslušném odboru zároveň funkci sociálního pracovníka) má informace vedoucí k řešení sociální situace osoby (**tj. zajištění komunikace a zhodnocení situace osoby dle sociálního pracovníka**). Totiž ne každá obec I. typu je zároveň obcí III. typu, a proto nemusí mít obec typu I. zajištěn dostatečný přístup k sociálnímu poradenství. Aby se nestalo, že výhodu má ten opatrovanec, jehož veřejný opatrovník je v postavení obce III. typu, a tudíž zároveň vykonává činnosti sociální práce a další související oblasti výkonu státní správy i samosprávy apod. a tím i personálně i odbornostně pak větší kapacitu možné pomoci a podpory. Rovněž je nezbytné, aby i ve vztahu k opatrovníkům-fyzickým osobám z rodinného prostředí opatrovance byl rovný přístup a měli všichni shodné možnosti přístupu k potřebným informacím k řešení situací opatrovanců.
- **sjednávání postupů a procesů výkonu opatrovnictví** z hlediska rozsahu dokumentace, písemností, zdrojů informací, ochrany údajů apod.
- **rovněž je posuzována případná kolize různých zájmů opatrovance**, tj. jak obec řeší problematiku situace, zda existuje vnitřní kontrola výkonu opatrovnictví s cílem snížit možná rizika při zajišťování zájmů a práv opatrovance apod.
- **návaznosti na uplatnění nároku na sociální dávky** (zejména na příspěvek na péči apod.), zajištění např. sociální služby a aplikace ustanovení § 91 odst. 6 zákona o sociálních službách v určitých situacích (např. v průběhu teprve řízení o omezení svéprávnosti apod., snaha o využití institutu zvláštního příjemce důchodu či jiných oblastí podpory a ochrany osob apod.)

Úřady všech obcí MSK mají k dispozici v rámci metodické činnosti prezentace z metodických dnů přístup k dotazům a odpovědím všech obcí MSK včetně výstupů z kontrolní a koordinační činnosti KÚ MSK. Z těchto podkladů pak čerpají při řešení konkrétních situací. Pokud nenajdou odpověď na svůj řešený problém, mohou se v rámci metodiky písemně obrátit na KÚ MSK.

5. 8. Opatrovnická rada

Pro organizovaný způsob spolupráce na podporu rozhodování člověka lze také využít i nový institut o. z., a tím je opatrovnická rada (§ 472 a násl.). Členové rady by měli patřit do okruhu blízkých osob s opravdovým zájmem o člověka. Autoři textu se na základě zkušeností ze zahraničí domnívají, že opatrovnická rada by mohla významně přispět k podpoře rozhodování opatrovníka ve prospěch člověka.

V kontextu o. z. je opatrovnická rada více než „pomáhajícím“, kontrolním orgánem výkonu funkce opatrovníka. Osoba z okolí člověka požádá o ustanovení opatrovnické rady a opatrovník má 30 dnů pro svolání zúčastněných osob k ustavující schůzi. Zúčastněné osoby musí být přáteli nebo blízkými osobami člověka a pro volbu opatrovnické rady je nutné, aby takových osob bylo minimálně pět. Zvolení členové rady pak musejí prokázat dlouhodobý a vážný zájem o člověka. Zájem by neměl být spojen pouze s výkonem nějaké formy pracovní činnosti ve prospěch člověka (typicky osobní asistent, pečovatel, sociální pracovník služby). Při volbě opatrovnické rady se volí členové, ale mohou se volit i náhradníci. O volbě členů opatrovnické rady je nutné vyhotovit zápis, jehož náležitosti upravuje § 475 o. z. Opatrovnická rada má minimálně tři členy (výjimečně po schválení soudem i jen jednoho člena) a usnází se za přítomnosti většiny. Zasedání opatrovnické rady může svolat kterýkoliv její člen, ale rada se musí sejít minimálně 1x ročně. Z každého zasedání opatrovnické rady je nutné vyhotovit zápis, jehož náležitosti upravuje § 478 o. z. Ačkoliv by se mohlo zdát, že opatrovník zajišťuje povinnou administrativu související s činností rady, tak tomu není. Opatrovník má vůči radě vymezené povinnosti výslovně dané zákonem.⁵⁵

Aby spolupráce neprobíhala „živelně“, je žádoucí koordinovat činnosti jednotlivých subjektů. Koordinátorem rady nutně nemusí být opatrovník, tuto úlohu může zastat kterýkoliv osoba, která je součástí „týmu“ fungujícího kolem člověka, řeší aktuálně nebo dlouhodobě jeho životní situaci. Opatrovník, stejně jako člověk, však musí být srozuměn s aktivitami, které se plánují, a s tím, kdo byl vybrán koordinátorem. Je potřeba dohlížet na soulad cílů a aktivit, aby si zúčastněné osoby pravidelně předávaly informace, které povedou k naplňování cílů. Četnost předávání informací (setkávání) je odvislá od konkrétní situace člověka a také od řešeného cíle (cílů), hledání zdrojů k jeho naplňování apod. Není nutné, aby byla ustanovena pevně vymezená skupina lidí kolem člověka, jde o to, aby se zmobilizovala v případě hledání zdrojů pro naplňování cílů a vždy do ní byly přizvány osoby, které mohou aktivně participovat na řešené problematice.

Více o opatrovnické radě a zkušeností s ní v *Analýze možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí České republiky v kapitole 2. 2. 1. 3. 5 a v Metodice výkonu podpůrcovství v kapitole 6. 2.*

5. 9. Mediace sporů

§ 460 o. z. řeší střet zájmu mezi opatrovníkem a člověkem. V případě střetu zájmů soud jmenuje zastoupenému kolizního opatrovníka. Řádný opatrovník pak v dané věci nemůže člověka zastupovat. V případech, kdy však nejde přímo o střet zájmů, ale „pouze“ o názorový konflikt mezi opatrovníkem a člověkem, je vhodné situaci vyhodnotit a využít některé z nabízených možností:

- konflikt je urovnán mezi oběma aktéry vzájemnou shodou,
- konflikt nelze běžně urovnat a aktéři se dohodnou na vyhledání pomoci sociálního pracovníka obce; tato varianta nemá žádné finanční náklady, sociální pracovník vede případ metodou case managementu a opatrovník sleduje, zda je vedení případu v souladu s opatrovnickým plánem,
- konflikt nelze běžně urovnat a aktéři se dohodnou na odborné pomoci (mediátor); tato varianta s sebou většinou nese finanční náklady, neboť služby mediátora jsou většinou placené.

⁵⁵ § 472 – 484 o. z.

5. 10. Case management na obecním úřadě

Case management (CM) je efektivní způsob vytipování a plánování takových služeb, které naplní potřeby člověka. Je to strategie používaná při zajištění a koordinaci služeb a neformální podpory pro jednotlivce na úrovni komunity. CM zajišťuje kontinuitu podpory pro znevýhodněné občany. Tato kontinuita je zajišťována tím, že je stanovena jedna zodpovědná osoba, kterou by měl být sociální pracovník na obecním úřadě. Ten je pak zodpovědný za koordinaci a propojení jednotlivých poskytovatelů služeb s člověkem a za přímou práci s ním.⁵⁶

Příklad z praxe:

Klientka žila v neuspokojivých sociálních poměrech v rodině, která jí finančně využívala. Byla jediná se stálým příjmem. Měla opatrovníka z řad rodiny. Po kontrole výkonu opatrovnictví přistoupil soud ke změně opatrovníka, byl jmenován veřejný opatrovník – obec. Klientka vyslovila přání odstěhovat se od rodiny a bylo tedy nutné zajistit odpovídající bydlení, které by bylo pro klientku i finančně dostupné. S klientkou i rodinou pracovali sociální pracovníci tak, aby v rodině byla schopná nějaký čas fungovat, než bude nalezeno vhodné bydlení.

Opatrovník po vzájemné dohodě se sociálním pracovníkem požádal o obecní byt, který bylo nutné vybavit základním nábytkem. Klientka si ve spolupráci s opatrovníkem a sociálním pracovníkem vybrala vhodné vybavení. Soud schválil právní úkony opatrovníka a dal souhlas s čerpáním finančních prostředků na vybavení bytu.

Současně se zajištěním bydlení bylo nutné nalézt ekvivalent k dysfunkčním rodinným vztahům. Klientka byla ve velmi úzkém kontaktu se sociálním pracovníkem i opatrovníkem, kteří jí poskytovali podporu. Byla nasmlouvána sociálně terapeutická dílna a osobní asistence.

Opatrovník hospodařil s penězi, hledal finančně dostupné bydlení – požádal obec o přidělení bytu, ve spolupráci se sociálním pracovníkem a klientkou připravili přehled potřebného vybavení bytu a připravili předběžný rozpočet, neboť znal finanční možnosti klientky, současně požádal soud o souhlas s čerpáním financí, uzavíral smlouvy o nájmu bytu atd., o sociálních službách, dbal na včasné úhrady za služby,

Sociální pracovník mapoval vztahy, zjišťoval přání, připravoval klientku na stěhování, pracoval s rodinou, vyhledával vhodné sociální služby, pracoval s klientkou na seznamu nutného vybavení bytu s respektem k jejím přáním.

Sociální práce a opatrovnictví z pohledu pracovníka obce

Zde se nabízí otázka, zda zástupce veřejného opatrovníka (pracovník obce) může být současně i sociálním pracovníkem angažovaným v konkrétním případě. Praxe ukazuje, že to nezřídka takto funguje na obecních úřadech, kdy obec byla jmenována opatrovníkem. Tato praxe je pro pracovníky náročná z pohledu vymezení hranic, kdy ještě zastávají funkci opatrovníka, a kdy se již jedná o sociální práci. Nicméně i u fyzických osob (rodinných příslušníků) je střet rolí patrný (opatrovník nebo matka). Výhodou sociálního pracovníka je, že má možnost (v ideálním případě) požádat o intervizi nebo supervizi.

5. 11. Případová setkání

Případová setkání umožňují, aby člověk s postižením byl ve středu zájmu. A to nejen odborníků, ale také všech dalších zainteresovaných osob, například své rodiny. Je to prostor pro koordinaci aktivit v souladu se zájmem člověka, kde se vytvoří systém podpory. Zainteresované strany díky případovému setkání mohou bezkonfliktně spolupracovat na konkrétních úkolech. Případová setkání jsou místem spolupráce a propojení podpůrné sítě. Úsilí všech směřuje k jednotnému postupu. V prostředí spolupráce a podpory se snadno objevuje potenciál pro kreativní hledání nových řešení.

⁵⁶ V Karlovarském kraji byl v rámci jiného projektu zaváděn a školen case management pro sociální pracovníky v obcích. Celkově funguje práce touto metodou zatím v ČR spíše okrajově a je nedostatečně institucionalizována.

- Případové setkání svolává na podnět opatrovníka sociální pracovník na obci. Přizve všechny relevantní hosty – odborníky i blízké osoby, současné, pokud je potřeba, tak i minulé.
- Případové setkání má vždy nějaké téma, vycházející ze situace člověka. Toto téma je diskutováno ve všech perspektivách a kontextech vycházejících ze zkušeností a odborností všech zúčastněných.
- Následně se stanoví postupné kroky řešení situace, rozdělí se úkoly a domluví se termín dalšího setkání.
- Na následujícím setkání se vyhodnotí vykonané aktivity a jejich dopad. Podle potřeby se opět plánuje, rozdělují se úkoly a domlouvá se další termín.

6. Transformace sociálních služeb a opatrovnictví

V současné době žijí v České republice stále tisíce lidí v ústavech⁵⁷, ve specifických podmínkách velké kolektivní instituce, mnohdy nedostupné veřejným službám a zdrojům. Od roku 1989 postupně sílí snahy o změnu systému založeného zejména na ústavní péči na systém, který klade důraz na individualizovanou podporu, podporu terénních a ambulantních sociálních služeb, nebo menších a individualizovanějších pobytových služeb, život člověka v komunitě v běžném prostředí za maximálního využití běžných zdrojů a veřejných služeb a rovnocenná práva a možnost rozhodování pro všechny. Tyto snahy a změny z nich vycházející se souhrnně nazývají transformace sociálních služeb.⁵⁸

Úkolem opatrovníka je v situaci, kdy je člověk, kterému je opatrovníkem, v zařízení ústavního typu, a za nedostatku jiných dostatečných zdrojů podpory a změny, reflektovat tyto specifické podmínky a usilovat o změnu.

Opatrovník se v žádném případě nemůže spolehnout jen na vyjádření pracovníků takové pobytové služby, která má kontrolu nad všemi oblastmi života člověka. Musí sám aktivně zjišťovat životní podmínky, přání a očekávání člověka. V následující části popíšeme podrobně, jakou roli by měl hrát opatrovník v procesech hledání a zajišťování vhodných podmínek pro život člověka žijícího v ústavu. V případě, kdy je člověk v ústavním zařízení (a kdy většinou stále bohužel neexistuje dostatečná podpora pro změnu jeho situace), by na sebe měl opatrovník vzít opět prvky koordinační role, a to zejména pokud neexistují, nebo dostatečně nefungují jiné zdroje koordinace. Například podle *Metodiky realizační fáze přechodu uživatelů sociálních služeb*⁵⁹ by měl být opatrovník přítomen všem důležitým jednáním tzv. týmu přechodu, spolu s člověkem a dalšími relevantními subjekty (obec, služba, ústav, případně zajišťovatel projektu), a měl by mít možnost vyjadřovat se k situaci (zejména v případech, kdy se nemůže jednání účastnit sám člověk).

6. 1. Opatrovník by měl zejména vykonávat tyto činnosti:

1. Kontrola spokojenosti člověka a samotné služby

Opatrovník by měl zjišťovat, zda je člověk, pokud je umístěn v kolektivní pobytové službě, v místě spokojen, zda je služba vykonávána v potřebné kvalitě, zda má dostatek možností plně rozvíjet a naplňovat svůj život. Jak ukazují zkušenosti z ČR i zahraničí, v ústavním typu služby to většinou možné není⁶⁰. Zejména veřejný opatrovník by měl znát základní způsoby zjišťování kvality služby nebo mít možnost se obrátit na někoho, kdo kvalitu služby kontroluje (více viz kapitola 5. 6. 3 Formální podpora, bod b) Kvalitní služby).

2. Zajištění informování člověka o možných alternativách

Velice důležité je, že lidé, zejména ti, kteří žili dlouhou dobu v ústavním zařízení, nemají často dostatečnou

57 Může se jednat o typy služeb, jako např. domov pro osoby se zdravotním postižením, domovy se zvláštním režimem, domovy pro seniory. Tyto služby však mohou být provozovány i „neústavním“ způsobem, v menších domácnostech, bez jednotného režimu, individualizovaně podle potřeb uživatelů služeb. Pobytová služba domova nemusí být nutně ústavem. Neplatí ale, že pokud je služba poskytována v prostředí domácností, je poskytována neústavním způsobem. Nejde tolik o prostory (i když hrají důležitou roli), jako o způsob poskytování služby.

58 Více informací například na stránkách www.instand.cz, www.kvalitavpraxi.cz, www.trass.cz.

59 Dostupné z <http://www.instand.cz/cz/metodika-priprave-a-realizacni-faze-prechodu-uzivatelu-socialnich-sluzeb.html>.

60 Autoři metodiky nechtějí nijak předem a obecně kritizovat práci pracovníků v ústavech. Pracují většinou podle svého nejlepšího svědomí a vykonávají velmi náročnou práci. Problém je ovšem v systému, který je potřeba změnit. Potenciál pracovníků může být mnohem lépe využit v systému individualizovaném v práci v běžném prostředí, v komunitě.

a kvalitní zkušenost s alternativou k tomu, co zažívají. Opatrovník by se měl pokusit zajistit co nejvíce informací a zkušeností pro člověka, co nejvíce možností zažít alternativy a seznámit se s nimi (např. klientský audit, návštěva chráněného bydlení, dobrovolník, který bude s člověkem navštěvovat město apod.).

3. Zajištění podpory při rozhodování

V důsledku systému péče nemají často lidé žijící v ústavu zkušenost s vlastním rozhodováním. Nikdy se rozhodovat nemuseli a často ani nemohli. Potřebují tuto zkušenost získat. Opatrovník by tomu neměl bránit a měl by podporovat nácvik postupného přebírání zodpovědnosti s únosnými riziky. Opatrovník by nikdy neměl bránit odchodu člověka z ústavu, měl by usilovat o to, aby měl pro přechod a po odchodu zajištěnou dostatečnou podporu v novém místě bydliště.

Pokud se člověk rozhodne a začne se připravovat jeho stěhování⁶¹, měl by v následujícím procesu opatrovník vykonávat následující činnosti:

Činnost	Opatrovník:	Návazná sociální služba ⁶² :
Dle potřeb a přání člověka výběr vhodné sociální služby	Opatrovník ve spolupráci s člověkem se stávající službou, odborem sociálních věcí příslušné obce a lidmi z blízkého okolí zjišťuje možnosti jiné služby.	
Zajištění jiné sociální služby	Kontaktování sociální služby, zajištění seznámení člověka se službou, je-li možnost si službu na pár dní vyzkoušet (CHB), seznámit člověka s nějakým uživatelem služby, požádat společně o rozhovor, ve spolupráci s člověkem podání žádosti o poskytnutí jiné sociální služby (PSB, CHB). Dle dohody s DOZP podání výpovědi ze stávající služby.	DOZP připravuje prakticky i psychicky člověka na přechod do jiné služby – vysvětluje, posiluje kompetence člověka, nezpochybňuje jeho přání, zajímá se o důvody potřeb souvisejících s přechodem do jiné služby.
Přechod do služby chráněného bydlení	Uzavření smlouvy – na dobu delší než tři roky je nutno nechat smlouvu schválit soudem (§ 483, odst. 2, písm. d) o. z.). Dohled nad vyjednáváním potřebné míry podpory za účasti člověka.	CHB ve spolupráci s člověkem nastavuje asistenci a sestavuje individuální plán. Opatrovník ví o obsahu individuálních plánů.
Přechod do služby podpora samostatného bydlení	Opatrovník osloví organizaci poskytující PSB, zda je možné poskytování služby. V kladném případě ve spolupráci s obecním úřadem a sociální službou obstará člověku byt dle finančních možností člověka a respektuje přání na lokalitu-návaznost na příbuzné, přátele, zájmy atd. Opatrovník podá žádost, uvolní peníze na zaplacení kauce apod.	Služba mapuje potřeby člověka a sestavuje individuální plán. Opatrovník ví o obsahu individuálních plánů. Pokud je to v jejich možnostech, případně pokud je již placen asistent služby, asistuje při shánění a zajištění bytu.
Podpis nájemní smlouvy	Podepsat smlouvy, pokud možno na dobu neurčitou (§ 483, d).	
Uzavření smlouvy o poskytnutí sociální služby PSB	Vyjednání potřebné míry podpory s člověkem a podpis smlouvy. Člověk musí znát podmínky poskytované služby. Změnu bydliště je nutno nechat schválit opatrovníkovou radou, pokud není, tak soudem.	Služba PSB ve spolupráci s člověkem nastavuje potřebnou asistenci a sestavuje individuální plán, který je konzultován s opatrovníkem.
Vyřízení účtu v bance	Založit účet, pokud ho člověk nemá.	Měl by dělat sám opatrovník. S plnou mocí může zařídit i služba.
Nastavení trvalých příkazů	Nastavit trvalé příkazy, limity výběru.	Měl by dělat sám opatrovník. S plnou mocí může zařídit i služba.
Žádost na soud o peníze pro zařízení nového bydlení	Podat žádost na soud o schválení využití peněz klienta na stěhování a na vybavení a potřebnou úpravu bytu, pokud se jedná o větší částku než limity stanovené zákonem (§ 480 a 483).	
Nákup vybavení do bytu	Nákup potřebného nábytku, spotřebičů, zařízení bytu.	S přístupem k potřebným financím zařídí služba, podpůrce, dobrovolník, ve spolupráci s člověkem. Opatrovník jen kontroluje.

⁶¹ V zařízení, které člověk opouští, nemusí samozřejmě docházet k transformačním změnám, může odcházet i v případě, že komplexnější změny neprobíhají. Zároveň by ale měla být postupně více typická situace odchodu z transformovaného zařízení.

⁶² Služby osobní asistence, podpory samostatného bydlení, chráněného bydlení, pečovatelská služba apod.

Přihlášení k trvalému pobytu	Přihlásit k trvalému pobytu na matrice – opatrovník, člověk a služba. Změnu trvalého pobytu musí schválit opatrovnická rada, pokud není, tak soud (§ 480 odst. 1, písm. a). V případě služby chráněného bydlení je rovněž potřebný souhlas organizace s přihlášením k trvalému pobytu.	S plnou mocí může zařídit služba.
Vyřízení nového občanského průkazu (OP).	Opatrovník s člověkem na příslušném městském úřadu vyřizuje nový OP – s sebou nutný rozsudek, stávající OP (pokud není, tak rodný list) a usnesení o opatrovnictví. Údaje o svéprávnosti se již do OP nevpisují.	S plnou mocí může zařídit i služba.
Nahlášení změny trvalého pobytu ve všech institucích, kde je člověk veden – ZP, ÚP, OSSZ, banka....	Opatrovník s člověkem osobně může zajít na ÚP (PnP, mobilita, dávky hmotné nouze) a do banky. Vše je možné vyřídit i písemně.	Zdravotní pojišťovnu a OSSZ může vyřídit služba na základě plné moci. Na OSSZ stačí poslat vyplněný formulář ze stránek ČSSZ, formulář musí mít potvrzení z banky, že se jedná o konto člověka, podepíše opatrovník, přiloží kopii usnesení o opatrovnictví.
Bytová agentura města	Opatrovník ve spolupráci s člověkem absolvuje prohlídky nabízených bytů a poskytuje podporu při výběru vhodného bytu. V případě přidělení konkrétního bytu se účastní převzetí bytu.	Prohlídky bytů v lokalitě, kde je možné poskytovat službu.
ČEZ, televize, rádio, odpad atd.	Přihlásit odběr elektřiny, televize, rádia, odpady, pojištění bytu, případně pokud má člověk psa apod.	S plnou mocí může zařídit služba.
Registrace u lékařů	Vyhledat lékaře, vyjednat přijetí člověka – praktický lékař, stomatolog, další specialisté – gynekologie, neurologie, psychiatrie, urologie, revmatologie, oční atd.	S plnou mocí může zařídit služba, může i zorganizovat a zajistit první i další návštěvy podle potřeby.
Hospitalizace	Opatrovník zajišťuje podpis potřebných dokumentů k hospitalizaci – někdy je možné dohodnout předem jejich zaslání – poté opatrovník či služba vysvětlí člověku jejich obsah a nutnost.	Doprovod do nemocničního zařízení zajišťuje služba, a to v případě, že jsou potřebné dokumenty podepsány. V opačném případě člověka kromě pracovníka služby doprovází také opatrovník (případně je možný elektronický podpis potřebných dokumentů).

Příklad z praxe:

V projektu „Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením“ byl zkoušen model profesionálního opatrovnictví v kontextu odchodu uživatelek sociální služby DOZP z ústavu do samostatného bydlení do obce za podpory terénní sociální služby.

Byli osloveni potenciální profesionální opatrovníci, seznámeni s konceptem a byla jim nabídnuta účast v projektu. V rámci uzavřené smlouvy se seznámili se závazkem, který s sebou opatrovnictví přináší a který bude pokračovat i po skončení projektu. Se spoluprací při pilotování profesionálního opatrovnictví souhlasily dvě ženy, obě se zkušeností z práce s lidmi s mentálním postižením. Byly seznámeny s dosavadními zkušenostmi a výstupy projektu a přizvány na školení i na jednání konzultační skupiny.

Následně byly seznámeny s uživatelkami sociálních služeb, u kterých se zvažovala změna opatrovníka. Jednalo se o uživatelky služby DOZP, kde bylo opatrovníkem stále DOZP. U obou uživatelek právě probíhalo řízení o přehodnocování svéprávnosti a změně opatrovníka. Tyto ženy se navíc připravovaly na stěhování z DOZP do obce. Ženy žily dlouhou dobu v DOZP a neměly ve svém okolí většinou nikoho (kromě stávajících zaměstnanců), kdo by jim mohl a chtěl poskytovat podporu, potažmo dělat opatrovníka. Budoucí opatrovnice se seznámily celkem s více jak deseti uživatelkami. Proběhlo několik návštěv a navazování vztahů. Původně měla být podána žádost na změnu opatrovníka u deseti uživatelek, přičemž každá z opatrovnic měla vykonávat opatrovnictví u pěti žen. Na základě dalších jednání jak s uživatelkami, tak zaměstnanci DOZP, byl nakonec podán návrh na změnu opatrovnictví u čtyř žen, dvě na každou opatrovnici. I nadále pokračovalo navazování vztahu mezi opatrovnicemi a uživatelkami. Opatrovnice se zapojily do příprav k přestěhování a postupně začaly vystupovat a hájit práva uživatelek, kterým se připravovaly dělat opatrovníka. V průběhu tvorby této metodiky byla jedna z opatrovnic jmenována u dvou zmíněných žen. Začala tvořit opatrovnický plán a aktivně dohlížela a podle potřeby se i zapojila do příprav na stěhování žen.

V procesu deinstitucionalizace mohou hrát profesionální opatrovníci velmi důležitou roli. V situacích, kdy lidé nemají nikoho vhodného ve svém životě, ve svém okolí, je profesionální opatrovník výbornou alternativou. Je

nestranný, nezatížený potenciálním střetem zájmů jako veřejný opatrovník, ani vlastními zájmy nebo obavami jako příbuzný. Má pevně stanovenou odměnu. Ta zároveň nebývá v zahraničí taková, aby motivovala lidi vykonávat tuto pozici pro zisk. Profesionální opatrovníci mají dostatek času a chuti se výkonu opatrovnictví věnovat. Pokud by měli i (byť třeba jen svépomocnou) možnost vzdělání, podpory, supervizí apod., mohli by hrát velice důležitou roli v procesu transformace ústavní péče a celého systému opatrovnictví. Předpokladem je, že budou vedeni k tomu, aby svou činnost omezili nebo zastavili, pokud je už člověk nebude potřebovat. Profesionální opatrovníci mohou v současném systému fungovat pouze na dobrovolné a neplacené bázi. Přesto je v metodice nazýváme jako profesionální, protože věříme, že v budoucnu dojde k jasnému formálnímu zakotvení profesionálního opatrovníka do právního systému ČR.

7. Žádost o změnu opatrovníka a navrácení svéprávnosti

7. 1. Změna opatrovníka

V ideálním případě je opatrovníkem člověka někdo blízký, rodinný příslušník nebo někdo z přátel, kdo jej velmi dobře zná a je tak schopen pomáhat mu v naplňování přání a potřeb. V řadě případů je však výkonem opatrovnictví pověřena obec, tj. opatrovník veřejný. Taková bývá praxe u lidí, kteří kolem sebe blízké, rodinu či přátele nemají, nebo mají, ale rodina se výkonu opatrovnictví z nejrůznějších důvodů brání nebo byla výkonu opatrovnictví zbavena. Velmi často bývá funkce veřejného opatrovníka zastávána také u lidí žijících v ústavní péči – v domovech pro osoby se zdravotním postižením, psychiatrických nemocnicích, domovech se zvláštním režimem a dalších institucích.

Dobrá praxe byla v mnoha případech zaznamenána v souvislosti s transformací sociálních služeb. Řada lidí měla možnost opustit ústavní péči a začala využívat jiné alternativní služby (podporu samostatného bydlení, chráněné bydlení). Poté, co se povědomí o změně sociální služby dostalo mezi rodinné příslušníky těchto lidí, obnovily se u nich rodinné vazby, které byly během pobytu člověka v ústavní péči často zprůhledněny. U některých lidí po přestěhování došlo také ke změně opatrovníka.

Příklad z praxe:

Pan J. vyrůstal v rodině. Po smrti otce byl umístěn do DOZP a zanedlouho byl také omezen ve způsobilosti k právním úkonům. Opatrovníkem se stala obec. Pan J. se o čtyři roky později odstěhoval do služby chráněného bydlení. Pracovníci věděli, že má pan J. sourozence, nevěděli však jaké a kde je hledat. Zhruba po roce pobytu v chráněném bydlení se venku během procházky ve městě potkal se svou sestrou a švagrem, které řadu let neviděl. Všichni měli ze setkání po letech velkou radost a začali se vzájemně navštěvovat. Sestra se švagrem brali pana J. na výlety, na víkendy k nim na chalupu a začali být v pravidelném kontaktu také s pracovníky služby. Vždy se zajímali o to, zda panu J. nic neschází, zda něco nepotřebuje apod. Po nějaké době pracovníci přistoupili se sestrou a švagrem k rozhovoru na téma opatrovnictví. Bylo jim vysvětleno, že když si s panem J. tak dobře rozumí, bydlí ve stejném městě a často se vídají, tak že je velká škoda, že opatrovnictví vykonává obec. Bylo jim vysvětleno, co takové opatrovnictví obnáší a poté také nabídnuto, zda by se této role nechtěl někdo z nich zhostit. Když projevíli souhlas, byla tato nabídka učiněna i panu J. Pracovníci služby zjišťovali, jestli by byl rád, kdyby mu dělala opatrovníka sestra nebo jeho švagr. Pan J. tak projevil přání, aby mu opatrovníka dělal švagr. Pracovníci tedy pomohli panu J. sepsat k soudu návrh na změnu opatrovníka. Zhruba po dvou měsících obdržel pan J. i jeho švagr usnesení soudu o změně opatrovníka.

Návrh k soudu na změnu opatrovníka může podat jednak sám člověk, jednak také sám opatrovník. Stejně tak ale může změnu opatrovníka iniciovat organizace poskytující člověku sociální službu nebo někdo z okolí člověka.⁶³ K podání návrhu na změnu opatrovníka vedou navrhovatele různé situace. V případě samotného člověka pod opatrovnictvím mohou být důvodem pro změnu spory s opatrovníkem. Člověk má pocit, že opatrovník nejedná v souladu s tím, co on potřebuje, nehájí jeho zájmy. Někdy může mít pocit, že opatrovník vůči němu vystupuje z pozice moci – nařizuje, zakazuje, přikazuje apod. Stává se také, a to zpravidla pokud člověk začne využívat jinou sociální službu než DOZP, jak je uvedeno v příkladu výše, že má veřejného opatrovníka, sblíží se s rodinou a chce tak za opatrovníka někoho z rodiny. Je-li navrhovatelem organizace poskytující sociální službu nebo někdo z blízkého okolí člověka, pak jsou důvodem pochybnosti o řádném výkonu opatrovnictví stávajícího opatrovníka. V případě, že jde o rodinného příslušníka, je návrh na změnu opatrovníka velmi citlivá záležitost, a to obzvlášť v případech, kdy je sám člověk na opatrovníkovi citově závislý, má ho rád a změnu sám nenavrhuje. Takovým typickým příkladem je situace, kdy opatrovník nespravuje řádně finanční prostředky opatrovaného, nehradí řádně poskytované služby, ale jinak má s člověkem pěkný, vřelý vztah a pravidelný kontakt. Pro organizaci je v takových

⁶³ Není možné podat návrh, ale pouze podnět, ledaže by byli dotyční zároveň předchozím opatrovníkem.

případech podání návrhu na změnu opatrovníka a podnětu k prošetření výkonu opatrovnictví velké etické dilema, jak ukážeme na následujícím příkladu:

Příklad z praxe:

Pan A. využívá několik let sociální službu chráněného bydlení. Opatrovníkem je mu jeho bratr, se kterým se pravidelně vidá, má k němu velmi blízko. Dá se říci, že je na něm hodně citově závislý, protože s nikým dalším z rodiny v kontaktu není. V posledních dvou letech přestal opatrovník pravidelně hradit poskytované sociální služby svého bratra. Z počátku alespoň reagoval na výzvy organizace a úhradu, i když s několikátýdenním zpožděním, nakonec provedl. Postupem času však přestal na výzvy reagovat, úhrady neprováděl, a tak panu A. za poskytované služby narůstaly dluhy. Pracovníci organizace proto podali návrh na změnu opatrovníka a podnět na prošetření výkonu opatrovnictví. Byli si vědomi skutečnosti, že tímto zásahem mohou narušit vztahy obou bratrů. S panem A. na toto téma stále hovořili. Vysvětlovali mu, že jeho bratr nespravuje jeho peníze tak, jak by měl, že mu neplatí za služby a že je potřeba, aby mu opatrovníka dělal někdo, kdo to bude umět. Protože v rodině pana A. již nebyl nikdo, kdo by roli opatrovníka mohl zastávat, byl mu navrhnut opatrovník veřejný – obec v místě bydliště a konkrétně pracovnice, kterou již znal, a tak s tímto nakonec i souhlasil. Bohužel se tato změna opatrovníka odrazila na vztahu mezi bratry. Kontakt mezi nimi již není pravidelný, vidají se zřídka. Pan A. je z toho smutný. Neustále se snaží být s bratrem v kontaktu, volá mu, ale bratr mu telefon y příliš nezvedá.

Na tomto příkladu je mimo jiné poukázáno i na skutečnost, že před podáním návrhu na změnu opatrovníka je důležité, aby byl člověk vždy seznámen s tím, kdo je mu jako opatrovník navrhován. To platí zejména v případech, kdy iniciátorem změny není sám člověk, ale organizace poskytující sociální službu nebo někdo jiný z okolí člověka. Ten, komu je ustanoven opatrovník, má právo se s touto skutečností seznámit, má právo si opatrovníka také vybrat, pokud je to možné, a projevit svůj názor, souhlas, ale i nesouhlas. Pro zamezení zbytečným průtahům v řízení o ustanovení opatrovníka je tak dobré dopředu znát názor toho, komu má být ustanoven. Samozřejmě opět platí, že využití institutu opatrovnictví by mělo být pro člověka až tím krajním řešením.

7. 2. Navracení svéprávnosti

Cílem této publikace je pomáhat vytvářet podmínky pro to, aby se opatrovnictví používalo střídmo. Důležitým krokem ke změně je snaha o navracení svéprávnosti u lidí, kteří jsou v ní omezeni. To s sebou nese nutnost nejen (ve spolupráci s dotýčným člověkem) podat návrh na navracení svéprávnosti k příslušnému soudu, ale také se na soudní řízení v této věci dobře připravit. Návrh na navracení svéprávnosti může podat prakticky kdokoliv – sám člověk, organizace poskytující mu sociální službu, opatrovník, ale i další lidé z okolí daného člověka.

- Základem je dobře zmapovat zvládání životních oblastí daného člověka.
- Poté, co příslušný soud zahájí řízení o svéprávnosti, ustanoví nejdříve pro dané řízení opatrovníka. Následně určí soudního znalce, který má zpravidla jeden až tři měsíce na vypracování znaleckého posudku. Znalecký posudek však nesmí být jediným důkazem pro řízení o svéprávnosti, na základě kterého by měl soud rozhodovat. Opatrovníkem pro řízení v této věci by neměl být stávající opatrovník (vzhledem ke spojení řízení o svéprávnosti a opatrovnického řízení). Člověk, o jehož přezkoumání svéprávnosti se jedná, si může opatrovníka pro danou věc zvolit sám. Může jít o právníka, ale stejně tak i o kamaráda nebo pracovníka sociální služby, se kterým se člověk zná a má k němu důvěru.
- Úkolem soudního znalce je vyšetřit člověka a zodpovědět v posudku otázky soudu, které se vztahují k otázce duševní poruchy člověka⁶⁴. Pro ilustraci uvádíme příklady takových otázek. Zároveň je rozdělujeme na ty, o kterých se domníváme, že může být pro soudního znalce z oboru psychiatrie relevantní na ně odpovídat, a ty, na které by soudní znalec určitě odpovídat neměl, už vůbec ne jako jediný odborník. V praxi se to ale bohužel stále často děje.

- **Potenciálně relevantní otázky:**

Trpí jmenovaný duševní poruchou, která není jen přechodná? O jakou poruchu se jedná? Je tato porucha

⁶⁴ Duševní porucha je právní pojem.

ovlivnitelná léčbou? Jaká je prognóza této poruchy? Ovlivňuje porucha schopnost jmenovaného právně jednat, jeho schopnost rozpoznávací a ovládací? Jakou formou dotyčný komunikuje, aby výsledek mohl soud provést? Mohl by jmenovanému výsledek soudem přinést újmu pro jeho zdravotní stav?

- **Otázky nerelevantní pro soudního znalce z oboru psychiatrie:**

Hrozí jmenovanému v jeho právním jednání závažná újma? Může nakládat samostatně s finančními prostředky? Do jaké výše? Může spravovat své jmění, aniž by mu hrozila závažná újma? Je jmenovaný schopen porozumět důsledkům uzavření smlouvy (kupní, darovací a jiné)? Je schopen rozpoznat potřebu uzavírat smlouvy o poskytování sociálních služeb? Je schopen obstarávat si své záležitosti, pokud se týká jednání na úřadech v souvislosti s podáním žádosti o přiznání dávek státní sociální podpory, vyřizování dokladů a podobně? Je jmenovaný schopen pochopit účel a důsledky uzavření manželství (založení rodiny, řádná výchova dětí, vzájemná podpora a pomoc, společné jmění manželů, zastupování manžela)? Je jmenovaný schopen porozumět smyslu, účelu a důsledkům voleb, včetně možnosti volit a být volen? Je posuzovaný schopen právně jednat v pracovněprávních vztazích? Nechybí ani dotaz o posouzení, zda by místo omezení ve svéprávnosti postačovalo mírnější a méně omezující opatření, jako je například smlouva o nápomoci při rozhodování dle § 45 o. z., případně ustanovení opatrovníka bez zásahu do svéprávnosti dle § 465 o. z.

- Dotazy soudu, které musí soudní znalec, často z oboru psychiatrie, zodpovědět, nejsou vůbec jednoduché. Soudu bohužel stále mnohdy pokládají znalci dotazy, které jim vůbec nepřísluší odpovídat. Mnohdy se jedná o komplexní posouzení všech důkazů, nikoli otázku medicíny. Navíc je ustanoveným soudním znalcem zpravidla osoba, která se se zkoumaným člověkem vůbec nezná a vidí se poprvé v den vyšetření. Tato skutečnost může sehrát klíčovou roli v tom, jak daný člověk bude na soudního znalce a jeho dotazování reagovat. Běžnou praxí je, že člověk nebývá znalcem vyšetřován ve svém přirozeném prostředí, tam, kde se cítí dobře a bezpečně. Většinou musí navštívit úplně cizí prostředí, neznámého lékaře – a ten pro něj má vypracovat znalecký posudek. Tato zkušenost může být pro člověka značně deprimující a jeho projevy, komunikace a výsledek vyšetření tím mohou být značně ovlivněny. **Je proto důležité, aby daného člověka doprovázel vždy někdo, ke komu má důvěru.** U lidí využívajících sociální službu to bývá většinou klíčový pracovník nebo sociální pracovník organizace. U lidí, kteří sociální službu nevyužívají, by měl doprovod a patřičnou podporu poskytovat někdo z blízkých lidí. Pokud je člověk zcela osamocen, nemá příbuzné, známé ani přátele, pak je tato úloha na samotném opatrovníkovi.
- Je důležité se na dotazy, které jsou uvedeny v usnesení soudu o ustanovení soudního znalce a které jsme pro ilustraci uvedli výše, dobře připravit. Je nezbytné nutně otázky člověku vysvětlit a podat tak, aby jim porozuměl. U vyšetření by mohl být některými zaskočen, protože jde o otázky z oblastí, které třeba lidé neřeší každodenně. Například je to otázka manželství. Pokud člověk nemá aktuálně partnera a neřeší možnou svatbu, pak může být zaskočen otázkou, jak rozumí účelu a důsledkům manželství. Stejně tak nemusí přirozeně reagovat na otázku volebního práva. Pokud byl člověk řadu let zbaven způsobilosti k právním úkonům, neměl možnost se nikdy účastnit voleb, pak bude těžko soudnímu znalci vysvětlovat smysl, účel a důsledky voleb. **Přesto by však v žádném případě neměl být omezen ve volebním právu, protože právo volit a rozhodovat se je zaručeno všem lidem Ústavou ČR.** Soud by se neměl doptávat soudního znalce, a navíc ještě psychiatra, na oblast volebního práva.

S příchodem o. z. již došlo u řady lidí k přezkoumání svéprávnosti. Zkušenosti v tomto směru jsou různé. Jsou lidé, u kterých došlo v rámci řízení o svéprávnosti k jejímu navrácení a zároveň ustanovení opatrovníka podle § 465 o. z. Opatrovníkovi však byly soudem stanoveny takové kompetence, které mu dávají právo rozhodovat za člověka prakticky ve všech oblastech života. Z popsaného úhlu pohledu se tak v konečném důsledku pro samotného člověka prakticky nic nemění. Změnil se pouze jeho status na „svéprávný“. Podstatná změna nastala pro soud, který již nemusí ve lhůtě tří let zahajovat řízení o přezkoumání svéprávnosti znovu. Nechceme nijak snižovat důležitost navrácení svéprávnosti pro člověka samotného i jeho okolí. Chceme jen upozornit na to, aby taková změna nezůstala patrná pouze ve formální rovině a projevila se i v praxi.

Zkušenosti jsou již i s rozhodnutími soudu o omezení svéprávnosti. K takovému omezení by mělo docházet až v krajním řešení, jak říká § 55 odst. 2 o. z.: „*Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.*“ Soud se bohužel prozatím jinými, méně omezujícími opatřeními příliš nezabývá. Omezování je tak opět nadužívaným institutem a lidé jsou omezováni v oblastech života, kde existují jiné nástroje ochrany.

Ilustrační příklad žádosti o navrácení svéprávnosti je v příloze č. 2 této metodiky.

8. Závěrečné shrnutí

V metodice jsou shrnuty zkušenosti a poznatky z projektu „Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením“, jehož realizace probíhala v Karlovarském kraji v letech 2012–2015. Praktická část, zkoušení nových postupů a nástrojů, probíhala zhruba rok zejména v roce 2014. Inspirací byly poznatky ze zahraničí i zkušenosti z ČR. Metodika se snažila zaměřit na praktický výkon opatrovnictví v perspektivě nových přístupů. Na její tvorbě se podíleli lidé s praktickými zkušenostmi z Karlovarského kraje i celé ČR.

Nový občanský zákoník umožňuje osobám s postižením využít nové alternativy k omezení svéprávnosti, například za pomoci uzavření smlouvy o nápomoci při rozhodování nebo využití institutu zastoupení členem domácnosti. V celém civilním kodexu je ale ještě velké množství různých právních nástrojů, které lze pro podporu a ochranu osoby s postižením využít. Právní úprava těchto alternativ v zákoně a nástin jejich využití z právního hlediska je popsána v *Analýze možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce*, konkrétně v kapitole *Alternativy k omezení svéprávnosti* (kap. 2. 2. 1. 2., s. 18–34).⁶⁵

Medailonky o přispívajících:

Marcela Radová – vedoucí služby chráněného bydlení Dolmen, o. p. s. v Sokolově
Irena Černá – vedoucí oddělení sociálních služeb Městského úřadu Sokolov
Olga Dacková – vedoucí oddělení sociálních věcí, odbor sociálních věcí, Krajský úřad Karlovarského kraje
Lenka Benešová – vyšší soudní úřednice okresního soudu v Sokolově
Jana Purkartová – vyšší soudní úřednice okresního soudu v Karlových Varech
Barbora Rabasová – veřejná opatrovnice, Měú Chodov
Jan Paleček – lektor a konzultant, inspektor kvality sociálních služeb, sociolog
David Kocman – asistent výzkumu, University of Leicester
Jaroslava Sýkorová – předsedkyně Instand, z. ú., odborná garantka projektu
Václav Štrunc – Instand, z. ú., projektový manažer v projektu
Lucie Volfová – metodik podpory při rozhodování v projektu, sociální pracovník v DOZP
Barbora Rittichová – právnička Ligy lidských práv, českého partnera v projektu

Připomínkovaly rovněž:

Veronika Čtvrtlíková – vedoucí, Oddělení opatrovnické, Odbor sociálních věcí, Magistrát města Olomouc
Michaela Talhoferová – vyšší soudní úřednice, Okresní soud v Karlových Varech

Odborné recenzování:

Zdeňka Kozáková – odborná asistentka, koordinátorka Asociace studentů speciální pedagogiky, Ústav speciálně-pedagogických studií, Pedagogická fakulta, Universita Palackého, Olomouc
Martin Bednář – ředitel školy, Vyšší odborná škola sociální, Olomouc
David Kocman – asistent výzkumu, University of Leicester

⁶⁵ Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/analyza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpury-v-pravnim-protredicr_201501091001583.pdf.

Přílohy

Obsah:

Přílohy Metodiky výkonu opatrovnictví:	62
Příloha 1) OPATROVNICKÝ PLÁN: Příklad	62
Příklad 2) Žádost o navrácení svéprávnosti	65
Příloha 3) Kdy je z domu Domov	68
Příloha 4) Strategie komunikace s lidmi s autismem	69

Příloha 1

OPATROVNICKÝ PLÁN: Příklad:

Oblast omezení: Rozsudek OS ze dne DDDMMRRRR nabyl právní moci dne DDDMMRRRR, č. j. XXXXXX. Soud omezil posuzovanou XY, dříve XY, na svéprávnosti tak, že není způsobilá nakládat s majetkem, jehož hodnota či cena přesahuje částku 1 000 Kč, s finančními prostředky přesahujícími částku 1 000 Kč měsíčně, není způsobilá smluvně a majetkově se zavazovat, měnit stávající právní vztahy, zakládat nové smluvní vztahy a za tímto účelem právně jednat, pořizovat pro případ smrti, darovat a přijímat dar, jehož cena přesahuje částku 500 Kč, udělovat souhlas ke zdravotnickým výkonům a hospitalizaci, v rámci volebního práva být volena. Veškerá právní jednání, k nimž je posuzovaná omezená ve svéprávnosti, bude za ní činit soudem jmenovaný opatrovník.

- Nyní v rámci role opatrovníka zabezpečujeme zejména hospodaření s finančními prostředky. Na počátku se dojednaly podmínky, které se upravují dle potřeb. Dojednal se a stále dojednává rozsah poskytované péče a služeb pečovatelské služby.
- Paní X je poživatelkou invalidního důchodu ve III. stupni a příspěvku na péči v I. stupni, finanční prostředky jsou zasílány na účet, který je veden na její jméno. Paní X se podílí na nákladech spojených s vedením domácnosti a zajištění běžných potřeb, dále hradí pečovatelskou službu, se kterou má podepsanou smlouvu (½ nájmu, elektřiny, TV+ rádio, objednané obědy, náklady na běžné nákupy cca 600 Kč týdně – v tomto je již i drogerie atd.). Vzhledem k situaci před ustanovením opatrovníka, kdy byly všechny trvalé příkazy zřízeny z účtu paní X, ponechali jsme to tak a jednou měsíčně převádíme na jeho účet finanční hotovost z účtu paní X. Dvakrát v týdnu v pondělí a čtvrtek si pan X dochází na OSV MěÚ XY pro finanční hotovost, se kterou společně s paní X hospodaří. V případě potřeby většího nákupu se domlouvá s opatrovníkem a řeší to na místě.

A) Výhled:

- Čeho chci dosáhnout? A jak?
- Za jak dlouho?
- Jak poznám, že jsem toho dosáhl?

Rozsudek	Cíl	Jak?	Co je potřeba?	Kdo?	Do kdy?
Hospodaření s penězi do částky 1 000 Kč	Podpořit paní X v samostatném hospodaření s penězi.	Nabídnout paní X kurz hospodaření s penězi vedený službou Podpora samostatného bydlení (dále jen PSB).	Zeptat se paní X. Zjistit, zda mají ve službě PSB termín a volnou kapacitu. Zajistit někoho, kdo bude cestovat s paní X (někdo z Domu s pečovatelskou službou, někdo z PSB, pan X)	Opatrovník Opatrovník Opatrovník, sociální pracovník na obci, PS	Do konce října Do konce října Do měsíce podle situace
		Zajistit někoho, kdo by s ní prakticky nacvičoval nákupy.	Domluvit s pečovatelskou službou (dále jen PS), případně sociální pracovník na obci, případně jiná služba.	Pracovník PS, soc. pracovník na obci, jiná služba	Nejpozději měsíc po zahájení kurzu
		Nabídnout panu X kurz hospodaření s penězi vedený službou PSB, o. s.	Stejně jako u paní X, možná ale v jiném termínu.	Stejně jako u paní X.	Stejně jako u paní X, možná ale v jiném termínu.
	Podpořit manžela v hospodaření s penězi.				
Péče o zdravotní stav	Zajistit bezpečný dohled nad zdravotním stavem paní X.	Vzdělávat paní X i manžela, aby rozpoznali nemoc a věděli kam se obrátit.	Mluvit s paní X a panem X, sjednotit s PS, podpůrci, pověřit službu nebo soc. prac. ve zpracování rizikového plánu v případě zhoršení zdravotního stavu.	PS, soc. prac., opatrovník, jiná služba.	Do listopadu 2014
	Zajistit kvalitní a dostupnou lékařskou péči	Zajistit doktory, kteří pracují dobře i s lidmi s mentálním postižením, paní X případně i znají, zajistit pokud možno dostupné odborníky.	Asi zajištěno, vidíte...	Opatrovník, služba	
	Zajistit nabídku trávení volného času, podnětů, pohybu, společenského kontaktu.	Zajistit možnost výletů, kontaktů s okolím, vytváření vztahů.	Domluvit někoho, kdo by s manželi občas zajel do obce A, kde mají mnoho přátel.	Pracovnice z obce A a obce B, podpůrci, dobrovolník.	Do října 2014
			Domluvit někoho, kdo by s manželi občas zajel do obce C za příbuznými.	Podpůrci, dobrovolník	Do října 2014
			Nabídnout výlet do Německa – pan X (i paní X) by mohli jet na výlet do Německa pořádaný městem.	Opatrovník, soc. prac.	
			Dovolená – c. k. Spolurádi.	Opatrovník, soc. prac., PS, podpůrci	
		Sociálně terapeutické dílny – Nabídnout paní X možnost chodit do dílen.	Zjistit kapacitu dílen.	Opatrovník, PS, soc. prac.	Do konce října 2014
			Nabídnout paní X.	Opatrovník, PS	Do konce října 2014
			Zajistit doprovod – někdo z DPS nebo nacvičit trasu.	PS, Dolmen, soc. prac.	Podle situace do měsíce od souhlasu paní X i dílen.
Zajištění podpory	Zajištění dobrovolníků a podpůrců	Oslovení dobr. centra	Oslovit centrum, podat zakázku pro paní X, zjistit možnosti.	Opatrovník, podpůrci, PS	Už podáno.
		Vytipování možných dobrovolníků a podpůrců	Mapování potenciálních zdrojů dobrovolníků a podpůrců i jednotlivců ve městě – zjištění tipů u kolegů na městě, v městských organizacích.	Opatrovník, podpůrci	Do října 2014
Koordinovaně kontrolovat situaci paní X	Pravidelná a/ nebo případová setkání s lidmi kolem paní X	Oslovení podpůrkyň, metodika podpory při rozhodování, PS, a dalších relevantních lidí	Domluvení úvodní schůzky, nastavení pravidelného setkávání nebo způsobu podněcování setkávání – společná diskuze o situaci, návrhy společných postupů ve spolupráci. Jednání bez a/ nebo s manželi.	Opatrovník, podpůrci	Listopad 2014

B) Zpráva:

- Co se stalo a proč?
- Co se nestalo
- Proč se to nestalo

Má jinak člověk vše, co potřebuje?

- Jak jsem zjistil, že klient má dostatek možností, podnětů, informací? Co se dělá pro zlepšení? Vede to někam?
- Paní X není schopna žít sama, musí mít zajištěnou v podstatě celodenní péči. Tuto péči obstarává její manžel, popř. pečovatelská služba, opatrovník. Jedná se o každodenní úkony, jako jsou dohled nad hygienou, péči o domácnost, nákupy, vaření, hospodaření s finančními prostředky. I při vykonávání běžných potřeb je nutný dohled další osoby. Paní X má zhoršenou pohyblivost dolních končetin, chodí s oporou – v domácnosti využívá oporu nábytku a zdí, venku chodí s oporou další osoby. Veškeré kompenzační pomůcky prozatím odmítá. Malou ranní hygienu je schopna zvládnout sama, s velkou hygienou již potřebuje pomoc další osoby, to zajišťuje manžel. Paní X je kontinentní a hygienické potřeby jí zajišťuje u lékaře manžel, který jí také vyzvedává recepty u lékaře. Manžel zajišťuje přípravu a dohled nad pravidelným užíváním léků. Paní X je schopna si vybrat oblečení přiměřené situaci, je schopna ho správně vrstvit, s oblékáním potřebuje pomoc další osoby. Paní X je schopna se sama najíst, jídlo si doporučuje a je schopna si pro něj dojít do jídelny. Paní X si bez pomoci není schopna uvařit jednoduchá jídla – vybrat vhodné suroviny, nakoupit, nakrájet a uvařit. Její schopnosti a dovednosti jsou omezeny mentálně i zdravotně. Většinu těchto úkonů zastává, popř. s nimi pomáhá manžel, PS zajišťuje pomoc s nákupy. V péči o domácnost je omezena především zdravotním stavem, kdy není schopna některé domácí práce vůbec vykonávat – jedná se např. o luxování, mytí podlahy, oken, praní, tyto práce zajišťuje manžel společně s PS. PS zajišťuje také doprovod zejména k odborným lékařům. Po psychické stránce je orientovaná, její odpovědi jsou adekvátní vzhledem k jejím dovednostem. Paní X tráví většinu času z vlastní vůle doma, zde vyšívá, poslouchá rádio či sleduje televizi. Pan X paní X pravidelně motivuje do procházek. Kdyby bylo na paní X, klidně nevyjde týden z bytu. V poslední době stává, že k nim na návštěvy dojíždějí známí a přátelé z obce A (i přespávají). Opět dochází k obnovování vazeb, které měli za pobytu v Domově důchodců v městě X. Do této chvíle se jednalo pouze o telefonické či písemné kontakty. V rámci podpory a prohloubení vztahů, které mají navázané z předešlých let, bychom rádi zajistili v pravidelnějších intervalech možnost ubytování pro paní X a pana X. Bylo by velmi přínosné mít pro paní X dobrovolníka, se kterým by mohla trávit více volného času, oddělit pana X od paní X, vzhledem k tomu, kolik péče pan X paní X poskytuje.

Mapovat:

Co dělám pro to, abych měl přehled o celkovém životě opatrovankyně?

Co by se dalo ještě pro člověka udělat?

Kdo by to měl zajistit? Jak?

Koho jsem o tom informoval?

Příloha 2

Návrh na navrácení svéprávnosti

Okresní soud v XY

Adresa

Sp. zn. XY

Navrhovatelka: paní XY nar. DD. MM. RRRR, bytem...

Zastoupen: /Návrh může podat jak posuzovaný sám, tak v zastoupení další osobou/

Návrh na navrácení svéprávnosti

I.

Rozhodnutím Okresního soudu v XY, č. j... ze dne DD.MM.RRRR jsem byla zbavena způsobilosti /omezena ve způsobilosti k právním úkonům/omezena ve svéprávnosti tak, že.../specifikace výroku soudu/. Tímto podávám návrh na navrácení svéprávnosti.

II.

Podmínky pro omezení svéprávnosti

Podle ustanovení § 55 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku je možné k omezení svéprávnosti přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáváním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Přitom musí být důkladně vzaty v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti. Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.

III.

Faktické schopnosti navrhovatelky

/Je vhodné popsat, kde osoba bydlí, případně další okolnosti./ Od roku RRRR bydlím v Chráněném bydlení v XY. Podporu mi zda poskytuje pouze pracovník služby, a to týdně v rozsahu X hodin. /Je vhodné popsat schopnosti postarat se o domácnost a další./ Jsem schopna sama pečovat o sebe i o domácnost běžným způsobem. Nemám problém se správným oblékáním, úpravou zevnějšku, v domácnosti si uklízím sama, jsem schopna si sama uvařit teplé pokrmy. S nákupy potravin a dalších věcí problém nemám. Pokud se jedná o nákup věci větší hodnoty, jsem schopna se o něm poradit s podporujícím prostředím, například s osobou z organizace, která mi poskytuje sociální služby, popřípadě s rodinou. To dokládá zpráva.../vhodné doložit důkazem, například zprávou poskytovatele sociálních služeb či svědeckou výpovědí/.

Jsem schopná pracovat s finančními prostředky efektivním způsobem. Rozdělují si finance na věci, které potřebuji, například na jídlo, drogerii, plánované nákupy – mikrovlnná trouba, a ostatní. Snažím se zbytečně neutráčet a většinou i část peněz ušetřím. Z invalidního důchodu, který je 5 000 Kč, si sama platím.../specifikovat, které platby navrhovatel provádí sám a které jsou reálnou pravomocí opatrovníka/, opatrovník pak platí.... Za opatrovníkem docházím sama a pravidelně. Dává mi vždy 1 000 Kč a hovoříme o tom, na co budou tyto finance využity. Navrhovatelka dodává, že nikdy neměla dluhy, s penězi hospodařit umí a uvědomuje si jejich hodnotu. Navrhovatelka nikdy neuzavřela žádnou smlouvu o spotřebitelském úvěru, na její osobu nebyla nikdy nařízena exekuce, ani se nedostala do insolvenčního řízení.

Zvládám běžné vyřizování věcí na úřadech, například na poště či sociálním odboru /*je vhodné specifikovat, co vše zvládne navrhovatel sám či s podporou zařídit*/. Sama si zařizuji vše týkající se invalidního důchodu. Při složitějších otázkách mám k dispozici pracovníky organizací.../*jméno organizace*/, na které se můžu obrátit s žádostí o radu, případně o doprovod /*specifikace podpory dalším subjektem*/.

Centrum XY, adresa, jsem začala navštěvovat z vlastní vůle v MM RRRR a nastoupila v něm do služby chráněného bydlení. /*Je vhodné specifikovat využívané sociální služby*/. Docházela jsem na skupinové nácviky, řádně jsem plnila dohody plynoucí z individuálního plánu, s docházkou jsem neměla žádný problém. Také zde proběhlo moje společné setkání s opatrovníkem.

/*Je vhodné doplnit informace o schopnosti řešit zdravotní péči*./ Sama pravidelně docházím na kontroly ke svému lékaři, stejně tak i ke svému ambulantnímu psychiatrovi. Léky si v lékárně vyzvedávám a platím sama. Když onemocním, dovedu si zařídit návštěvu lékaře, případně vím, na koho se obrátit.

O jejich schopnostech zařídit si své věci a rozhodovat o nich dobře vypovídá i přiložená zpráva z Centra M, a z centra města C, které jsou přílohou návrhu.

IV.

Možné alternativy řešení situace navrhovatelky

Omezení ve svéprávnosti mě nechrání, ale pouze omezuje. I když jsem osobou se zdravotním postižením, jsem fakticky způsobilá rozhodovat se a činit právní jednání. V životě mi pomáhá podporující prostředí, které tvoří řada profesionálů, jako jsou pracovníci organizací, kteří jsou mi oporou a i s jejich asistencí a pomocí jsem schopna činit všechna rozhodnutí týkající se svého života s plnou vážností.

Naopak se zde musí pracovat s konkrétními riziky, které u daného člověka hrozí a soud musí mít přesné a konkrétní informace o tom, co posuzovanému člověku při zachování plné svéprávnosti hrozí. Z povahy věci je zřejmé, že každé osobě se zdravotním postižením hrozí větší újma než osobě bez zdravotního postižení. Sám tento fakt však ještě není dostatečným pro výrok o tom, že osobě hrozí závažná újma. To, jaká je míra této újmy, musí soud zjistit na základě všech získaných důkazů. Nesmí jít však pouze o újmu hypotetickou, iluzorní, ale soud musí na základě důkazů zjistit faktické ohrožení osoby a míru tohoto ohrožení. Právě v tom mu mohou pomoci zprávy zařízení sociálních služeb, které k této věci vytváří speciální dokumenty, např. tzv. individuální plány osoby, případně speciální rizikové plány, ve kterých pracují s rizikem (jaké hrozí, jak je velké, jak bylo otestováno, jaká byla využita opatření, jak se vyzkoušela tato nová opatření, jaké byly výsledky po použití daných opatření atd.)

A i v případě, že hrozí skutečně závažná újma, nemůže soud rozhodnout o omezení svéprávnosti bez toho, aby byly naplněny další nezbytné podmínky, že tedy tato hrozba nelze snížit žádnými jinými opatřeními, než jen za pomoci institutu omezení svéprávnosti. Soud se tedy musí vyrovnat s tím, jaká opatření by bylo možné využít a proč, případně proč by některá využít nešla. Je přitom třeba apelovat na to, že se nejedná pouze o instituty uvedené v novém občanském zákoníku, v předmětné části, např. institut nápomoci při rozhodování, zástupce z členů domácnosti a opatrovníka, ale i další vhodné instituty, například institut zvláštního příjemce sociálních dávek podle § 20 a násl. zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, institut asistenta sociální péče podle § 83 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, institut plné moci, institut svěřenského fondu pro ochranu majetku navrhovatelky, plné moci a množství dalších institutů i jejich vhodných kombinací tak, aby se předešlo ohrožení osoby.

Navrhovatelka má tak za to, že soud nedostatečně zhodnotil, samozřejmě s ohledem na to, že v době rozhodnutí byl ještě účinný zákon č. 40/1964 Sb., možný výskyt závažné újmy, jejíž přítomnost je podle § 55 odst. 2 o. z. stěžejní při omezování svéprávnosti osoby. K tomu navrhovatelka dodává, že v jejím případě by se zcela jistě mohla využít méně omezující opatření, která by zajistila ochranu její osoby, jako jsou například nápomoc při rozhodování podle § 45 a násl. o. z., opatrovnictví bez omezení svéprávnosti či zastoupení členem domácnosti podle § 49 a násl. o. z. K nápomoci při rozhodování a podpoře navrhovatelky navíc de facto již dochází, a to prostřednictvím služeb zmíněných organizací A a B.

Dále je třeba zmínit institut neplatnosti právního jednání zakotvený v § 574 a násl. o. z. Navíc je tento institut ve svém účinku srovnatelný se „zabezpečením“, které poskytuje omezení svéprávnosti, neboť v obou případech se jedná pouze o relativní neplatnost právního jednání, nikoli jako v minulosti absolutní neplatnost. K tomu navrhovatelka odkazuje na nález Ústavního soudu sp. zn. XY ze dne DD.MM.RRRR, kdy Ústavní soud došel k závěru, že při aplikaci institutu neplatnosti právního úkonu (nyní právního jednání) učiněného v duševní poruše nesmí být standard dokazování natolik vysoký, aby aplikaci tohoto institutu nepřiměřeně ztěžoval, či dokonce fakticky znemožňoval. K aplikaci § 581 o. z. postačí vysoká míra prokázání, že plně svéprávná osoba jednala v duševní poruše, která ji v daný moment činila neschopnou právně jednat. Tím došlo k významnému posílení postavení osob s duševním postižením. Navrhovatelka má za to, že zmíněný judikát Ústavního soudu do značné míry podporuje její tvrzení o tom, že v případě navrácení svéprávnosti by se případné neplatnosti právního jednání učiněného v duševní poruše u soudu domohla a prokázala jej.

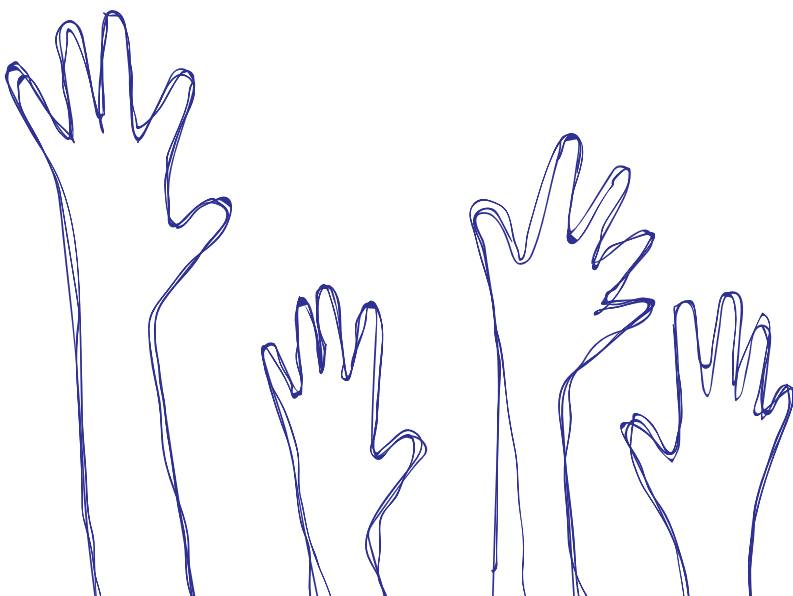
Navrhovatelka má za to, že vše výše uvedené podporuje a prokazuje závěr, že v případě její osoby již není legitimní důvod k omezení svéprávnosti a že k dosažení cíle, tedy ochraně její osoby, není třeba žádný, nebo jen méně omezující prostředek ve formě případné nápomoci při rozhodování, opatrovnictví bez omezení svéprávnosti či zastoupení členem domácnosti.

VI.

Návrh

Na základě výše uvedených důvodů se domnívám, že zbavení / omezení způsobilosti k právním úkonům/omezení svéprávnosti není nutné, ani vhodné a jsou dány důvody pro navrácení. Z toho důvodu navrhuji, aby Okresní soud v městě X rozhodl, že již déle nejsou dány podmínky pro zbavení /omezení způsobilosti k právním úkonům.

V _____ dne _____
/Jméno a podpis navrhovatele/

Příloha 3

Kdy je z domu domov

Několik jednoduchých návodů a otázek, které vám pomohou posoudit, jak „domácí“ prostředí vytváří konkrétní služby.

Komu dům patří?

Určují strukturu a naladění domu lidé, kteří v něm žijí, nebo se řídí potřebami a představami personálu, který v něm pracuje?

Využijte při porovnávání jako skládací metr váš vlastní život a domov. Nesmíte se s ničím jako „no, je to lepší, než kde žil dřív“. Ptejte se spíše: „Je to stejně dobré jako tam, kde žiju já?“ a „Je to stejně dobré bydlení, jaké bych chtěl pro sebe?“

Rozhlédněte se kolem

Jsou v domě zámky i na místech, kde nejsou potřeba? Např. na lednici, na skříních s oblečením atd.?

Chybí zámky na místech, kde potřeba jsou? Na dveřích do koupelny, ložnice, šuplících a skříňkách na dokumenty a na léky atd.?

Mají lidé, kteří tu žijí, stejné množství a rozmanitost věcí a osobních předmětů jako jiní lidé jejich věku?

Jak se tu cítíte?

Jsou místnosti pohodlné? A co pohovka? Křesla? Dokázal byste tu odpočívat? Může se tu člověk cítit doma?

Chvilku poslouchajte

Dá se najít místo, kde by byl člověk sám a v klidu? Slyšíte, že si lidé v domě/bytě spolu povídají?

Nadechněte se

Když se nadechnete, ucítíte večeři na vařiči nebo koláč v troubě? Nebo pach čistících prostředků z ústavu?

Ochutnejte

Chutnalo by vám jídlo, které se tu podává, nebo byste ho prostě snědl, protože vám nic jiného nezbývá?

Co myslíte

Žijí tu lidé „doma“ s určitou podporou, programem a nezbytným dohledem? Nebo žijí v ústavním programu, který nevykazuje moc „domáckých“ rysů?

Posuďte

Jaké kompromisy se udělaly kvůli omezenému rozpočtu, metodám programu, potřebám personálu atd.? V jakém smyslu tyto kompromisy narušují atmosféru „domova“?

Zeptejte se sám sebe

Kdyby se tu zítra uvolnilo místo, měl bych zájem?

Přeloženo z knihy *Safe and Secure*: ETMANSKI, AI, CAMMACK, Vickie, COLLINS, Jack. *Safe and Secure*. Vancouver: Planned Lifetime Advocacy Network, 1997.

Příloha 4

Strategie komunikace s lidmi s autismem

Autor: David Kocman

Úvod

Nediskriminační přístup, občanské a humanistické pojetí klientů nebo podpora nezávislého života v komunitě jsou obecné principy etické sociální práce. Obecné jsou také základní kompetence potřebné k efektivní podpoře, mezi které patří nehodnotící vztah nebo individuální plánování péče a podpory, navazující na osobní potřeby a cíle. Tyto prvky se objevují jako zastřešující prvky práce s lidmi v sociálně nepříznivé situaci v závazných dokumentech české sociální politiky: v Zákoně o sociálních službách č. 108/2006 Sb.⁶⁶ nebo v *Koncepci podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti*⁶⁷. Tato příloha navazuje a rozvíjí *Metodiku výkonu opatrovnictví a Metodiku výkonu podpůrcovství* v dílčím ohledu. Přináší stručný přehled strategií efektivní komunikace s lidmi s autismem. Metodiky jsou určené pro práci s dospělými lidmi s potížemi v učení a vycházejí ze zkušeností s transformací ústavních služeb. Lidé s autismem tvoří část skupiny lidí, kteří jsou tradičně umísťováni do ústavních služeb, zejména do domovů pro osoby se zdravotním postižením. S autismem se v ústavní péči setkáváme také v kombinaci s potížemi v učení.

Specifika autismu

Autismus je expertně definovaný jako vývojová porucha. Od konce osmdesátých let se ustálilo pojetí autismu, které se neomezuje jen na popis chování, ale hovoří o specifickém fungování mozku (Baron-Cohen 1985, Frith 1989). Byla definována tzv. triáda (Wing 1989) oblastí, které jsou formované „autistickým způsobem“. Těmito oblastmi jsou komunikace, sociální interakce a imaginace.

Lidé s autismem, bez ohledu na míru jejich autismu, zažívají nejistoty ve světě jazykové abstrakce a často implicitních sociálních pravidel a konvencí, které běžné, tzv. neurotypické populaci nedělají velké problémy. Jak říkají Mesibov a Shea, „v autistické kultuře mají slova jen jeden význam, nemají další konotace a jemné asociace“ (Mesibov a Shea n.d.). Jazyk a konvence plné symbolů a nejednoznačností jsou proto pro lidi s autismem těžko přístupné. Lépe se orientují v popisném jazyce faktů a běžnou sociální komunikaci se učí podobně, jako se ostatní učí dějepis nebo druhý jazyk. Podpora sociálního začleňování a rozhodování by proto měla usilovat o budování toho, čemu Claire Sainsbury říká „kognitivně přístupné prostředí“ (Sainsbury n.d.). Podle ní si běžný svět stále „neuvědomuje míru své kognitivní nepřístupnosti“ pro lidi s autismem. Komunikační specifika jsou dobře patrná u tzv. vysoce funkčních autistů, kteří si na rozdíl od lidí s nízkou funkcí autismem osvojili rozvinutou slovní zásobu i syntax. U nich jsou patrné „hluboké potíže s porozuměním“ (Guldborg 2003).

Lidé s autismem nemusí své potřeby komunikovat pomocí jazyka. Ve srovnání s běžnou populací nemají podle Rity Jordan „záměr komunikovat“ (Jordan 2001). Stejně tak mohou rozumět a reagovat neobvykle na emoce a pocity ostatních lidí (Howlin 1997). Výpovědi samotných lidí s autismem jsou v tomto ohledu ilustrativní. Ros Blackburn popisuje své obtíže ve světě neurotypických lidí (Blackburn 2000). Hovoří o tom, že sociální pravidla není schopná pochopit bez toho, aby jí je někdo dopodrobna popsal a vysvětlil. Nerozumí jemným odstínům v mrkání, pohybech hlavou, nebo ironii. Příliš mnoho mezilidského kontaktu u ní vytváří pocity úzkosti a může vést k přetížení. Prostor a materiální svět bez lidí jí oproti tomu poskytuje větší předvídatelnost, kterou běžné interakce postrádají. Má větší kontrolu nad svým okolím. „Osamělý autista“ je ale jen jedním z možných druhů autistického chování. Vedle toho jsou lidé, kteří sice interakci neinicíují, ale mohou na komunikaci reagovat. Stejně tak mohou lidé s autismem interakci iniciovat, ale již si nepočínat v souladu s konvencemi a očekáváními.

Běžným prvkem autistického chování je „touha po stejném a opakovaném“, která může souviset s potřebou před-

66 Dostupné např. zde: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf.

67 Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/3858/Koncepce_podpory.pdf.

vídatelnosti a kontroly nad děním v životě a v konkrétních situacích (Baron-Cohen 2005). Rutiny jsou běžné i ve světě neurotypických lidí. Rutinizované chování a zájmy u lidí s autismem ale bývají silnější, mnohdy až do takové míry, že negativně ovlivňují nebo přímo znemožňují běžný život.

Přístupy rodin a lidí s autismem k autismu se různí. Na jedné straně existuje pojetí autismu jako osobní pohromy, které chápe autismus jako „vězení“ uzavírající lidskou bytost. Proponentem tohoto přístupu je například organizace Autism Speaks. Usiluje o to, najít na autismus lék. Na druhé straně se rozvíjí pozitivní přístup, podle kterého je autismus svébytnou identitou. Proponenty tohoto přístupu jsou organizace a jednotlivci volně sdružení v hnutí za práva autistů. Podle Martijna Dekkera (Dekker 2006) není autismus jen negativním přídomek, ale tvoří neoddělitelnou součást toho, co z něj coby z autisty dělá člověka. Snaha o to, najít lék na autismus, je v takovém pojetí útokem na podstatu „kulturní“ odlišnosti autismu.

Tipy na efektivnější komunikaci s lidmi s autismem

Následující tipy, jak zefektivnit komunikaci s lidmi s autismem, byly adaptované z materiálů britské Národní autistické společnosti. NAS přijala principy strukturovaného učení vyvinuté v USA Ericem Schoplerem a Gary Mesibovem a vtělené do přístupu TEACCH.

- Na začátku komunikace oslovte člověka s autismem jménem, aby věděl, že mluvíte s ním.
- Ujistěte se, že vám člověk s autismem věnuje pozornost. Jako jednu ze strategií, jak upoutat pozornost, používejte čekání.
- Pro upoutání pozornosti můžete také využít činnost, kterou člověk s autismem právě vykonává (navázat na ni), nebo jeho oblíbený zájem či aktivitu.
- Všimněte si míry úzkosti u člověka s autismem. Pokud je míra úzkosti vysoká, omezte množství informací nebo interakce.
- Pro usnadnění komunikace používejte vizuální pomůcky jako například symboly nebo komunikační tabulky.
- Vyslovuje zřetelně a tvořte krátké věty, které usnadní zpracování informací a omezí riziko „přetížení“.
- Nepoužívejte mnoho otázek najednou.
- Prostředí, ve kterém se nacházíte, ovlivňuje efektivní komunikaci. Hluk nebo mnoho lidí kolem mohou mít negativní vliv na schopnost člověka s autismem soustředit se.
- Vyhněte se otevřeným otázkám. Navrhujte možnosti volby.
- Volte krátké otázky a buďte co nejvíc konkrétní.
- Vaši komunikaci strukturujte. Sdělte, co budete dělat nebo říkat teď a co potom. Dejte najevo, když vaše komunikace skončí. Zlepšíte tím orientaci člověka s autismem ve vaší interakci a nabídnete mu víc kontroly nad celou situací.
- Vyhněte se ironii, sarkasmu, metaforám a ustáleným řečovým spojením. Pokud je použijete, vysvětlíte, co znamenají a co jste jimi chtěli říci.

Literatura

Baron-Cohen, S. 2005. Autism. In: Hopkins, B. (ed.). Cambridge *Encyclopaedia of Child Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Baron-Cohen, S. et al. 1985. Does the autistic child have a 'theory of mind'? *Cognition*, 21, 37-46.

Blackburn, R. 2000. Within and without autism. *Good Autism Practice*, 1, 1, 2-8.

Dekker, M. 2006. On our own terms: emerging autistic culture. *Autistic Culture*, Dostupné na <http://autisticculture.com/index.php?page¼articles> [21. 1. 2008].

Frith, U. 1989. *Autism: Explaining the Enigma*. Oxford: Basil Blackwell.

Howlin, P. 1997. *Autism: Preparing for Adulthood*. London: Routledge.

Jordan, R. 2001. *Autism and Severe Learning Difficulties: A Guide for Parents and Professionals*. London: Souvenir.

Mesibov, G.B. and Shea, V. n.d. *The Culture of Autism. From Theoretical understanding to educational practice*. Dostupné na <http://www.autismuk.com/index3sub1.htm> [16. 11. 2005]

Sainsbury, C. n.d. A Cognitively Accessible Environment. Dostupné na <http://oldweb.northampton.ac.uk/ass/educ/cesner/events/teacchuk/claresainsbury.htm> [15/10/2006]

Wing, L. 1989. The diagnosis of autism. In: Gillberg, C. (ed.). *Diagnosis and Treatment of Autism*. New York: Plenum Press.

ETICKÝ KODEX OPATROVNÍKA

PRINCIPY

1. **Smyslem opatrovnictví je naplnění a ochrana práv a zájmů člověka při právním jednání a zapojení člověka do společnosti.**
2. **Výkon opatrovnictví je založen na respektování přirozené důstojnosti člověka, jeho samostatnosti a osobní nezávislosti.**
3. **Úkolem opatrovníka není řídit život člověka, jehož je opatrovníkem, ani o něm rozhodovat.**

PRAVIDLA

1. Opatrovník poskytuje člověku veškerou potřebnou podporu pro to, aby mohl přijímat vlastní rozhodnutí:

- opakovaně (průběžně) zjišťuje přání člověka;
- pomáhá člověku rozhodnout se;
- srozumitelně mu vysvětluje povahu a následky jeho možných rozhodnutí;
- respektuje rozhodnutí člověka, pokud je to možné, a to i pokud je vnímá jako rozhodnutí nerozumná;
- při činění právních jednání vždy vysvětlí člověku srozumitelně povahu a následky rozhodnutí, které je potřeba učinit.

2. Opatrovník dbá o to, aby člověk žil život dle svých představ:

- nesmí vycházet jenom z toho, co sám považuje za dobré;
- dbá, aby způsob života (nelze-li tomu rozumně odporovat) odpovídal i zvláštním představám a přáním člověka;
- nesmí člověka ponižovat, nic mu přikazovat a zakazovat, dělat rozhodnutí za něj a bez jeho vědomí;
- musí s člověkem jednat důstojně a uctivě;
- činí právní jednání v souladu s vůlí a přáními člověka, pokud je zřejmé, že jejich realizací nedojde k poškození člověka;
- pouze v případě, že není možné zjistit aktuální vůli nebo preference člověka, jedná opatrovník v zájmu člověka, a to s řádnou péčí a svědomitostí – na základě znalosti aktuální situace, osobního příběhu a dříve vyjádřených preferencí člověka;
- omezí na minimum negativní rušivé a omezující zásahy do života člověka.

3. Opatrovník dbá, aby způsob života člověka nebyl v rozporu s jeho schopnostmi:

- jedná pouze v těch oblastech, ve kterých to člověk s omezením potřebuje (to vychází z výroku soudního rozhodnutí);
- průběžně vyhodnocuje, zda člověk skutečně stále potřebuje podporu a zastupování opatrovníkem;
- vidí-li některá opatření či omezení (např. opatrovnictví) jako zbytečně omezující, nebo nepotřebná, upozorňuje na to a usiluje o změnu;
- usiluje o to, aby člověk nabyl více schopností a dovedností, nebo je udržel, a aby měl takovou potřebnou podporu, která by umožnila snižovat závislost na opatrovníkovi.

4. Opatrovník se aktivně domáhá naplňování práv člověka:

- dbá o zdravotní stav člověka (dostatečný přísun léků, zajištěnou péči);
- podniká potřebné kroky k nápravě, zjistí-li, že jsou práva člověka porušována či ohrožena;
- chrání člověka před zanedbáváním, špatným zacházením a mučením, zneužíváním a vykořisťováním.

5. Opatrovník má s člověkem dobrý vztah na bázi rovnocenného partnerství:

- komunikuje s ním způsobem, kterému člověk rozumí a který mu vyhovuje, a to i za pomoci dalších osob, pokud je to potřeba;
- je s člověkem v častém a pravidelném kontaktu (osobním, telefonickém, písemném, či jinými prostředky);
- jedná poctivě a v dobré víře;
- projevuje o člověka skutečný zájem;
- vykonává svou činnost opatrovníka jen pro takový počet osob, který mu umožňuje věnovat se dostatečně každé z nich.

6. Opatrovník spolupracuje s ostatními osobami, které člověku poskytují přirozenou i profesionální podporu:

- usiluje o zajištění sociální podpory v blízkém okolí člověka;
- oslovuje důvěryhodné osoby k výkonu podporovaného rozhodování, případně členství v opatrovnické radě;
- spolupracuje se sociálním okolím člověka – s příbuznými, s podpůrci, opatrovnickou radou (pokud existuje) apod.;
- spolupracuje s pracovníky pomáhajících profesí.

7. Opatrovník usiluje o to, aby člověk žil v běžném prostředí:

- podporuje život člověka v přirozeném prostředí jeho domova a k tomu vyhledává adekvátní terénní a ambulantní služby, je-li to potřeba;
- působí tak, aby se člověk nedostal do ústavu a žil v co nejméně omezujícím prostředí;
- pokud je člověku poskytována pobytová sociální služba, zvažuje, zda není vhodné zajistit služby v méně omezujícím prostředí.

8. Opatrovník nezneužívá svoji pozici:

- netěží ze svého postavení žádné výhody;
- při konfliktu s člověkem žádá o pomoc třetí stranu;
- vyhýbá se jakýmkoli střetům mezi svými zájmy a zájmy člověka, za něhož činí právní jednání;
- dojde-li ke střetům zájmů, obrací se na soud.

9. Opatrovník se vzdělává v otázkách opatrovnictví a v souvisejících tématech.

Vybrané standardy výkonu opatrovnictví

Z předložené metodiky vybrali autoři základní procesy, které by měly být vždy součástí výkonu opatrovnictví. Body platné pouze pro veřejné opatrovnictví jsou odděleny na konci textu. Tyto standardy jsou zaměřené na metody práce tak, aby zajistily kvalitu výkonu opatrovnictví z pohledu člověka, kterého se opatrovnictví týká.

Řídit se etickým kodexem pro opatrovníky.

Mapovat situaci člověka, kterému byl ustanoven opatrovník, a to s ohledem na oblasti života, které jsou vymezeny soudem. Zjistit vztahové zázemí člověka a další jeho potřeby, pokud je člověk ohrožen sociálním vyloučením nebo pokud si to sám přeje.

V případě, že člověk žije v pobytovém zařízení ústavního typu, vždy se zaměřovat na mapování možností nezávislého života člověka v běžné komunitě.

Komunikovat s člověkem způsobem pro něj srozumitelným. Přizvat tlumočníka nebo jinou vhodnou osobu, která člověka zná a je schopna se s ním dorozumět, pokud je to potřeba pro porozumění člověku a zajištění bezproblémové komunikace.

Vytvořit opatrovnícký plán ve spolupráci opatrovníka s člověkem. Plán obsahuje jasně formulované cíle, které reflektují rozsudek soudu a zmapované potřeby člověka. Plán obsahuje jednotlivé kroky k naplnění cílů. Plán je pravidelně vyhodnocován za účasti člověka, případně členů opatrovnícké rady.

V případě, že je člověk v pobytovém zařízení ústavního typu, měl by se opatrovník účastnit plánování s člověkem v zařízení s cílem sladit opatrovnícký plán s individuálním plánem, podle kterého je člověku poskytována sociální služba.

Pracovat **metodou případové práce**. Řešit situaci člověka ve spolupráci s dalšími odborníky (např. finanční poradce, sociální pracovník, právník) a využívat pro svoje rozhodování i informací a názorů blízkých lidí člověka.

Rozhodovat společně s člověkem, zapojit do rozhodování co nejvíce blízkých lidí člověku.

Využívat návazných sociálních, jiných veřejných služeb (lékař, úřady, kadeřnictví, apod.) a neformální podpory v komunitě k potřebné podpoře člověka při naplňování opatrovníckého plánu namísto suplování přímé podpory ze strany opatrovníka.

Seznámit člověka, kterému vykonává opatrovnictví, s tím, jakým způsobem a komu si může stěžovat na jeho výkon opatrovnictví. Seznámit člověka s možností poradit se v složitějších rozhodnutích kolektivně (opatrovnícká rada, případové setkání).

Být v kontaktu s dalšími opatrovníky, vytvářet skupiny za účelem vzájemného setkávání, podpory a sdílení zkušeností.

Další podmínky pro výkon veřejného opatrovnictví:

Udržovat a zvyšovat své odborné kompetence dalším vzděláváním. Vzdělávání zaměřovat nejen na aktualizaci právních předpisů, ale vzdělávat se průběžně také v přístupech k lidem se zdravotním postižením a v dalších potřebných oblastech souvisejících s opatrovnictvím.

Využívat pravidelně supervizi a pracovat na udržení a zvyšování schopnosti sebereflexe a empatie, kultivovat průběžně svůj vztah s člověkem.

Seznam použitých zkratk:

AAK – Alternativní a augmentativní komunikace
 CM – Case management
 ČR – Česká republika
 DOZP – Domov pro osoby se zdravotním postižením
 FSI – Family Support Institute
 CHB – Chráněné bydlení
 KÚ MSK – Krajský úřad Moravskoslezského kraje
 Měú – Městský úřad
 MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
 MSK – Moravskoslezský kraj
 OP – Občanský průkaz
 O. p. s. – Obecně prospěšná společnost
 OSN – Organizace spojených národů
 OSV – Odbor sociálních věcí
 o. z. – Občanský zákoník účinný od 1. 1. 2014
 PnP – Příspěvek na péči
 PS – Pečovatelská služba
 PSB – Podpora samostatného bydlení
 SWOT (analýza) – Strengths (silné stránky) – Weaknesses (slabé stránky) – Opportunities (příležitosti) – Threats (hrozby)
 ÚP – Úřad práce
 Z. ú. – Zapsaný ústav

Seznam použitých zdrojů:

1. Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením. *Metodika výkonu podpůrcovství*. Karlovy Vary: Instand, z. ú., 2015. Dostupné z www.instand.cz.
2. *Metodika přípravné a realizační fáze přechodu uživatelů sociálních služeb*. Dostupné z <http://www.instand.cz/cz/metodika-priprave-a-realizacni-faze-prechodu-uzivatelu-socialnich-sluzeb.html>.
3. *Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením. SWOT analýza*. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/swot-analyza_201308301326151.pdf.
4. *Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením. Zpráva ze stáže v Britské Kolumbii v Kanadě*. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/zprava-ze-staze-v-britske-kolumbii_201308301326489.pdf.
5. *Modely podpory pro rozhodování lidí s mentálním postižením. Zpráva ze stáže ve Švédsku*. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/zprava-ze-staze-ve-svedsku_201308301327131.pdf.
6. *The Power of Knowing Each Other: Stories about informal safeguards told by BC families*. Community Living British Columbia, 2011.
7. BULIC, Ines, PARKER, Camilla. *Náhled na Článek 19 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením*. Evropská koalice pro komunitní život. Náhledová zpráva, 2009. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/014/001776.pdf>.
8. ČEBIŠOVÁ, Radka a CHÁBOVÁ, Rela a JOHNOVÁ, Milena a KOŘÍNKOVÁ, Dana a ŠKOPOVÁ, Veronika. *Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování*. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, 2013. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/018/002208.pdf>.
9. ČERNÝ, Robert. *Hospodářské důsledky odsunu sudetských Němců na Karlovarsku*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2012. Dostupné z <http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/%C4%8Cern%C3%BD-Robert2.pdf>.
10. ETMANSKI, Al, CAMMACK, Vickie, COLLINS, Jack. *Safe and Secure*. Vancouver: Planned Lifetime Advocacy Network, 1997.
11. JOHNOVÁ, Milena. *Přirozená podpora obecně*. Zpracováno pro projekt Správná volba občanského sdružení Rytmus. Praha, 2006. Dostupné z <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/010/001265.pdf>.
12. RITTIHOVÁ, Barbora a kol. *Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí ČR*. Karlovy Vary: Instand, o. s., 2014. Dostupné z <http://www.instand.cz/doku->

menty/analyza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpury-v-pravnim-protredi-cr_201501091001583.pdf.

13. RITTICHOVÁ, Barbora a kol. *Komparativně-právní analýza zahraničních modelů náhradního a podporované ho rozhodování*. Karlovy Vary: Instand, o. s., 2013. Dostupné z http://www.instand.cz/dokumenty/pravnici-last_201312101337235.pdf.
14. JOHNOVÁ, Milena a ČEBIŠOVÁ, Radka. Setkání v rámci projektu Černá a Bílá ze dne 25. 3. 2014 v Praze.
15. TAYLOR, Joanne. Rozhovor s ředitelkou organizace Nidus při osobním jednání dne 21. 5. 2013 ve Vancouveru.
16. Český statistický úřad. *Náboženské vyznání obyvatelstva České republiky* [online]. 14. 11. 2012 [cit 14. 1. 2015]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04.
17. Český statistický úřad. *Míra nezaměstnanosti v krajích ČR* [online]. 16. 9. 2014 [cit 14. 1. 2015]. Dostupné z http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/animovana_mapa_nezamestnanost_kraje
18. *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)* [online]. [cit 14. 1. 2015]. New York: OSN, 2006. Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/10774/umluva_CJ_rev.pdf.
19. Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník
20. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Další zdroje:

21. QUIP, společnost pro změnu, www.kvalitavpraxi.cz.
22. The Makaton Charity, www.makaton.org.
23. Obczan – komunitní portál o rekodifikaci, <https://www.obczan.cz/zakon/noz>.

INSTAND z. ú., institut pro podporu vzdělávání a rozvoj kvality ve veřejných službách

Sídlo sdružení:
5. května 1323 / 9, 140 00 Praha 4 – Nusle
Tel/fax: 261 218 584
E-mail: info@instand.cz

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚŠTNANOST

I N S T A N D

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Projekt je financován z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.